

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ

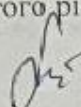
Кафедра психології

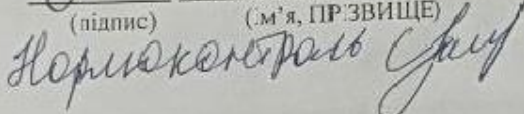
На правах рукопису

КРАСНОШЛИК ІГОР

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ХАРАКТЕРИСТИК ОСОБИСТОГО ТА
ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТУДЕНТІВ

Спеціальність: 053 «Психологія»
(код) (назва спеціальності)
Освітня програма Психологія
(назва)
Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник:
Доц. Пріснякова Л.М.
Виконав ЗВО другого рівня
група ПМ-22
Красношлик І.

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ
Протокол засідання кафедри психології
№ 19 від 15.01.2024р.
Завідувач кафедри психології
 Людмила ПРИСНЯКОВА
(підпис) (ім'я, ПР.ЗВИЩЕ)

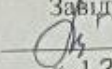
Дніпро, 2024

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ**

Кафедра	психології
Освітній ступінь	магістр
Спеціальність	053 «Психологія»
Освітня програма	Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології

 Людмила ПРІСНЯКОВА

« 12 » лютого 2024_ року

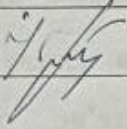
**ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
КРАСНОШЛИК ІГОР**

1. Тема роботи: «Взаємозв'язок характеристик особистого та професійного самовизначення студентів».
2. Науковий керівник роботи: доц.. Пріснякова Л.М.
Затверджені наказом вищого навчального закладу від « 29.10 »2023року № 4
3. Строк подання роботи на кафедру: 12.02.2024р.
4. Мета кваліфікаційної роботи: дослідити особливості взаємозв'язку особистого і професійного самовизначення студентів першого курсу.
5. Завдання кваліфікаційної роботи
 - провести теоретичний аналіз сучасного стану проблеми особистого і професійного самовизначення;
 - методологічно обґрунтувати дослідження емоційної сфери як фактора професійного вибору юнацького віку;
 - проаналізувати уявлення про особисте та професійне самовизначення студентів;
 - побудувати схему дослідження, підібрати методичний інструментарій;
 - провести емпіричне дослідження та виявити зв'язок отриманих результатів з показниками виявлених емоційних станів щодо виникнення зв'язку з певними професійним типами, та проаналізувати їх;
 - обробити та проаналізувати підсумки отриманих результатів дослідження.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1.	Вступ	29.09.2023р.	виконано
2.	I Розділ	15.10.2023р.	виконано
3.	II Розділ	15.11.2023р.	виконано
4.	III Розділ	15.12.2023р.	виконано
5.	Робота в цілому	15.01.2024р.	виконано

Науковий керівник Людмила ПРИСНЯКОВА

Здобувач вищої освіти Ігор КРАСНОШЛИК

Дата видачі завдання 16.09.2023 р.

АНОТАЦІЯ

Красношлик І. Взаємозв'язок характеристик особистого та професійного самовизначення студентів / Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 053 Психологія (освітньо-професійна програма «Психологія»). ВНПЗ ДГУ, Дніпро, 2024.

Зміст анотації

Актуальність проблеми професійного вибору в зв'язку з іншими компонентами життєвого самовизначення недостатньо розроблена в спеціальній літературі і її детальна проробка дає можливість вийти на рішення дуже багатьох психологічних проблем особистості:

- на визначення значення професійного вибору для людини;
- на типологію зв'язку професійного вибору з життєвим самовизначенням;
- на проблему первинної соціалізації особистості.

Проблема професійного самовизначення особистості присвячено значне число робіт. Зокрема розробкою даної проблеми займалися такі автори як : Р.С.Немов, И.М. Кондаков, В.Б. Шапарь. Професійного самовизначення починається в період навчання в школі, а закінчується нерідко вже після виходу на пенсію. На кожному етапі людина робить вибір, який визначає його життя на скільки років вперед.

Проблема підготовки підростаючого покоління до професійного самовизначення була в центрі уваги багатьох дослідників. Так, психолого-педагогічним та організаційними основами підготовки молоді до вибору майбутньої професії присвячено праці Г. Балла, О. Вітківської, Ю. Гільбуха, Є.Клімова, Г.Костюка, В.Рибалки, В.Синявського, Б.Федоришина, С.Чистякової та ін. Як філософську категорію професійне самовизначення розглядав О.Джура, Г.Москалик, О.Стояно та інші. Загальним теоретичними проблемами формування готовності до професійного самовизначення у майбутній трудовій діяльності присвячено ряд досліджень К. Альбуханової - Славської, О.Борисової,

Є.Головахи, Ф.Іващенко, М.Пряжніков, М.Піддячого, В.Полякова, М. Статкіна, Т.Чиркової та ін.

У дослідженнях С. Бурцевої, О.Волкової, О. Галуса, В.Семиченко представлено шляхи й засоби оптимізації професійного самовизначення студентів педагогічних спеціальностей, зокрема характеристика професійного самовизначення майбутніх вчителів на етапі фахової підготовки представлена у дослідженнях Г.Меженцевої, К.Дурай – Новакої, А.Маркової Л. Мітіної та ін.

І.С. Кон зазначає, що суть самовизначення молодшої людини полягає у виборі соціально і особистісно значущих цілей, досягнення яких забезпечується самореалізацією суб'єкта» Поняття «самовизначення»

І.С. Кон пов'язує з процесами «пошуків себе», «відкриття я», соціального і морального дозрівання, які мають світоглядний сенс і «виразно соціальний зміст».

Згідно І.С. Кону, проблема професійного самовизначення особистості, представлена у трьох аспектах :

- Як проблема самореалізації особистості ;
- Як проблема вибору прийняття рішень ;
- Як проблема адаптації .

Проблематика самовизначення на сучасному етапі має глибокі культурно-історичні корені в нашому суспільстві. Передусім, це пояснюється безперервною зміною проблемних ситуацій, якими характеризується наше існування. Можна сказати, що зараз педагогічна наука затвердилася в думці про включення культури самовизначення в число показників базової культури особи. В зв'язку з цим діяльність, що вибудовується педагогами по розвитку лідерських якостей у сучасних юнацькому віці, не може обійти і створення умов для розвитку у них здібності до самовизначення.

Проблема зв'язку життєвого і професійного самовизначення актуальна в даний час, період нестабільності, коли соціальна криза загострює не тільки

зовнішні, а і внутрішні протиріччя, знаходить повне відображення в соціально - психологічному феномені самовизначення.

Від змісту життєвого самовизначення залежить не лише позитивне рішення внутрішніх протиріч, але і направленість розвитку особистості в цілому.

Самовизначення у сучасному світі, який постійно змінюється, виступає найважливішим аспектом особового розвитку і повноцінної життєдіяльності людини. Враховуючи, що найбільш яскраве самовизначення особи актуалізується в старшому підлітковому і ранньому юнацькому віці, а школа виступає найважливішим інститутом соціалізації, представляється актуальним досліджувати технологію соціально-педагогічної допомоги в самовизначенні старшокласників.

Вступаючи в активне самостійне життя, кожне молоде покоління вирішує для себе проблеми, які прийнято вважати вічними: життєвого, професійного і емоційно - ціннісного вибору. У ранній юності зростаюча активність процесу самовизначення особи обумовлена потребою зайняти внутрішню позицію дорослої людини у зв'язку із закінченням школи, коли майбутнє набуває відчутних рис. Розширення соціального простору життєдіяльності, майбутнє входження в після шкільний соціум, необхідність адаптуватися до змін зовнішніх умов, пошук і вибір шляхів побудови власного життя, визначення перспектив здобуття подальшої освіти – усе це створює стресову ситуацію напруги, енергетичних витрат і можливого розчарування.

Традиційні способи професійної орієнтації, вживані в стабільно розвиваючому суспільстві, стають неефективними в умовах економічної і соціальної дестабілізації українського суспільства в умовах складного процесу становлення ринкових відносин у сфері праці і освіти.

В умовах загальної нестабільності загострюється вірогідність ухвалення спонтанних, непродуманих рішень проблем екзистенціального характеру. Вважається, що без здатності зробити усвідомлений вибір належній готовності до життєвого і професійного самовизначення, людина втрачає можливість набутти

культури, реалізувати себе як самобутня істота, активно перетворююча громадське життя.

Результатом професійного самовизначення студентської молоді в сучасних умовах повинна стати не вузько спрямована професійна спеціалізація, а готовність студента до професійного і кар'єрного зростання, а також освіти протягом усього життя, здатність самостійно ставити цілі і визначати етапи їх досягнення, оптимально використовуючи при цьому наявні ресурси. Найважливішою метою соціально-педагогічної допомоги є допомога молодій особі в правильній побудові життя і реалізації особистих планів.

До нашого часу в психології не сформульовано єдиного визначення терміну відповідності із вибраною ним парадигмою. Ще однією особливістю вивчення процесу самовизначення стало його розділення по сферам життєдіяльності чи по психічним процесам, без наступного процесу інтеграції в цілісне утворення.

Професійна орієнтація – це цілісна система, що складається з взаємопов'язаних компонентів, об'єднаних спільністю мети та єдністю управління:

- професійна освіта, розвиток інтересів, нахилів студентської молоді у різних видах діяльності – ігрової, пізнавальної, трудової (професійна активізація);
- професійна психодіагностика;
- професійна консультація;
- професійний відбір (підбір);
- професійна адаптація і професійне виховання.

Об'єкт дослідження: особисте та професійне самовизначення студентів.

Предмет дослідження: взаємозв'язок характеристик особистого та професійного самовизначення студентів.

Гіпотеза: особистісне і професійне самовизначення – це цілісне інтегративне утворення, яке являє собою різнорівневу структуру, елементи якої знаходяться у прямій залежності одне від одного.

Концептуальна гіпотеза дослідження – існують певні особливості емоційного інтелекту, емоційного стану, пов'язані з професійним вибором студентів.

Емпіричні гіпотези нашого дослідження:

1. Низькі рівні тривожності, фрустрації, агресивності, ригідності супроводжуються вибором професійного типу «соціальний» та групи професій «людина – людина».

2. Високі рівні само мотивації, управління своїми емоціями пов'язані з конвенційним, підприємницьким та реалістичним професійними типами.

3. Високі рівні переживання емоцій інтерес, радість, здивування, горе, гнів, відроза, нехтування, страх, сором та провина супроводжуються наданням переваги професійним типам «людина – художній образ», «людина – природа» та художньому типу.

4. Низькі рівні емоційної обізнаності, розпізнавання емоцій інших людей, та емпатії пов'язані з вибором професійного типу інтелектуального, а також груп професій «людина – техніка», «людина – знакова система».

Мета дослідження: дослідження особливостей взаємозв'язку особистого і професійного самовизначення студентів першого курсу.

Для реалізації мети дослідження і перевірки гіпотези були визначені такі **завдання:**

1. Провести теоретичний аналіз сучасного стану проблеми особистого і професійного самовизначення.

2. Методологічно обґрунтувати дослідження емоційної сфери як фактора професійного вибору юнацького віку;

3. Проаналізувати уявлення про особисте та професійне самовизначення студентів.

4. Виявити взаємозв'язок характеристик особистого і професійного самовизначення студентів.

5. Побудувати схему дослідження, підібрати методичний інструментарій.

6. Провести емпіричне дослідження та виявити зв'язок отриманих результатів з показниками виявлених емоційних станів щодо виникнення зв'язку з певними професійним типами, та проаналізувати їх.

7. Обробити та проаналізувати підсумки отриманих результатів дослідження

Методи дослідження. Методи та методики дослідження: в дослідженні використано три групи методів :

Теоретичні – аналіз, синтез та узагальнення літературних джерел;

з метою пошуків зв'язку особливостей емоційної сфери студентів

з професійним типом професії використано:

методи теоретичного аналізу: зробити аналіз емоційного стану студентів, що сприяють на подальший вибір профорієнтації.

Емпіричні: Спостереження, бесіда, діагностика за допомогою наступних методик :

Опитувальник професійних схильностей Л.А. Йовайши ;

Методика визначення типу майбутньої професії» Є.Клімов;

Мотиви вибору професії» Р.В.Овчарова ;

Опитувальник професійних переваг (модифікація тесту Дж. Холланда);

5- Методика самооцінки психічних станів Айзенка;

6- Локус контроль. Дж. Роттер;

7- Методика для діагностики емоційного інтелекту (Н.Холла);

8- Шкала диференційних емоцій (ШДЭ) К. Ізарда.

Теоретична значущість роботи полягає у розширенні досліджуваних концепцій, щодо зв'язку особливостей емоційної сфери студентської молоді з професійними типами, полягає у визначенні особливостей емоційної сфери щодо професійного вибору студентів, а саме віднесення до певного професійного типу.

Практична значущість роботи визначається в тому, що вона має цінність для профорієнтаційної роботи зі студентами, так як вивчається широкий спектр емоційної сфери юнацького віку з професійними типами, та результати дослідження можуть бути використані у практиці роботи психолога, у

психологічній консультації, а також можуть бути корисні в практиці психокорекції.

ABSTRACT

I. Krasnoshlyk. Interrelationship of the characteristics of personal and professional self-determination of students / Qualification work for obtaining an educational degree «master» in the specialty 053 Psychology (educational and professional program «Psychology»). VNPZ DSU, Dnipro, 2024.

The relevance of the problem of professional choice in connection with other components of life self-determination is not sufficiently developed in the specialized literature, and its detailed study allows us to reach a solution to many psychological problems of the individual:

- to determine the meaning of professional choice for a person;
- on the typology of the connection between professional choice and life self-determination;
- on the problem of primary socialization of the individual.

A significant number of works are devoted to the problem of professional self-determination of an individual. In particular, such authors as: R.S. Nemov, I.M. Kondakov, V.B. Shapar Professional self-determination begins during school, and often ends after retirement. At each stage, a person makes a choice that determines his life for how many years to come.

The problem of preparing the younger generation for professional self-determination was the focus of attention of many researchers. Thus, the psychological-pedagogical and organizational foundations of youth preparation for choosing a future profession are devoted to the work of H. Ball, O. Vitkovska, Y. Hilbukh, E. Klimov, H. Kostyuk, V. Rybalka, V. Sinyavskyi, B. Fedorishyn, S. Chistyakova et al. As a philosophical category, professional self-determination was considered by O. Dzhura, H. Moskalyk, O. Stoyano and others. A number of studies by K. Albukhanova - Slavskaya, O. Borisova, E. Golovakha, F. Ivashchenko, M. Pryazhnikov, M. Pidchiachogo, V. Polyakov, M. Statkin, T. Chirkova and others.

In the studies of S. Burtseva, O. Volkova, O. Galus, V. Semichenko, the ways and means of optimizing the professional self-determination of students of pedagogical specialties are presented, in particular, the characteristics of the professional self-determination of future teachers at the stage of professional training are presented in the studies of G. Mezhentseva, K. Durai-Novakoa, A. Markova, L. Mitina, and others.

I.S. Kohn notes that the essence of a young person's self-determination consists in «clear orientation and determination of one's place in the world of adults», as well as «in the choice of socially and personally significant goals, the achievement of which is ensured by the subject's self-realization.» The concept of «self-determination»

I.S. Kohn connects with the processes of «self-searching», «self-discovery», social and moral maturation, which have a worldview meaning and «clearly social content».

According to I.S. Kon, the problem of professional self-determination of an individual is presented in three aspects:

- As a problem of self-realization of the individual;
- As a problem of decision-making choice;
- As a problem of adaptation.

The problem of self-determination at the present stage has deep cultural and historical roots in our society. First of all, this is due to the continuous change of problem situations that characterize our existence. It can be said that now pedagogical science has established itself in the opinion that the culture of self-determination is included in the number of indicators of the basic culture of the individual. In this regard, the activities built by teachers to develop leadership qualities in modern adolescence cannot bypass the creation of conditions for the development of their ability to self-determination.

The problem of the connection between life and professional self-determination is relevant at the present time, the period of instability, when the social crisis exacerbates not only external, but also internal contradictions, is fully reflected in the socio-psychological phenomenon of self-determination.

Not only the positive solution of internal contradictions, but also the direction of the development of the personality as a whole depends on the content of life self-determination.

Self-determination in the constantly changing modern world is the most important aspect of personal development and full-fledged human life. Considering that the most vivid self-determination of a person is actualized in the senior adolescence and early youth, and the school is the most important institution of socialization, it seems relevant to explore the technology of social and pedagogical assistance in the self-determination of high school students.

Entering an active independent life, each young generation solves for itself the problems that are considered to be eternal: life, professional and emotionally-valuable choice. In early youth, the increasing activity of the process of self-determination of the individual is due to the need to take the internal position of an adult in connection with the end of school, when the future acquires tangible features. The expansion of the social space of life, the future entry into the school society, the need to adapt to changes in external conditions, the search and choice of ways to build one's own life, the determination of prospects for further education - all this creates a stressful situation of tension, energy costs and possible disappointment.

Traditional methods of vocational guidance used in a steadily developing society become ineffective in the conditions of economic and social destabilization of Ukrainian society in the complex process of establishing market relations in the field of labor and education.

In conditions of general instability, the likelihood of making spontaneous, ill-considered solutions to problems of an existential nature is exacerbated. It is believed that without the ability to make a conscious choice of proper readiness for life and professional self-determination, a person loses the opportunity to acquire culture, to realize himself as an original being, actively transforming social life.

The result of the professional self-determination of student youth in modern conditions should not be a narrowly focused professional specialization, but the student's readiness for professional and career growth, as well as lifelong education,

the ability to independently set goals and determine the stages of achieving them, while making the best use of available resources. The most important goal of social and pedagogical assistance is to help a young person in the correct construction of life and the implementation of personal plans.

Until now, a single definition of the term “self-determination” has not been formulated in psychology; each researcher defines this concept in his own way in accordance with the paradigm he has chosen. Another feature of the study of the process of self-determination was its division into spheres of life or mental processes, without the subsequent process of integration into a holistic education.

Career guidance is an integral system consisting of interrelated components united by common goals and unity of management:

- professional education, development of interests and inclinations of student youth in various types of activities - play, cognitive, work (professional activation);
- professional psychodiagnosis;
- professional consultation;
- professional selection (selection);
- professional adaptation and professional education.

Study object: personal and professional self-determination of students.

Study subject: the relationship between the characteristics of personal and professional self-determination of students.

Hypothesis: personal and professional self-determination is a holistic integrative education, which is a multi-level structure, the elements of which are directly dependent on each other.

The conceptual hypothesis of the study is that there are certain features of emotional intelligence, emotional state associated with the professional choice of students.

Empirical hypotheses:

1. Low levels of anxiety, frustration, aggressiveness, rigidity are accompanied by the choice of the professional type «social» and the group of professions «person - person».

2. High levels of motivation itself, the management of one's emotions are associated with conventional, entrepreneurial and realistic professional types.

3. High levels of experiencing emotions - interest, joy, surprise, grief, anger, disgust, neglect, fear, shame and guilt are accompanied by a preference for professional types «man - artistic image», «man - nature» and artistic type.

4. Low levels of emotional awareness, recognition of other people's emotions and empathy are associated with the choice of a professional type of intellectual, as well as groups of professions «man - technology», «man - sign system».

Study purpose: to study the peculiarities of the relationship between personal and professional self-determination of first-year students.

The following tasks were defined to implement the research goal and test the hypothesis:

1. Conduct a theoretical analysis of the current state of the problem of personal and professional self-determination.

2. Methodologically substantiate the study of the emotional sphere as a factor in the professional choice of adolescence;

3. Analyze the idea of personal and professional self-determination of students.

4. Reveal the relationship between the characteristics of personal and professional self-determination of students.

5. Build a research scheme, select methodological tools.

6. Conduct an empirical study and identify the relationship between the results obtained and the indicators of the identified emotional states regarding the emergence of a connection with certain professional types and analyze them.

7. Process and analyze the results of the research results

Research methods. Research methods and techniques: three groups of methods were used in the research:

Theoretical - analysis, synthesis and generalization of literary sources;
with the purpose of searching for a connection between the features of the emotional sphere of students

with the professional type of profession used:

methods of theoretical analysis: to analyze the emotional state of students, which contribute to the further choice of career guidance

Empirical: Observation, conversation, diagnostics using the following methods:

1. Questionnaire of professional inclinations of L.A. Jovaish;
2. «Methodology for determining the type of future profession» E. Klimov;
3. «Motives for choosing a profession» by R.V. Ovcharova;
4. Questionnaire of professional preferences (modification of J. Holland's test);
5. Eysenck's method of self-assessment of mental states;
6. Locus control. J. Rotter;
7. Techniques for diagnosing emotional intelligence (N. Hall);
8. Scale of differential emotions (SHDE) by K. Izard.

The theoretical significance of the work lies in the expansion of the researched concepts, regarding the connection of the features of the emotional sphere of student youth with professional types, consists in determining the features of the emotional sphere in relation to the professional choice of students, namely the assignment to a certain professional type.

The practical significance of the work is determined by the fact that it has value for career guidance work with students, as a wide range of the emotional sphere of youth with professional types is studied, and the results of the study can be used in the practice of psychologist work, in psychological counseling, and can also be useful in the practice of psychocorrection.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ.1. ПОНЯТТЯ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄВОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ.....	30
1.1. Самовизначення. Види. Визначення.....	30
1.2. Наукове дослідження феномену самовизначення в вітчизняній та закордонній літературі.....	38
1.3. Особливості життєвого самовизначення.....	51
1.4. Професійне самовизначення успішної самореалізації особистості.....	55
1.5. Самовизначення студентської молоді.....	58
1.6. Особливості професійного самовизначення особистості на етапі навчання у ВНЗ.....	62
Висновок до першого розділу.....	75
РОЗДІЛ.2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ.....	77
2.1. Психологічний зміст професійної орієнтації суб`єкта.....	77
2.2. Мотиви вибору професії.....	80
2.3. Індивідуально – психологічні особливості суб`єкта у зв`язку з вибором професії.....	83
2.4. Особливості емоційної сфери з професійним визначенням студентської молоді на етапі навчання у ВНЗ.....	86
Висновок до другого розділу.....	92
РОЗДІЛ.3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ`ЯЗКУ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ З ПРОФЕСІОНАЛЬНИМ ВИЗНАЧЕННЯМ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ НА ЕТАПІ НАВЧАННЯ У ВНЗ.....	93
3.1. Цілі, задачі та організація емпіричного дослідження.....	93
3.2. Результати емпіричного дослідження зв`язку особливостей емоційної сфери студентської молоді та його професійним визначенням.....	98
3.3. Аналіз результатів емпіричного дослідження та їх обговорення.....	121
Висновки до третього розділу.....	126

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	127
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	134

ВСТУП

Актуальність проблеми професійного вибору в зв'язку з іншими компонентами життєвого самовизначення недостатньо розроблена в спеціальній літературі і її детальна проробка дає можливість вийти на рішення дуже багатьох психологічних проблем особистості:

- на визначення значення професійного вибору для людини;
- на типологію зв'язку професійного вибору з життєвим самовизначенням;
- на проблему первинної соціалізації особистості.

Актуальність проблеми професійного самовизначення полягає, насамперед, в тому, що випадковий вибір професії призводить до небажаних наслідків: - низької продуктивності праці; - помилок і браку в роботі; - не задоволеністю і пригніченого стану людини (психічні розлади); натомість правильний і своєчасний вибір професії у шкільному віці: в 2-2.5 рази зменшує плінність кадрів; на 10-15% підвищує продуктивність праці; в 1,5 – рази знижує вартість підготовки кадрів.

Проблема професійного самовизначення особистості присвячено значне число робіт. Зокрема розробкою даної проблеми займалися такі автори як : Р.С.Немов, И.М. Кондаков, В.Б. Шапарь. Професійного самовизначення починається в період навчання в школі, а закінчується нерідко вже після виходу на пенсію. На кожному етапі людина робить вибір, який визначає його життя на скільки років вперед.

Проблема підготовки підростаючого покоління до професійного самовизначення була в центрі уваги багатьох дослідників. Так, психолого-педагогічним та організаційними основами підготовки молоді до вибору майбутньої професії присвячено праці Г. Балла, О. Вітківської, Ю. Гільбуха, Є.Клімова,[34],[35] Г.Костюка, В.Рибалки, В.Синявського, Б.Федоришина, С.Чистякової [70] та ін. Як філософську категорію професійне самовизначення розглядав О.Джура,[17],[18],[19], Г.Москалик, О.Стояно та інші. Загальним

теоретичними проблемами формування готовності до професійного самовизначення у майбутній трудовій діяльності присвячено ряд досліджень К. Альбуханової - Славської,[2],[3], О.Борисової, Є.Головахи, Ф.Іващенко, М.Пряжнікова,[53] М.Піддячого, В.Полякова, М. Статкіна, Т.Чиркової та ін.

У дослідженнях С. Бурцевої, О.Волкової, О. Галуса, В.Семиченко представлено шляхи й засоби оптимізації професійного самовизначення студентів педагогічних спеціальностей, зокрема характеристика професійного самовизначення майбутніх вчителів на етапі фахової підготовки представлена у дослідженнях Г.Меженцевої, К.Дурай – Новакої, А.Маркової Л. Мітіної та ін.

Також проблема професійного самовизначення досліджувалася Л.І.Божовичом,[6],[4] М.Р.Гінзбургом,[13] Є.І.Головахою,[11],[14] А.В.Мудриком, які вивчали її у зв'язку з життєвими перспективами особистості і плануванням майбутнього. Д.І.Фельдштейн розглядав професійне самовизначення під призмою соціального самовизначення.

Загальним теоретичними проблемами формування готовності до професійного самовизначення у майбутній трудовій діяльності присвячено ряд досліджень К.Альбуханової - Славської,[2],[3] О.Борисової, Є.Головахи,[11],[14] Ф.Іващенко, М.Пряжнікова,[53] М.Піддячого, В.Полякова, М.Статкіна, Т.Чиркової та ін. Е.А.Клімов розуміє самовизначення як важливий прояв психічного розвитку, як активний пошук можливостей розвитку, формування себе як повноцінного учасника співтовариства професіоналів. Від змісту життєвого самовизначення залежить не лише позитивне рішення внутрішніх протиріч, але і направленість розвитку особистості в цілому. У кожному конкретному випадку в ньому певною мірою присутні всі його структурні складові: - аспекти самореалізації, - вибору і - адаптації є взаємопов'язаними компонентами структури професійного самовизначення.

І.С. Кон зазначає, що суть самовизначення молодшої людини полягає у виборі соціально і особистісно значущих цілей, досягнення яких забезпечується самореалізацією суб'єкта» Поняття «самовизначення»

І.С. Кон пов'язує з процесами «пошуків себе», «відкриття я», соціального і морального дозрівання, які мають світоглядний сенс і «виразно соціальний зміст».

Згідно І.С.Кону, проблема професійного самовизначення особистості, представлена у трьох аспектах :

- Як проблема самореалізації особистості ;
- Як проблема вибору прийняття рішень ;
- Як проблема адаптації .

Проблематика самовизначення на сучасному етапі має глибокі культурно-історичні корені в нашому суспільстві. Передусім, це пояснюється безперервною зміною проблемних ситуацій, якими характеризується наше існування. Можна сказати, що зараз педагогічна наука затвердилася в думці про включення культури самовизначення в число показників базової культури особи. В зв'язку з цим діяльність, що вибудовується педагогами по розвитку лідерських якостей у сучасних юнацькому віці, не може обійти і створення умов для розвитку у них здібності до самовизначення.

Проблема зв'язку життєвого і професійного самовизначення актуальна в даний час, період нестабільності, коли соціальна криза загострює не тільки зовнішні, а і внутрішні протиріччя, наводить повне відображення в соціально - психологічному феномені самовизначення.

Від змісту життєвого самовизначення залежить не лише позитивне рішення внутрішніх протиріч, але і направленість розвитку особистості в цілому.

Професійне самовизначення відіграє важливу роль в процесі соціалізації. Сучасні умови на ринку праці, сам вхід в ринкову економіку змінюють характер і мету праці: зростає її інтенсивність, посилюється напруга, вимагається високий професіоналізм, особливо необхідними якостями стають витривалість і професіоналізм. Всі ці вимоги, в свою чергу, вказують на важливі психологічні якості, які повинні бути наявні у людини на ринку праці: активність, стресостійкість, виражені когнітивні здібності, працелюбність, моральність. Тому однією із найважливіших задач є розробка психологічного забезпечення

професійної діяльності, яка б сприяла створенню ефективної системи, як психологічного так і професійного консультування, яке б забезпечило умови для вільного життєвого та професійного самовираження і самореалізації людини, її успішної адаптації до соціально - економічних умов, які постійно змінюються.

Самовизначення у сучасному світі, який постійно змінюється, виступає найважливішим аспектом особового розвитку і повноцінної життєдіяльності людини. Враховуючи, що найбільш яскраве самовизначення особи актуалізується в старшому підлітковому і ранньому юнацькому віці, а школа виступає найважливішим інститутом соціалізації, представляється актуальним досліджувати технологію соціально-педагогічної допомоги в самовизначенні старшокласників.

У студентів відсутній соціальний досвід, який дозволяє їм адекватно реагувати на виникаючі ситуації, котрий спонукає їх звертатися до психологічного захисту, який нерідко спотворює реальність, та зате створює видимість емоційного благополуччя. Це може привести до дезінтеграції особи. Щоб знайти оптимальний спосіб поведінки, вибрати варіант адекватного виходу з конфліктного становища, позбавитися від стресової ситуації і життєвих утруднень, потрібні зусилля освітніх установ і громадськості, їх допомога і підтримка, тобто те, що ми називаємо педагогічним супроводом соціального самовизначення випускників шкіл.

Вступаючи в активне самостійне життя, кожне молоде покоління вирішує для себе проблеми, які прийнято вважати вічними: життєвого, професійного і емоційно - ціннісного вибору. У ранній юності зростаюча активність процесу самовизначення особи обумовлена потребою зайняти внутрішню позицію дорослої людини у зв'язку із закінченням школи, коли майбутнє набуває відчутних рис. Розширення соціального простору життєдіяльності, майбутнє входження в після шкільний соціум, необхідність адаптуватися до змін зовнішніх умов, пошук і вибір шляхів побудови власного життя, визначення перспектив здобуття подальшої освіти – усе це створює стресову ситуацію напруги, енергетичних витрат і можливого розчарування.

Реалії навколишньої дійсності і наші уявлення про неї такі, що попадання людини в ситуацію невизначеності, пошуку, відсутності відповідей на багато питань стає нормою, а проблема вибору (життєвого, професійного, особового характеру) – як ніколи актуальною. Не випадково адаптація молоді до умов життя суспільства, що нестримно міняються, особливо виділяється серед найбільш значущих тенденцій сучасного етапу розвитку освіти у світі. Не можна не враховувати і те, що у молоді сприйняття реальності доповнюється, трансформується, нерідко спотворюючись багатобарвним відео рядом, насиченим звуковим супроводом, віртуальними образами комп'ютерних і інших засобів мультимедіа.

Традиційні способи професійної орієнтації, вживані в стабільно розвиваючому суспільстві, стають неефективними в умовах економічної і соціальної дестабілізації українського суспільства в умовах складного процесу становлення ринкових відносин у сфері праці і освіти.

До вікових труднощів життєвого самовизначення сьогодні додається різноманіття складних соціальних проблем, обумовлених перетвореннями в українському суспільстві. Коли відбувається різка зміна способу життя і соціальної поведінки, коли коливаються до того, що взаємо - вимикаються цінності і відторгаються деякі традиційні моральні і світоглядні представлення, а нові викликають безліч сумнівів, неефективними виявляються багато стереотипів, звичні моделі поведінки.

В умовах загальної нестабільності загострюється вірогідність ухвалення спонтанних, непродуманих рішень проблем екзистенціального характеру. Вважається, що без здатності зробити усвідомлений вибір належній готовності до життєвого і професійного самовизначення, людина втрачає можливість набути культури, реалізувати себе як самобутня істота, активно перетворююча громадське життя.

Результатом професійного самовизначення студентської молоді в сучасних умовах повинна стати не вузько спрямована професійна спеціалізація, а готовність студента до професійного і кар'єрного зростання, а також освіти

протягом усього життя, здатність самостійно ставити цілі і визначати етапи їх досягнення, оптимально використовуючи при цьому наявні ресурси. Найважливішою метою соціально-педагогічної допомоги є допомога молодій особі в правильній побудові життя і реалізації особистих планів.

До нашого часу в психології не сформульовано єдиного визначення терміну відповідності із вибраною ним парадигмою. Ще однією особливістю вивчення процесу самовизначення стало його розділення по сферам життєдіяльності чи по психічним процесам, без наступного процесу інтеграції в цілісне утворення.

Професійна орієнтація – це цілісна система, що складається з взаємопов'язаних компонентів, об'єднаних спільністю мети та єдністю управління:

- професійна освіта, розвиток інтересів, нахилів студентської молоді у різних видах діяльності – ігрової, пізнавальної, трудової (професійна активізація);
- професійна психодіагностика;
- професійна консультація;
- професійний відбір (підбір);
- професійна адаптація і професійне виховання.

У дослідженнях і практичних розробках з профорієнтації з середини минулого століття до наших днів, особливості людини характеризувалися, виходячи з вимог професії, а не з природи індивідуальності. Тобто відношення «людина – професія» аналізувалася тільки в напрямку від професії до людини, на цьому будувалися відбір і професійне тренування. Поняття і терміни, які характерні могли б охарактеризувати індивідуальні особливості, як природні, так і набуті людиною до вступу в цю професію і незалежно від неї, популярністю не користувалися. Вибір професії довгий час розглядався як пошук відповідності між вимогами професії та індивідуальністю. Такий підхід стали називати «діагностичним» і віднесли до розряду директивних форм професійної консультації та профорієнтації.

Усвідомлений вибір професії впливає на подальше, життя визначає успішність самореалізації, соціалізації, кар'єрного і професійного зростання. Необхідність організації ефективного професійного консультування спрямованого на допомогу підліткові в усвідомленому виборі професії, що відповідає суспільним і особистісним вимогам, робить цю проблему актуальною [9].

Об'єкт дослідження: особисте та професійне самовизначення студентів.

Предмет дослідження: взаємозв'язок характеристик особистого та професійного самовизначення студентів.

Гіпотеза: особистісне і професійне самовизначення – це цілісне інтегративне утворення, яке являє собою різнорівневу структуру, елементи якої знаходяться у прямій залежності одне від одного.

Концептуальна гіпотеза дослідження – існують певні особливості емоційного інтелекту, емоційного стану, пов'язані з професійним вибором студентів.

Емпіричні гіпотези нашого дослідження:

1. Низькі рівні тривожності, фрустрації, агресивності, ригідності супроводжуються вибором професійного типу «соціальний» та групи професій «людина – людина».

2. Високі рівні само мотивації, управління своїми емоціями пов'язані з конвенційним, підприємницьким та реалістичним професійними типами.

3. Високі рівні переживання емоцій інтерес, радість, здивування, горе, гнів, відроза, нехтування, страх, сором та провина супроводжуються наданням переваги професійним типам «людина – художній образ», «людина – природа» та художньому типу.

4. Низькі рівні емоційної обізнаності, розпізнавання емоцій інших людей, та емпатії пов'язані з вибором професійного типу інтелектуального, а також груп професій «людина – техніка», «людина – знакова система».

Мета дослідження: дослідження особливостей взаємозв'язку особистого і професійного самовизначення студентів першого курсу.

Для реалізації мети дослідження і перевірки гіпотези були визначені такі **завдання:**

1.Провести теоретичний аналіз сучасного стану проблеми особистого і професійного самовизначення.

2. Методологічно обґрунтувати дослідження емоційної сфери як фактора професійного вибору юнацького віку;

3.Проаналізувати уявлення про особисте та професійне самовизначення студентів.

4.Виявити взаємозв'язок характеристик особистого і професійного самовизначення студентів.

5.Побудувати схему дослідження, підібрати методичний інструментарій.

6.Провести емпіричне дослідження та виявити зв'язок отриманих результатів з показниками виявлених емоційних станів щодо виникнення зв'язку з певними професійним типами, та проаналізувати їх.

7.Обробити та проаналізувати підсумки отриманих результатів дослідження

8. Встановити подальші перспективи дослідження.

Методи дослідження. Методи та методики дослідження: в дослідженні використано три групи методів :

Теоретичні – аналіз, синтез та узагальнення літературних джерел;

з метою пошуків зв'язку особливостей емоційної сфери студентів

з професійним типом професії використано:

методи теоретичного аналізу: зробити аналіз емоційного стану студентів, що сприяють на подальший вибір профорієнтації.

Емпіричні: Спостереження, бесіда, діагностика за допомогою наступних методик :

5- Опитувальник професійних схильностей Л.А. Йовайши ;

Методика визначення типу майбутньої професії» Є.Клімов;

Мотиви вибору професії» Р.В.Овчарова ;

8- Опитувальник професійних переваг (модифікація тесту Дж. Холланда);

5- Методика самооцінки психічних станів Айзенка;

6- Локус контроль. Дж. Роттер;

7- Методика для діагностики емоційного інтелекту (Н.Холла);

8- Шкала диференційних емоцій (ШДЭ) К. Ізарда.

Математико-статистичні : Метод середніх значень, кластеризація та критерії U- манна- Уїтні.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають теоретичні відомості про дослідження професійного самовизначення з певними особливостями емоційної сфери, якому присвячено значну кількість робіт у науці і практиці – це роботи на виявлення професійних переваг, які в різний час здійснювали Т. В. Кудрявцева, О. В. Сухарев, також досліджували рівень тривожності у професії такі вчені як: О. В. Корнєєва, М. А. Котика.

А. П. Єршова та В. І. Кочнев досліджували емоційну збудливість та реактивність. М. А. Амінова та Л.В. Матвєєва досліджували емоційну стійкість з «соціального типу» професій. С. Т. Посохова, визначає як емоційно чутливих людей, так і «жорстких», та «товстошкурних». За даними Є. А. Корсунського, професії які пов'язані з професійним типом «людина – художній образ» відзначають підвищену емоційну вразливість. За дослідженням Л. О. Ісмайлова у акторів порівняно з людьми технічних професій підвищена особистісна тривожність і емоційна нестійкість (нейротизм).

Теоретична значущість роботи полягає у розширенні досліджуваних концепцій, щодо зв'язку особливостей емоційної сфери студентської молоді з професійними типами, полягає у визначенні особливостей емоційної сфери щодо професійного вибору студентів, а саме віднесення до певного професійного типу.

Практична значущість роботи визначається в тому, що вона має цінність для профорієнтаційної роботи зі студентами, так як вивчається широкий спектр

емоційної сфери юнацького віку з професійними типами, та результати дослідження можуть бути використані у практиці роботи психолога, у психологічній консультації, а також можуть бути корисні в практиці психокорекції.

Особистісний внесок магістранта: опубліковано дві наукові праці:

Пріснякова Л. М., Красношлик І. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СУЧАСНИХ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ (145-148). The 8th International scientific and practical conference “European scientific congress” (

Красношлик І., Пріснякова Л.М.. ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ. А-43 Актуальні проблеми юриспруденції та психології: матер. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 15 груд. 2023 р.).

Д

Полігон дослідження: Тому ми вирішили побудувати наше дослідження, з одного боку, вносячи в нього елемент диференціації – розділивши самовизначення на особисте і професійне, вивчаючи його особливості в такій соціальній групі, яку складають студентська молодь ДГУ в кількості 120 осіб. А з іншого боку, об’єднали отримані данні в цілісне новоутворення, яке відображає взаємозв’язок досліджуваних процесів.

Дослідження проводилось на базі Дніпровського гуманітарного університету на кафедрах - психології (1 курс) та права (1 курс).

Структура роботи : робота складається із вступу, трьох розділів – двох теоретичний та одного практичного, висновків, списку літературних джерел та додатків. Робота викладена на 149 сторінках, містить 21 таблиць, та 12 рисунків. В роботі використано 120 літературних джерел.

Д

н

ї

п

р

о

в

с

РОЗДІЛ.1 ПОНЯТТЯ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄВОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

1.1.Самовизначення. Визначення. Види

Самовизначення – розуміння самого себе, своїх можливостей і прагнень, розуміння свого місця в людському суспільстві і свого призначення в житті.

Основа самовизначення – орієнтація на пошук механізмів розуміння перш за все – себе.

Перешкоди на шляху самовизначення:

- зовнішні обставини;
- низький рівень культури;
- відсутність необхідних знань і навичок для визначення мети власного життя з урахуванням нахилів, інтересів і здібностей;
- відсутність навичок приймати рішення та здійснювати вибір життєвих пріоритетів у швидкоплинному динамічному світі.

Базовим компонентом культури особистості є її самовизначення – процес і результат свідомого вибору особистістю власної життєвої позиції, мети та засобів поведінки в конкретних обставинах життя.

Життєве самовизначення – це визначення себе щодо загальнолюдських критеріїв сенсу життя і реалізації себе на основі цього самовизначення.

Мета культури життєвого самовизначення полягає в формуванні життєвих навичок соціальної компетентності – основи для адаптивної та позитивної поведінки, що у свою чергу дозволяє людині адекватно виконувати норми і правила суспільного спів життя, ефективно вирішувати проблеми сьогодення.

Ідея культури життєвого самовизначення – комплексне вирішення проблеми самопізнання та самовдосконалення особистості, формування навичок ефективної взаємодії з іншими людьми, професійне самовизначення, навичок відповідальної поведінки, вміння приймати рішення, визначення та формування активної громадянської позиції молодій людині.

Процес самовизначення особистості передбачає наявність еталонної основи цього процесу яка є базовою і визначає якісні відмінності процесу самовизначення однієї особистості від іншої

Особистісне самовизначення - формування поглядів на життя, світогляд.

Самовизначення особистості – свідоме виявлення та встановлення власної позиції в різних життєвих ситуаціях.

Проблема особистісного самовизначення особистості вивчалася видатними психологами Б.Г. Ананьєвим, Л.С.Виготським, В.В.Давидовим, Д.Б. Ельконіним, Г.С. Костюком, О.М. Леонтьєвим, С.Л. Рубінштейном та ін., які розглядали його як процес активного визначення людиною свого місця в оточуючій дійсності, осмислення нею сенсу власного життя.

Особистісне самовизначення як психолого- соціальний феномен виникає в старшому підлітковому та ранньому юнацькому віці; потреба у особистісному самовизначенні є потребою у формуванні значної системи, у якій злиті уявлення про себе та світ; особистісне самовизначення має цінносно - смислову природу, що проявляється в активному визначенні своєї позиції стосовно суспільно виробленої системи цінностей, визначенні на цій основі сенсу власного існування.

Самовизначення особистості в групі – особлива форма вибіркового ставлення індивіда до впливів групи, що виявляється в прийнятті ним одних групових впливів і запереченні інших залежно від власних поглядів, оцінок, переконань групових норм і цінностей тощо.

У вітчизняній психології в останні роки все більше кількість вчених пов'язують процеси професійного самовизначення з вибором образу життя, особистісним самовизначенням. Вибираючи професію, людина планує спосіб існування співвідносячи свій майбутній професійний статус зі смисло-життєвими цінностями.

Професійне самовизначення, на думку вітчизняного дослідника Н.С.Пряжникова розуміється як компонент особистісного новоутворення старшого шкільного віку, як довготривалий процес самореалізації особистості у

професійній діяльності. Він вважає, що професійне самовизначення – це не одновимірний акт, а процес, складається з ряду етапів, тривалість яких залежить від зовнішніх умов і індивідуальних особливостей суб'єкта вибору професії.

Вагомі фактори професійного самовизначення – вік, в якому проходить вибір професії, рівень інформування молодого особи.

Е.А.Клімова розглядає професійне самовизначення в якості одного з важливіших проявлень психічного розвитку людини, як процес його включення в професійну спільноту і більш широко – в соціальну спільноту.

У своїх дослідках Е.А.Клімова виділяє два рівня професійного самовизначення:

- **Гностичний** (перебудова свідомості та самосвідомості)
- **Практичний** (реальні зміни соціального статусу людини).

Якщо процес самовизначення становить головний зміст розвитку особистості в роки ранній юності, та формування професійної спрямованості утворює головний зміст самовизначення.

Узагальнюючи логіку міркувань Е.А.Клімова, П.Г.Щедровицкого, Н.С.Пряжникова можна констатувати, що професійне самовизначення не зводиться до одномоментного акту вибору професії і не завершується професійній підготовці до обраної спеціальності, воно продовжується на протязі всього професійного життя людини.

Э.Ф.Зеер розглядав проблему професійного самовизначення особистості у контексті нової галузі прикладної психології – психології професій.

Професійне самовизначення – вибір професії.

Професійне самовизначення характеризується:

- вибірковістю відносин людини до світу професій;
- здійснюється вибором з урахуванням індивідуальних особливостей людини, вимог професії і соціально – економічними умовами;
- постійним самовизначенням суб'єкта протягом усього життя .

Професійне самовизначення – це самостійний і усвідомлене знаходження смислів виконуваної роботи і всієї життєдіяльності в конкретній культурно - історичній (соціально – економічній) ситуації.

Професійне самовизначення людини в світі професій і на професійному шляху слід розглядати не тільки у контексті вибору професії а й в більш широкому плані, у зв'язку з питаннями професійного розвитку особистості .

Професійне самовизначення відбувається протягом кількох вікових етапів особистості й зумовлюється індивідуальними особливостями розвитку людини. Зазначений процес не завершується вибором професії, а триває на етапах професійного навчання і фахового становлення.

Щодо визначення психологічного змісту професійного самовизначення, з точки зору В. Войтко, згідно якої він полягає в усвідомленні особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності і передбачає самооцінку людиною індивідуально-психологічних якостей та зіставлення своїх можливостей з психологічними вимогами професій до спеціаліста; усвідомлення своєї ролі в даній системі соціальних відносин і своєї відповідальності за успішне виконання діяльності та реалізацію своїх здібностей; саморегуляцію, поведінки, спрямованої на досягнення поставленої мети.

Завдання професійного самовизначення:

- Сформувати установку на власну активність та самопізнання як основу
- професійного самовизначення;
- ознайомити зі світом професій, потребами ринку праці, правилами вибору професії;
- забезпечити самопізнання та сформувати «образ – Я» як суб'єкт
- майбутньої професійної діяльності;
- сформувати вміння зіставляти «образ-Я» з вимогами професії до
- особистості та потребами ринку праці, створювати на новій основі професійний план і перевіряти його;

- створювати умови для перевірки можливостей самореалізації в різних
- видах професійної діяльності шляхом організації професійних проб;
- Забезпечити розвиток професійно важливих якостей.

Професійне самовизначення – багатомірний і багато ступінчатий процес, який можна розглядати з різних точок зору:

- як серію задач, які суспільство ставить перед особою, яка формується, і які особистість повинна послідовно вирішити протягом певного проміжку часу;
- як процес поетапного прийняття рішень за допомогою яких
- індивід формує баланс між своїми перевагами, нахилами і потребами існуючої системи з іншою;
- як процес формування індивідуального стилю життя, частиною якого є
- професійна діяльність.

Ці три точки зору виділяють різні сторони справи:

перший виходить із запитів суспільства;

другий передбачає способи узгодження того і іншого.

третій – із властивостей особистості, разом з тим вони взаємодоповнюють.

Професійне самовизначення – процес формування особистості свого відношення до професійно - трудової середовища і способів її самореалізації. Це довготривалий процес узгодження внутрішньо - особистісних і соціально - професійних потреб, який відбувається на протязі всього життєвого і трудового шляху. Професійне самовизначення передбачає вибору кар'єри, сфери додатку сил і особистісних можливостей.

Особистісна еталонна структура. Ціннісні орієнтації індивіда.

Ціннісні орієнтації є одним з утворень у структурі свідомості і самосвідомості людини і зумовлюють низку сутнісних характеристик розвитку її життєдіяльності і самовизначення. Характеристики спричиняються тим, що

являє собою систему цінностей конкретної особистості, який спектр орієнтацій у ній представлено щодо змісту, спрямованості та психічної вагомості.

Суттєвою обставиною, яка зумовлює психологічну значущість системи цінностей по відношенню до процесу самовизначення є співвіднесеність з соціальними цінностями, за яких складається певна система ціннісних орієнтацій у суспільстві в цілому та в кожній окремої особистості. Плануючи своє майбутнє, намічаючи конкретні події – плани і цілі, людина виходить з певної ієрархії цінностей, що представлена в її свідомості.

Ціннісні орієнтації особистості акумулюють весь її життєвий досвід і визначають продуктивність взаємовідносин з іншими людьми, а також, забезпечують можливість такого її становлення, при якому особистість, визначають як активний суспільний об'єкт, який бере на себе всю відповідальність за власну життєдіяльність, за її наслідки для суспільства і для самого себе, стає реальним творцем власної долі і співтворцем долі спільноти до якої належить.

Ціннісні орієнтації формують життєву позицію людини. Вплив ціннісної структури на ставлення до себе в процесі самовизначення є досить складним. Відображаючи безпосередні відносини з іншими людьми, їх погляди в процесі пізнавально - практичної діяльності, особистість усвідомлює свою власну індивідуальність, своє «Я». Ставлення до себе неможливе без самосвідомості, оскільки особистість сприймає себе як об'єкт в певній системі відносин, в процесі соціальної взаємодії з іншими.

Ціннісні орієнтації є основою процесу самовизначення людини як по відношенню до своїх бажань, потенційних можливостей і здібностей, наявних фізичних та розумових якостей, так і рисами характеру і досвідом, що співвідносяться з вимогами соціального середовища. Вони допомагають ідентифікувати своє місце в суспільстві, свідомо визначити свою міру внеску в суспільне життя та взяти на себе відповідальність за власне самотворення.

Активізація процесу формування психологічної готовності особистості к професійному самовизначенню реалізується у процесі проведення розвиваючих

професійних консультацій. Головною метою цього виду професійних консультацій – психологічна підготовка особистості до визначення своєї позиції, підвищення її готовності до самостійному вирішенню професійно обумовлених проблем. Сьогодення вимагає від особистості навичок швидкої адаптації до різноманітних явищ соціального середовища, умінь приймати самостійні відповідальні рішення та долати життєві переломи, активізувати особистісний потенціал для самореалізації та самоствердження в різноманітних сферах людської діяльності.

Результати досліджень проведених в 90-х рр. ХХ ст. визначили такі особливості сучасної молоді:

- свідомо потреба молоді в отриманні знань;
- вироблення власних поглядів і суджень, своєї власної позиції;
- формування наукового світогляду, розширення світосприйняття, поява теоретичних інтересів;
- прагнення до самостійності, потреба в самостверженні;
- внутрішнє прагнення до самореалізації, визначення життєвих спектив;
- усвідомлення особистістю власних можливостей щодо досягнення мети в житті;
- прагнення жити на максимальному напруженні своїх здібностей.

Ускладнення та загострення проблем, поява нових реалій, суттєва поляризація поглядів, установок, ціннісних орієнтацій, пов'язаних із нестабільністю сучасного життя. Працюючи над створенням свого життєвого світу, особистість вирішує питання самопізнання та самовдосконалення, розробляє та здійснює оригінальний та неповторний життєвий сценарій.

Чотири базові компоненти розвитку та становлення особистості:

- ставлення до себе (особистісне самовизначення);
- ставлення до інших (самовизначення у комунікативній сфері);
- ставлення до - діяльності (професійне самовизначення);
- ставлення до навколишнього світу (суспільне самовизначення).

Т.Н.Мартінова і Н.Н.Морозова зазначають, що специфічними рисами життєвого самовизначення в порівнянні з професійним і особистісним є:

- глобальність, всеохопленість образу і стилю життя, властивих тому
- соціокультурному середовищу, в якому існує дана людина;
- залежність від стереотипів суспільної свідомості даного культурного
- середовища;
- залежність від економічних, соціальних, екологічних і інших

об'єктивних» факторів, які зазначає життя тієї чи іншої вікової, гендерної, соціальної або професійної групи [8. С 114].

В.Д. Шадриков також підкреслює, що життєве самовизначення поняття більш широке, ніж тільки професійне чи навіть громадянське. Воно характеризує людину як суб'єкта власного життя і власного щастя і тому повинно стояти на першому місці в структурі цілей виховання, виступаючи як етап самореалізації людиною своїх сил і здібностей.

Професійна орієнтація – складна психологічна проблема. Існують три головні теоретичні напрямки. Перший напрямок виходить з ідеї стабільності і практичної незмінності індивідуальних якостей від яких залежать способи і успіх діяльності; акцент робиться з одного боку на відборі та підборі людей, які найбільш підходять до тієї чи іншої роботи, а з іншої – на підборі роботи, яка найбільш відповідає індивідуальним якостям тієї чи іншої людини.

Другий напрямок виходить із ідеї направленого формування здібностей, вважаючи, що у кожної людини можна так чи інакше виробити потрібні якості.

Недоліком цих напрямків є те, що індивідуальність і трудова діяльність розглядаються як незалежні і які протистоять одне одному величини, одна із яких обов'язково підпорядковує собі іншу.

Третій напрямок – орієнтація на формування індивідуального стилю діяльності.

Він заснований на певних положеннях:

Стверджується, що існують стійкі здібності, які не виховують особистісні якості, вагомі для успіху діяльності.

Можливі різні за способами, але рівноцінні по кінцевому ефекту варіанти пристосування до умов професійної діяльності.

Існують широкі можливості подолання слабкої визначеності окремих здібностей за рахунок вправ чи їх компенсації засобами інших здібностей чи способів роботи (знижену швидкість реагування можна компенсувати підвищеною увагою до підготовлених заходів, передбачливістю; зниження активності в монотонній обстановці можливо компенсувати тим, що людина штучно урізноманітнює діяльність – змінює порядок дій чи уявляє, що об'єкти змінюють колір тощо).

Формування здібностей необхідно здійснювати з врахування індивідуальної своєрідності особистості, тобто внутрішніх умов розвитку, з урахуванням зовнішніх умов.

У виборі професії дуже важлива професійна консультація. Проте більша кількість студентської молоді обирає професію більш менш стихійно.

Вибір професії – складний і тривалий процес. Проблема полягає не стільки в його тривалості, скільки в послідовності етапів.

Висновок: отже професійне самовизначення як складова частина особистісного самовизначення є процес тривалий, не обмежений часовими рамками, нелінійний; а також період життя людини, залежний від вікових характеристик, ситуацій оточення, який має особливості на кожному етапі становлення професіонала. Особливістю професійного самовизначення на етапі навчання у ВНЗ є формування професійної самосвідомості, основними характеристиками якої є прагнення до відкриття свого внутрішнього світу, виражена спрямованість на майбутнє, відносна стабілізація процесів самосвідомості, висока самокритичність.

1.2 Наукове дослідження феномену самовизначення в вітчизняній та закордонній літературі

З психологічної точки зору самовизначення являє собою важливий прояв психічного розвитку особистості, активний пошук можливостей розвитку, формування себе як повноцінного учасника спільноти «робітників», чогось корисного, спільноти професіоналів. Психолог В.Ф.Сафін вважає, що ядром, що володіє здатністю передбачати реальний розвиток особистості і організувати її поведінка».

Самовизначена особистість, на думку В.Ф.Сафіна, – соціально зріла, стійка, здатна адекватно розуміти і здійснювати свої права і обов'язки. Поведінка такої особистості характеризується дотриманням норм, прийнятих у суспільстві, орієнтованістю на певні групові, колективні, суспільні цінності.

Самовизначена особистість – це самооцінююча, саморегулююча особа, яка з урахуванням громадських і власних потреб і можливостей в змозі самостійно ставити життєві цілі, вирішувати їх, нести відповідальність за свою діяльність, вчинки, поведінку. Самовизначення особи неможливе без усвідомлення свого місця в групі, колективі, без наявності у неї чіткої позиції у групових взаєминах, без свідомо організованого процесу самовиховання, що включає самооцінку, взаємоцінку.

В. Ф. Сафін виділяє наступні форми самовизначення:

Конвенціонально - рольове самовизначення, при якому суб'єкт має на меті зайняти певне становище в очах референтної групи. При цьому він керується зразками поведінки в цій групі. Провідна мета визначається насамперед бажанням підвищити свій статус або зберегти його на високому рівні з орієнтацією на референтну групу. Даний вид самовизначення починає формуватися ще з дошкільного віку і, зберігаючи свою відносну самостійність, включається в інші види самовизначення і становить їхній фундамент.

Професійне самовизначення відображає процес пошуку та придбання професії. Фіналом його служить початок трудової діяльності, в процесі якої особистість утверджує себе як творець, глибоко усвідомлює, що вона не тільки творець матеріальних благ, але й людських відносин.

Самовизначення в сімейно - побутовій сфері – структурний елемент суспільного самовизначення.

Соціальне самовизначення – це заняття певного місця в соціальній структурі суспільства, входження в той чи інший клас чи соціальну групу з вибором певного варіанту способу життя [42].

Дослідники проблем молоді – М.Є. Ашманов, А.А. Матуленіс, М.Х.

Тітма – вважають, що життєве самовизначення виступає формою включення молоді до громадського життя. Основні компоненти процесу життєвого самовизначення представляються ними в такий спосіб: соціальне середовище – самовизначення – життєва позиція. Вступаючи в процес життєвого самовизначення, молодь відчуває вплив соціального середовища (соціально-територіальної приналежності, соціального походження і освіти), у разі чого формує і реалізує свій потенціал. Визначальною ж у процесі життєвого самовизначення стає життєва позиція.

Процес життєвого самовизначення, на думку дослідників пов'язаний із заняттям стабільної життєвої позиції у всіх сферах життєдіяльності. Життєве самовизначення характеризує людину як творця власного життя і власного щастя. Воно стає можливим у міру становлення цілісного індивідуального «Я» особистості, освоєння нею здатності робити усвідомлений і відповідальний вибір і оволодіння його технологією. Бо лише в міру досягнення певного ступеня зрілості, віднайдення власної суб'єктності, особистість стає здатною здійснити власний відповідальний вибір. Життєвий вибір в будь - якій зі сфер життєдіяльності, в тому числі професійної включає:

- зіставлення ймовірних позитивних і негативних наслідків вибору;
- передбачення його результатів у соціальному та індивідуальному планах;
- вироблення внутрішньої позиції, особистісного ставлення до неї, створення ситуації вибору згідно об'єктивним умовам;
- визначення життєвої перспективи особистості та формування життєвих планів;

– визначення лінії поведінки, у тому числі зміна поведінкових установок та стереотипів у відповідності з прийнятим рішенням.

У літературних джерелах термін «самовизначення» вживається в різних значеннях. Так, говорять про самовизначення культурне, національне, політичне, релігійне, економічне тощо. При цьому не можна не погодитися, що особистісне самовизначення визначає розвиток соціального та професійного самовизначення.

Особистісне самовизначення відбувається на рівні цінностей. Цінність же принципово позачасова; задаючи людині уявлення про майбутнє, вона не співвідносить його з тимчасовою віссю, з хронологією, бо та інша розмірність – розмірність «смиислового майбутнього». У сьогоденних нестабільних, швидко мінливих умовах, людині доводиться нерідко перебудовувати всю смислову сферу особистості, що драматично проявляє себе в розпаді професійного «Я», у втраті сенсу буття, в почутті втрати себе.

У психологічному плані самовизначена особистість – це «суб'єкт, який усвідомив, що він хоче (життєві плани, ідеали), що він може (свої можливості, схильності, дарування), що він є (свої особистісні й фізичні властивості), що від нього хоче або чекає колектив, суспільство; суб'єкт, готовий функціонувати в системі суспільних відносин». Самовизначення, таким чином, це «відносно самостійний етап соціалізації, сутність якого полягає у формуванні в індивіда усвідомлення мети й сенсу життя, готовності до самостійної життєдіяльності на основі співвіднесення своїх бажань, готівкових якостей, можливостей і вимог, що пред'являються до нього з боку навколишніх і суспільства» [44].

С.Л. Рубінштейн проблему самовизначення розглядав у контексті проблеми детермінації: «всяка детермінація необхідна як детермінація іншим, зовнішнім, і як самовизначення (визначення внутрішніх властивостей об'єкта)» [41]. Самовизначення виступає як само детермінація, на відміну від зовнішньої детермінації; в понятті самовизначення, таким чином, виражається активна природа «внутрішніх умов». Підкреслюється роль «внутрішнього моменту самовизначення, вірності собі, не одностороннього підпорядкування зовнішньому». Більш того, сама «специфіка людського існування полягає в мірі

співвіднесення самовизначення і визначення іншими (умовами, обставинами), у характері самовизначення в зв'язку з наявністю у людини свідомості і дії». Самовизначення, що розуміється як само детермінація, являє собою, власне кажучи, механізм соціальної детермінації, яка не може діяти інакше, як будучи активно переломленому самим суб'єктом у цієї детермінації.

К.А. Абульханова - Славська, центральним моментом самовизначення виділяє також само детермінації, власну активність, усвідомлене прагнення зайняти певну позицію. За К.А. Абульхановою - Славською, самовизначення – це усвідомлення особистістю своєї позиції, яка формується усередині координат системи відносин. При цьому вона наголошує, що від того, як складається система відносин (до колективного суб'єкту, до свого місця в колективі та іншим його членам), залежить самовизначення і суспільна активність особистості [1].

У зарубіжній психології як аналог поняття «особистісне самовизначення» виступає категорія «психосоціальна ідентичність», розроблена і введена в науковий обіг американським вченим Е. Еріксоном. Формування почуття ідентичності пов'язане з усвідомленням власної цінності та компетентності. Інакше – відбувається «розмивання почуття свого «Я», внаслідок розгубленості, сумнівів у можливості направити своє життя в певне русло [13].

Професійне самовизначення прийнято розглядати як вибір і реалізацію способу взаємодії з навколишнім світом і знаходження сенсу в даній діяльності

Сучасному суспільству потрібен професіонал, який знає свою справу, здатний самостійно приймати рішення і нести відповідальність за ці рішення, за себе, за інших, за країну. Сьогодні важливим фактором, що визначає формування професійного самовизначення, є комерціалізація відносин у суспільстві. По суті відбувається заміна професійної кар'єри – підприємницькою. А це закриває можливість відбутися людині в професійному відношенні. Це викликає тривогу. Перехідний стан економіки зумовило переки в системі професійних цінностей : сучасна людина (особливо молода людина) з його особистісними особливостями, що включається в ринкові відносини, прагне до досягнення матеріального

благополуччя найбільш швидким шляхом. Необхідність виживання змушує людину змінити своє покликання та обрати таку професію, оволодіння якою забезпечить більш високі матеріальні можливості. Тобто існує сильна мотивація до оволодіння «прибутковою» професією, але для цього часто немає необхідних особистісних якостей. Також існує і протиріччя між мотивацією вибору професії та відсутністю можливості для навчання (в тому числі і матеріальної).

Ринкові ж відносини характеризуються необхідністю пристосування до підвищеної динамічності виробництва, можливого тимчасового безробіття, раптової зміни професії і місця роботи. У цих умовах для фахівця необхідні професіоналізм, висока кваліфікація і відмінна якість роботи, а також він повинен володіти для підвищення своєї конкурентоспроможності на ринку праці і такими особистісними якостями, як цілеспрямованість, здатність до безперервного саморозвитку, стресостійкість, здатність до ризику тощо. Методологічну основу дослідження склали концепція Е. Еріксона [13], Дж. Марсія, погляди Л.Б. Божович [4], Г.С. Костюка, М.Й. Боришевського, О.А. Проскури, І. Кона [19], О.В. Скрипченко [6], К.М. Поливанової. Головним новоутворенням цього віку є відкриття «Я» («Я-концепція»), розвиток рефлексії (відображення себе в своєму образі «Я»), усвідомлення своєї індивідуальності та її властивостей, поява життєвого плану, установки на свідомі сфери життя, що направляє «Я» на практичне включення в різні види життєдіяльності, розвиток особливостей самосвідомості, формування ідентичності, ідеалів підлітка, самоствердження, життєве та професійне самовизначення. Найважливішим новоутворенням підліткового віку є становлення самосвідомості. Самосвідомість цієї вікової групи характеризується почуттям дорослості. Розвиваються специфічні особливості самосвідомості, які проявляються в самооцінці підлітка, в його оцінці ефективності різних видів своєї діяльності та своїх стосунків з дорослими й однолітками. Механізмом розвитку самосвідомості є рефлексія. Цінність рефлексії надає виключна спрямованість юнацького віку на самого себе (шлях до власної ідентичності). На основі особистісної рефлексії підлітки вперше починають прагнути пізнати власну індивідуальність (ідентичність).

Л.І. Божович розглядає самоствердження як одну з важливих мотиваційних ліній цього віку [4]. О.В. Скрипченко вказує, що це закономірно виникаючий атрибут соціалізації цієї вікової групи, що виявляється в спрямованості його особистості на виділення і реалізацію своєї самості в системі соціальних зв'язків. Сутність самоствердження підлітка пов'язана з відчуттям своєї самості і відокремленості від інших. Головні мотиваційні лінії даного віку – активне прагнення до саморозвитку. Це і самовираження, і самопізнання, і самовиховання [6].

Аспекти самовизначення формуються по різному. Раніш за все встановлюється тілесне та сексуальне самовизначення. Професійне, ідеологічне та моральне самовизначення формується значно повільніше: цей процес залежить від того, чи досяг юнацький вік в своєму когнітивному розвитку стадії формально - операційного мислення.

Релігійні та політичні погляди формуються пізніше, але ці компоненти самовизначення ще довгі роки підлягають змінам. Е.Еріксон відмічає, що молодих людей більш за все турбує нездатність встановлювати професійне самовизначення. Для того щоб зберегти свою спільність вони тимчасово починають ідентифікуватися з героями своїх груп, натопу аж до можливості повної втрати своєї ідентичності [13].

Е.Еріксон вважає, що параметр зв'язку з оточуючими, який виникає в цей період, коливається між позитивним полюсом ідентифікації «Я» та негативним полюсом сплутаності ролей. Всі ці ролі він мусить зібрати в одне ціле, осмислити, зв'язати з минулим та спроектувати майбутнє. Якщо молода людина впорається успішно з цією задачею психосоціальною ідентифікацією, то у нього з'явиться відчуття того, ким він є, де знаходиться й куди йде. За теорією Е.Еріксона ідентичність - це відчуття внутрішньої послідовності, константності розвитку. Процес самовизначення за Е. Еріксоном, це формування ідентичності. Важливим механізмом формування ідентичності є послідовні ідентифікації дитини з дорослим, які складають необхідні передумови розвитку ідентичності в

підлітковому віці. Ідентичність за Е. Еріксоном – це відчуття внутрішньої послідовності (наступності) константності «самості» в потоці постійних тимчасових змін, метаморфоз особистісного розвитку [13].

В основі феномену підліткового самовизначення, як зазначає О.Б. Дарвиш, лежить ставлення психосоціальної ідентичності, яка виконує три основні задачі розвитку:

- усвідомлення тимчасової протяжності власного «Я», яка включає дитяче минуле та визначає проекцію себе в майбутнє;

- усвідомлення себе на відміну від інтеріорізованих батьківських образів;

- здійснення системи виборів, які забезпечують цілісність особистості (професії, статевої ідентичності та ідеологічних настанов).

Я»- ідентичність забезпечує цілісність поведінки, підтримує внутрішню єдність особистості, забезпечує зв'язок зовнішніх та внутрішніх подій і дозволяє солідаризуватися з соціальними ідеалами та груповими прагненнями. О.В.Скрипченко вказує на потребу юнацькому віці в самоіденфікації, як процесу формування ідентичності, яка реалізується у вивченні своєї особливості, розмірковувань про самого себе у минулому, теперішньому і майбутньому, аналіз своїх домагань у взаємовідносинах і діяльності [6].

При всій складності явища самовизначення, основним у ньому є потреба зайняти внутрішню позицію дорослого, усвідомити себе як члена суспільства, визначити себе у світі, тобто зрозуміти себе, свої можливості, своє місце і призначення у житті. (Л.І. Божович, Л.С. Славіна) [4].

Зрозумівши глибинну суть і цінність вибору, як самостійного і вольового акту, підлітки прагнуть до ствердження власного «Я», власних починань, набувають особистої ідентичності, розвивають «Я - концепцію» і виявляють готовність брати на себе відповідальність за власний вибір. Саме у підлітковому віці починає проявлятися тенденція до особистісного зростання, коли людина, відкриваючи себе, докладает зусиль до становлення своєї індивідуальності.

В процесі пошуків свого «Я» (цінностей, ідеалів, поглядів), набуття ідентичності, самоствердження і саморозвитку у юнацькому віці на рівні

самоусвідомлення формується система внутрішньо узгоджених уявлень про себе, образів «Я» – «Я-концепція». «Я - концепція» – система уявлень про самого себе або «установка відносно власної особистості».

Важливість юнацького віку полягає в тому, що саме в цьому віковому періоді закладаються основи та намічається загальна лінія у формуванні соціальних та моральних установок особистості.

Цей віковий період часто вважають кризовим, критичним, бо саме в цей період відбуваються досить істотні, якісні зрушення в розвитку особистості, які мають характер докорінного руйнування попередніх інтересів, відносин, особистої поведінки. Ці якісні зрушення відбуваються в дуже короткий строк і бувають нелегкими для самого підлітка, супроводжуючись значними суб'єктивними труднощами в його житті.

Бурхливий фізіологічний зріст, полове дозрівання, турбота про свій вигляд перед іншими, необхідність знайти своє професійне покликання, здібності, вміння – ось ті питання, котрі постають перед юнацьким віком, і це вже є вимоги суспільства до юнацького віку щодо самовизначення. Важливим моментом нової соціальної позиції юнацького віку є усвідомлення свого «Я», яке виявляється в формуванні самооцінки, у відносинах з однолітками та дорослими, в підвищеному інтересі до своєї особистості, і потребі в оцінці своїх особистісних якостей.

Формування самосвідомості, відношення до себе як до самостійної особистості виявляється суттєвою характеристикою будь - якого юнацького віку. Потреба цієї вікової групи у самоспостереженні, самооцінці, самоствердженні та самовдосконаленні виникає з потреби проаналізувати свої переваги та недоліки й зрозуміти, що в своїх власних вчинках вірно, а що ні, чого слід домагатись, а від чого утриматись.

Прагнення до самовизначення, реалізація своїх можливостей, є завжди актуальним для людини. Поняття самовизначення – одне з центральних у психології особистості. Для цілісного уявлення особливостей життєвого самовизначення студентського віку слід звернутися до такого поняття, як «Я», що

складає «Я-концепцію» особистості. Це поняття у філософському плані – духовний центр людської особистості, індивідуальності. Психологи співвідносять його з одного боку, з поняттям «особистість», а з іншого – з поняттям «самоусвідомлення».

За словами І.Кона: «Я» – не просто особистість, а особистість, яка розглядається з середини. Я відображає самого себе у свідомості людини. «Я» – продукт самопізнання. Існує декілька «Я» особистості: фізичне, емоційне, інтелектуальне, соціальне. Фізичне «Я» – тіло, зовнішність; емоційне «Я» – відчуття та переживання, настрої. Інтелектуальне «Я» – світ наших думок. Людина сприймає себе як істоту соціальну, яка включена у систему взаємовідносин з іншими людьми, яка має певні цінності, інтереси, установи. Це – соціальне «Я». У кожній людині формується свій образ «Я» – «Я-концепція». «Я-концепція» – сукупність всіх уявлень про себе індивіда, установок на себе: хто я? Що я собою уявляю? Який я? Формування «Я-концепції» головна задача підліткового віку [19].

За Р. Бернсом «Я-концепція» – це сукупність установок на себе через:

- реальне «Я» (або уявлення про те, який я насправді);
- ідеальне «Я» (або уявлення про те, яким я хотів би бути);
- дзеркальне «Я» (або уявлення про те, якими мене сприймають інші).

Усе це йде через фізичне, соціальне, розумове, емоційне «Я». Реальне «Я» – це те, якою людина вважається собі дійсно, якою бачить себе в даний момент. Ідеальне «Я» – якою вона поставила собі, мету бути, або те, до чого несвідомо прагне, про що мріє. Ідеальне «Я» є основним збудником, рушійною силою поведінки та діяльності людини, орієнтиром її особистісного зростання. Дзеркальне «Я» зберігає у собі наші уявлення про те, що думають про нас інші люди: як я виглядаю в очах інших. «Я» дзеркальне – це те, що примушує нас страждати або радіти, обмежує нас у наших діях та розвитку або, навпаки, стимулює. Таким чином «Я-концепція» особистості безпосередньо впливає на її життєве самовизначення.

Виходячи з усього вище сказаного, можна зробити висновки щодо самовизначення:

- Передумовою гармонійного розвитку особистості в підлітковому віці є становлення ідентичності та позитивне подолання кризи.
- Структурним центром розвитку особистості в юнацький період стає потреба бути і вважатися дорослим.
- Розвиваються процеси самосвідомості та самовизначення, які призводять до формування певної життєвої позиції.
- Кардинальні зміни стосуються мотиваційної сфери, які призводять до формування світогляду юнацького віку та планів майбутнього життя.
- До психосоціальних новоутворень відноситься пубертатний розвиток юнацтва.
- Рефлексія в цьому періоді виступає механізмом розвитку самосвідомості, прагненням пізнати власну індивідуальність.
- В даному віковому періоді виявляється потреба у самоствердженні, як одна з важливих мотиваційних ліній та відчуття своєї «самості» і
- Активне прагнення до саморозвитку, самовираження, самопізнання та самовиховання.
- Формування ідентичності в юнацькому віці є процесом самовизначення (Е. Еріксон).

Особливого розвитку набуває складова основа особистості, її «Я», яка завдяки системі внутрішнього узгодження уявлень про себе та образів, складає

В цьому віці формуються взаємопов'язані компоненти особистості – самооцінка та пов'язаний з нею рівень домагань.

Ідея вибору життєвого шляху, вибору ціннісних орієнтацій, свого ідеалу, свого друга, своєї професії – стає основною метою юнацького віку.

Головною особливістю життєвого самовизначення юнацькому віці є перед усім конструктивне подолання кризи при формуванні ідентичності та власної «Я-концепції».

Дуже цікаві для розвитку теорії професійного самовизначення ідеї розроблялися Е.И. Головахой, і А. А. Кроником, а також близькі до нього за духом міркування В.М. Розина про побудову долі як «художньої творчості», характерного для людей мистецтва.

Е. Герр вважає, що сучасні професійні консультанти – це прикладний вчений біхевіорист, задача якого за допомогою різноманітних ігор, трудових проб, тренінгів тренувати дії клієнта. планувати і прогнозувати їх.

Н.Гисберс і Мур розглядають процес професійне консультування як допомога насамперед, у життєвому самовизначенню: «Довічне самовизначення – як саморозвиток через інтеграцію ролей, середовища і подій в житті людини»

А.Маслоу, запропонував концепцію професійного розвитку і виділяв в якості центрального поняття само актуалізацію – як прагнення людини удосконалюватися, висловлювати, проявляти себе в значимому для себе справі.

В зарубіжних концепціях і теоріях особистості самовизначення розглядається в контексті вивчення життєвого шляху людини. Здійснити вільний вибір – значить знайти оптимальне співвідношення між особистими бажаннями і можливостями, а з іншого боку, можливостями і потребами суспільства – з іншого.

Поняття самовизначення у вітчизняній психологічній науці спирається на ідею, Л.С.Виготського у тому, що зміни особистісного поведінки являється фундаментом людської психіці і свідомості: суб'єкт проявляється в тому, що він робить і як творить.

Відомим представником професійної перспективи є Дж. Голланд. Він розробив типологію професій, яка сьогодні діє як стандарт професійної орієнтації в окремих країнах. Теорія Дж. Голланда здобула порівняно з усіма теоріями вибору професій найбільше визнання американського суспільства.

Це пояснюється тим, що вона легка для розуміння та застосування. На основі її моделі з'явилися численні анкети, списки та програми консультацій. Розроблені вченими шість типів ідеалу як вимірів відповідних властивостей особистості.

Типи / виміри професійної перспективи за Дж. Голландом подаємо в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Типологія професійної перспективи за Дж. Голландом

Тип	Характеристики
Реалістичний	Догматичний, обдарований, механічний
Інтелектуальний	Відкритий, аналітичний, цікавий, науковий, далекоглядний
Конвенційний	Консервативний, догматичний
Соціальний	Екстраверт, готовий допомогти, йде на співпрацю
Діловий	Екстраверт, ентузіаст, самовпевнений
Артистичний	Відкритий, інтроверт, оригінальний, виразний.

Науковець А. Маслоу зазначає, що процес самовизначення має на меті ствердження в проблемній ситуації, а професійне самовизначення передбачає вироблення власної позиції, характеризується більшим ступенем невизначеності. Для того, щоб визначитися та зорієнтуватися в ситуації, особистість повинна співвіднести свої потреби, позиції, інтереси, мрії з власною підготовленістю, здібностями, емоційно – вольовими якостями, станом здоров'я.

Методика оцінки здатності учня правильно обрати майбутню професію, що розроблена С.Фукуями і широко використовувана в США, має чіткий алгоритм.

Наприклад, кінцевим результатом кількісний показник, тобто індекс здатності до усвідомленого вибору професії.

В основі цієї методики лежать три принципи : самоаналіз, аналіз професій і професій здатності до самоаналізу й аналізу професій за допомогою «F-тесту»(Фукуяма – тест).

Варто зазначити, що і вітчизняні, і американські науковці одностайні в тому, що професій особистості – це довготривалий процес урівноваження та узгодження.

Отже, у вітчизняних, та зарубіжних наукових джерелах простежується підвищений інтерес проблеми професійного самовизначення студента. Цілісних досліджень проблеми професійного самовизначення не було здійснено не у вітчизняній ні в педагогічній науці .

Це відкриває простір для її системного дослідження.

Висновок: за параграфом 1.2.розглянуто форми самовизначення за Сафінім, які він виділяє це конвенціонально- рольове, професійно- соціальне самовизначення. Також розглянуто типологію професійної перспективи за Дж.Голлондом, яких 6 видів.

Особливості життєвого самовизначення

Життєве самовизначення – вибір соціальних ролей, життєвого стилю, способу життя. Воно передбачає, що професія чи соціальна роль можуть бути засобами для реалізації певного способу життя. Самовизначення розуміється нами як свідомий вибір, виявлення та затвердження особистістю своєї позиції в проблемних ситуаціях.

В даний час є різні підходи до розуміння сутності професійного самовизначення. Найвищим виявом життєвого самовизначення можна вважати

особистісне самовизначення – це віднайдення майбутнього образу «Я», постійний його розвиток та утвердження в суспільстві .

Ставлення до самовизначення починає виявлятися в молодшому підлітковому віці, формується та включається в «Я – концепцію», на межі підліткового та юнацького віку.

Одним із найважливіших факторів, які впливають на вибір професії і в подальшому на професійну успішність, є інтерес. Перші вияви інтересу до практичного застосування набутих знань, до питань практичного життя з'являються у підлітковому віці. Л.А. Головей виділяє чотири етапи становлення інтересів :

12-13 років – інтереси нестійкі, слабо інтегровані, не пов'язані зі структурою індивідуально - психологічних особливостей і є переважно пізнавальними;

14–15 років – більш високий рівень стійкості інтересів, їх інтеграція, включення в загальну структуру індивідних та особистісних властивостей ;

16-17 років – посилюється інтеграція інтересів, відбувається їх диференціація відповідно зі статтю, має місце об'єднання пізнавальних та професійних інтересів, посилюється взаємозв'язок інтересів з індивідуально психологічними властивостями;

18 років – етап початкової професіоналізації – відбувається звуження пізнавальних інтересів через сформовану професійну спрямованість та вибір професії. Інтереси цього етапи є основою для сформування професійної спрямованості особистості та адекватного, свідомого професійного вибору.

Вибір професії одне з найважливіших стратегічних рішень у житті людини і складна комплексна проблема.

Під професійним самовизначенням розуміють самопізнання та об'єктивну оцінку особою власних індивідуальних особливостей, зіставлення своїх професійно - важливих якостей і можливостей з вимогами для оволодіння конкретною професією. Педагогічне керівництво професійним самовизначенням передбачає організацію й здійснення керуючого впливу на психологічну сферу

особистості студента відповідним арсеналом педагогічних засобів із метою підготовки учня до свідомого та самостійного вибору професії.

Запорукою успіху молодшої людини в професійній діяльності в сучасному суспільстві є також особисті характеристики, зокрема: упевненість у собі, активна життєва позиція, прагнення до самовдосконалення, реалізації власних здібностей, самоствердження у професійній діяльності, які в цілому забезпечують успішність людини упродовж її життєвого шляху.

Так, С.Н.Чистякова готовність до вибору професії визначає як стійку цілісну систему професійно важливих якостей особистості. Таким чином, готовність до професійного самовизначення – результат цілеспрямованої підготовки і самопідготовки. Один із проявів рівня розвитку особистості. П.Г. Щедровицький сенс самовизначення визначає, як здатність людини будувати самого себе, свою індивідуальну життєву стратегію, вміння постійно переосмислювати власну сутність.

За Є.Ю. Пряжнікова сутність самовизначення полягає в пошуку і знаходженні особистісного сенсу в обраній, освоюваній і вже виконуваній діяльності. а також у самому процесі самовизначення. Професійне і особистісне самовизначення стало предметом глибокого дослідження

Н.С. Пряжніков.

Професійне самовизначення – процес, який охоплює весь період професійної діяльності: від виникнення професійних намірів до виходу з трудової діяльності.

Виникнення професійного самовизначення охоплює старший шкільний вік, але йому передують етапи :

первинний вибір професії (характерний для учнів молодшого шкільного віку): уявлення про світ професій, нестійкість професійних намірів;

етап професійного самовизначення (старший шкільний вік): виникнення і формування професійних намірів і первісна орієнтування в різних сферах праці ;

професійне навчання: здійснюється після отримання шкільної освіти для освоєння обраної професії;

професійна адаптація: формування індивідуального стилю діяльності, переживання системи виробничих і соціальних відносин;

самореалізація в праці: виконання або не виконання очікувань, пов'язаних з професійною працею .

Таким чином, професійне самовизначення пронизує весь життєвий шлях людини.

Здатність до самовизначення є невід'ємна сторона цілісної структури особистості, що припускає готовність і вміння людини самостійно виробляти керівні принципи і способи своєї діяльності (інтелектуальної, комунікативної, естетичної та іншої).

Також необхідно чітко визначати і принципи самовизначення:

Визнання наявності певних задатків і здібностей, що складають основу індивідуальності людини;

В процесі самовизначення закладаються підстави для розуміння своєї індивідуальності, для особистісного зростання;

Необхідність розвитку базових універсальних здібностей у процесі самовизначення;

Процес самовизначення будується на базі активної діяльності людини з урахуванням її індивідуальних здібностей, досвіду та вікових особливостей.

Проблема свободи вибору на сьогодні (свободи самовизначення) в силу своєї складності хвилює не тільки профконсультантів, але є також предметом міркувань багатьох філософів і проявляється в самих різних гуманітарних напрямках (не тільки у професійній орієнтації), пронизуючи всі сторони людського життя.

Професійне самовизначення у психології розглядається, з одного боку, як ядро, найбільш значимий компонент професійного розвитку людини, з іншого - як критерій одного з етапів цього процесу.

Вітчизняними вченими проблема самовизначення розглядається у зв'язку з дослідженням життєвого шляху індивіда і не може бути вирішена у відриві від

взаємин людини з навколишнім світом, так як його ставлення до самого себе в значній мірі залежить від його ставлення до оточуючих і оточуючих до нього.

Процес професійного самовизначення – тривалий процес, завершеність його можна констатувати лише тоді, коли у людини сформується позитивне ставлення до себе як до суб'єкта професійної діяльності. Тому вибір професії – це лише показник того, що процес професійного самовизначення переходить в нову фазу свого розвитку.

Висновок за параграфом 1.3. В цьому розділі розглянули, що на вибір професії і на професійну успішність, впливає інтерес те, що вияви інтересу з'являються в юнацькому віці. Також Л.А.Головей виділив 4 етапи становлення інтересів. Дали визначення професійному і життєвому самовизначенню.

Професійне самовизначення успішної самореалізації особистості

Професійне самовизначення – це складний динамічний процес орієнтації особистості у професійно - трудовому середовищі, розвитку самореалізації духовних і фізичних можливостей, формування адекватних професійних намірів і планів, реалістичного образу себе, як професіонала.

Ядром професійного самовизначення є свідомий вибір професії з урахуванням своїх особливостей і можливостей, вимог професійної роботи і соціально - економічних умов.

Професійне самовизначення провадиться протягом всієї професійного життя: особистість постійно рефлексує, переосмислює своє професійне буття й самостверджується як професіонал.

Професійне самовизначення молоді реалізується протягом навчання. Існують певні чинники та основні мотиви навчальної діяльності студентів, які розкривають його: бажання розширювати кругозір; усвідомлення необхідності самоосвіти; прагнення краще підготуватися до професійної діяльності; власні нахили та здібності; рівень успішності студента; проходження практики під час навчання і .т.д.

Ці мотиви безпосередньо пов'язані з метою, яку ставлять перед собою студенти - стати професіоналами, мати гарантію стабільності і досягти матеріально благополуччя. У процесі навчання та оволодіння майбутньою професією виділяється декілька стадій, які реалізується по – різному на різних курсах навчання. Для першокурсників – це адаптація до нових умов навчання, певні сумніви у вірності зробленого вибору. На третьому курсі формується система пріоритетів, мета, цінності, наявність чи відсутність життєвих планів, починають актуалізуватися професійні інтереси та перспективні плани.

Професійна самореалізація особистості на її життєвому шляху передбачає наступні етапи:

професійне самовизначення (вибір виду та спрямованості діяльності);

становлення в обраній професії; професійний ріст і розвиток професійної компетентності. Необхідно відзначити, що людина періодично уточнює, коригує хід своєї самореалізації, повертаючись до того чи іншого її стану.

Передумови самореалізації як початкові умови генезису самореалізації, що визначають її перший етап – професійне самовизначення, вже досить стійкі в учнів ліцеїв, училищ і тим більше студентів першого та другого курсів вузів. При цьому самовизначення розглядається як феномен ціннісно-смісловий природи; активне визначення своєї позиції по відношенню до соціально значущих цінностей, умов життєдіяльності в суспільстві, об'єктивованого в життєвих цілях, плани та перспективи професійного розвитку.

Етап становлення в професійній сфері життєдіяльності. Якщо на етапі самовизначення в результаті переважання відповідних мотиваційно смислових зв'язків переважає мотив «хочу», то на етапі становлення – мотив «можу», після якого слідує мотив «треба». На даному етапі можуть виникати труднощі, які у свою чергу, накладаються на раніше були труднощі в ході професійного самовизначення (вибору професії).

Етап професійного зростання передбачає розвиток професійної компетентності і подальшу адаптацію вже не себе до професії , а професії до себе. Безумовно, існує спадкоємність, плавний перехід між етапами професійного

становлення та професійного зростання. Останній відповідає високому рівню самореалізації особистості – рівню смисло життєвої та ціннісної реалізації.

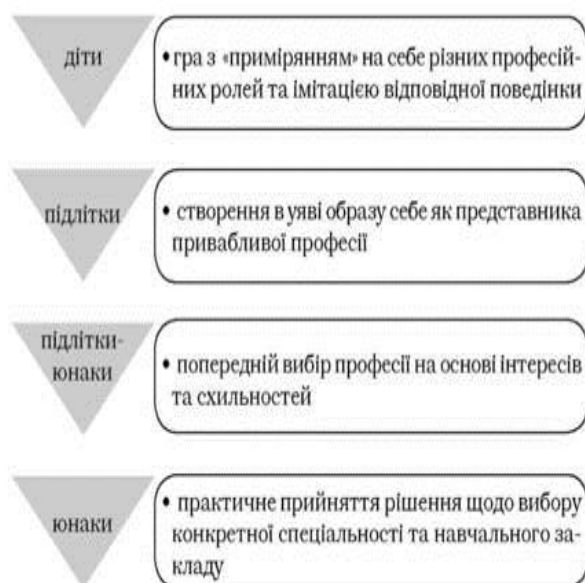

Рисунок.1. Етапи професійного самовизначення

Процес становлення особистості проходить через включеність у різні організовані нею ж самою види діяльності. Змістом діяльності само актуалізації є не тільки виявлення людиною суб'єктивних уявлень про власне призначення, покликання, орієнтованих на мотив «хочу», але і визначення своїх можливостей на рівні “можу”.

Те яким чином сенс життя пов'язаний з професійним самовизначенням і самореалізацією людини в праці, в обраній професії, досліджував австрійський психотерапевт Віктор Франкл. У своїй знаменитій роботі «Людина в пошуках сенсу» він узагальнює можливі шляхи, завдяки яким людина може зробити своє життя осмисленим. Сенс праці полягає в тому, що людина робить понад своїх регламентованих службових обов'язків; що він привносить в свою роботу як особистість і індивідуальність. І якщо існують випадки, коли обрана професія не приносить людині задоволення, коли він не може в ній реалізуватись, то винна сама людина, а не робота, стверджує вчений.

Н.В.Ковалева зазначає, що «основною умовою самовизначення – готовності до життєвого вибору – виступає його здатність самостійно обирати моральні принципи й керуватися ними в діяльності й поведінці» [5.с , 20 -21].

Т.Н.Сапожнікова також зазначає, що «життєве самовизначення є родовим поняттям по відношенню до особистісного, професійного і соціального самовизначення. Воно може бути охарактеризовано як процес, стан і результат»[12,с.11]. На думку автора, феномен життєвого самовизначення як процес полягає в тому, що вирішення проблеми з пошуку сенсу життя передбачає проходження декількох етапів. Самовизначення як стан передбачає становлення суб'єктності. осмислення індивідом себе в якості суб'єкта власного життя й діяльності. Самовизначення як результат передбачає знаходження людиною смислу власного життя і, як наслідок,- становлення ряду новоутворень його особистісного розвитку [12, с. 11]. **Висновок** за параграфом 1.4. В цьому розділі ми дали визначення професійному самовизначенню, що це складний динамічний процес. Те що ядром професійного самовизначення є свідомий вибір професії. Також розглянули етапи професійної самореалізації особистості, і представили на малюнку 3 на якому зображено етапи професійного самовизначення.

1.5. Самовизначення студентської молоді

Юність – це етап онтогенезу психіки, коли впродовж відносно незначного часу відбуваються глибинні зміни особистості. При цьому в юнаків не тільки з'являються нові інтереси, прагнення, але й відмирають, втрачаються чи суттєво видозмінюються старі. Юність – завершальний етап формування особистості. За віковою періодизацією юнацький вік поділяють на дві частини: рання юність (14,5 - 15 –17 років) та старший юнацький вік (18-25 років)

Рання юність (старший шкільний вік) охоплює вікові межі 14,5 – 15- 17 років.

Старший школяр стоїть на порозі виходу у самостійне життя. Тому рання юність – це вік безпосередньої підготовки підростаючої особистості до життя як

дорослої людини. Важливі завдання юнацького віку – вибір професії, підготовка до трудової діяльності та підготовка до вступу у шлюб та створення власної сім'ї. Л. Божович підкреслює, що саме це створює нову соціальну ситуацію розвитку .

Рисунок.2.Головна внутрішня суперечність ранньої юності

В ході вирішення цієї суперечності юнак шукає своє місце в дорослому світі, формує свої подальші життєві плани та шляхи їх реалізації, тому головним особистісним новоутворенням ранньої юності є самовизначенням.

Самовизначення – центральне особистісне новоутворення раннього юнацького віку, що виявляється як формування його представниками подальшого життєвого плану та способів його реалізації.

Юнацьке самовизначення має комплексний характер, так як розповсюджується не тільки на професійну сферу (вибір майбутньої трудової діяльності), а й на сімейну (вибір шлюбного партнера, створення сім'ї), громадянську (суспільні позиції, вибір друзів) тощо. Його формування ускладнюється дисбалансом між швидким дорослішанням, статевим дозріванням і повільнішим настанням соціальної зрілості юнака.

Американський психолог Е.Еріксон вважав головним особистісним надбанням юнаків ідентичність , яка співзвучна з поняттям самовизначення.

Ідентичність (психосоціальна тотожність) – баланс узгодженість між внутрішніми психічними якостями особистості та її соціальними ролями, діяльністю й поведінкою.

Так у випадку уникнення пошуку ідентичності, його запереченні юнаком мова йде про дифузну ідентичність. Її може спричинити інфантилізм, негативна Я-концепція, викривлені механізми самоствердження.

Досягнення юнаком зрілої ідентичності дозволяє виробити життєвий план і приступити до його реалізації. За думкою І.С. Кона, життєвий план – це план діяльності, тому він «заземлюється» в першу чергу на вибір професії.

Отже, провідним напрямком самовизначення в ранній юності є професійний, який має певну динаміку.

При виборі майбутньої професії молода людина орієнтується на запозичений досвід.

Уся система потреб і прагнень юнаків упорядковується, інтегрується світоглядом, який формується. Л.І. Божович.

Емоційна сфера юнаків є більш стабільною, ніж підлітків. Молоді люди спроможні до саморегуляції своїх емоційних станів, ставлення до себе теж набуває більш стійкого позитивного змісту. За дослідженнями американського психолога Л.Кольберга, автор теорії морального розвитку, юнацький вік характеризується досягненням особистістю пост конвенційного рівня.

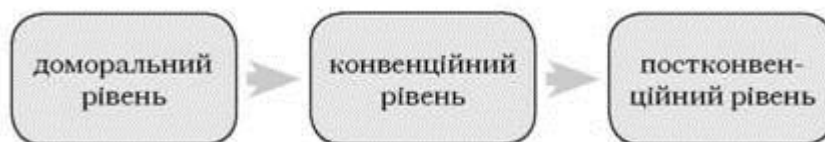

Рисунок.3.Етапи морального розвитку за Кольбергом

Високий рівень розумового розвитку юнаків дозволяє їм перейти до пост конвенційного рівня, на якому регуляція поведінки здійснюється власною рівня справжньої моральності не раніше 20 – ти років.

Юнацький вік – це вік зростання сили «Я» особистості, її здатності не втратити, зберегти своє «Я» та проявляти свою індивідуальність в умовах групової діяльності та інтимної близькості, дружби . Г.С.Абрамов.

Хоч юність і вважається найкращим періодом життя, однак психологічні дослідження фіксують низьку задоволеність сенсом свого життя багатьма

хлопцями та дівчатами, гостроту невпевненість в собі через невизначеність майбутнього.

Приблизно в 17 років представники юнацтва переживають вікову кризу. Вона зазвичай протікає більш спокійно, ніж підліткова. Першочерговим причинам цієї кризи. За даними вітчизняних психологів, є складності самовизначення, особливо професійного. Нездатність молодого людини ідентифікувати себе представником певної професії викликає тривожність, розчарованість та відчай.

Так, американський публіцист Г. Шихи схильна розглядати кризу сімнадцятирічних як «відрив від батьківських коренів». На думку психолога, набуваючи власних світоглядних цінностей, юнак переглядає та аналізує життєві орієнтації, культивовані в родині. Результатом цього аналізу молодого людини в кризі може бути:

Рисунок.4.Варіанти реагування юнака під час кризи 17- ти років

Поступово об'єднуючий батьків та юнаків родинний зв'язок послаблюється. В результаті в дорослих доньок та синів назріває бажання залишити «батьківське гніздо», і вони починають обривати емоційні зв'язки з домом, які в цей момент їх обтяжують. Г. Шихи стверджує, що стрімкий відрив

від батьківських коренів забезпечує адекватний розвиток життєвого циклу дорослої людини.

Висновок до параграфу 1.5.В розділі 1.5. було розглянуто юність, також за віковою періодизацією розглянуто про ранню юність та старший юнацький вік.

1.6. Особливості професійного самовизначення особистості на етапі навчання у ВНЗ

Аналіз літератури із зазначеної проблеми дає можливість виділити декілька підходів до проблеми самовизначення в цілому, а також до проблеми самовизначення зокрема : філософсько – соціологічний (М.І. Руткевич, І.Р. Каган, А.М. Титаренко, В.І.Шубіна); соціально – психологічний (К.О. Абульханова – Славська, І.С. Кон,[19] В.А. Ядов та інші). Особливо численними є праці, в яких розглядаються соціально – психологічні чинники впливу на формування намірів у руслі загальної проблеми профорієнтації та профвідбору і які оптимізують вибір, входження в професію після закінчення середньої школи (В.В.Водзинська, М.А. Добринін, М.Х. Титма).

Соціальна психологія розглядає процес професійного самовизначення як взаємодію особистості її соціального оточення, при цьому акцентуючи на усвідомленні особистістю свого місця в групі, усвідомленні, що супроводжується прийняттям чіткої позиції у групових взаємодіях та усвідомленні свободи діяти відповідно до ціннісних орієнтацій групи у відносній незалежності від групового тиску.

У психології визначилась тенденція розглядати професійне самовизначення у контексті особистісного та соціального самовизначення як їх важливу складову частину. Тобто йдеться про цілісне, динамічне вивчення впливу реальних груп і осіб, під впливом і у взаємодії з яким особистість розвивається та самовизначається.

Аналіз наукових підходів до процесу самовизначення молоді дає змогу говорити про те, що показником особистості, яка вже самовизначилася, є

усвідомлення себе як суб'єкта, готового здійснювати соціально значиму діяльність та самовдосконалення цієї діяльності, здатного організувати життєвий шлях, стати дослідником свого минулого, теперішнього та майбутнього.

Першочерговим завданням вивчення особливостей професійного самовизначення особистості на етапі навчання у ВНЗ є визначення цінностей, пов'язаних із вищою освітою, поза якими втрачається і зникає значимість вищої школи взагалі. До них належать: 1) цінність вищої освіти; 2) цінність конкретної професії; 3) цінність студентства як особливої соціальної групи; 4) самоцінність особистості кожного студента.

Формально під навчанням у вищій школі розумівся цілеспрямований, регламентований учбовими планами та програмами процес передачі та засвоєння знань, умінь та навичок, а також їх постійне вдосконалення.

Процес навчання у ВНЗ повинен формувати у студента важливий мотив, який забезпечує успіх у володінні діяльністю, усвідомлення необхідності реалізувати себе саме в цій професії. Тільки в такому разі оцінка та самооцінка успіхів і невдач на шляху оволодіння професією набувають змісту і до формуючих знань, умінь та навичок виробляється критичне ставлення. Управління процесом професійного становлення особистості студента у ВНЗ, формування його готовності до вибраної діяльності стане набагато успішним, якщо будуть враховані найважливіші механізми цього процесу, до числа яких, насамперед, належать формування професійної самосвідомості особистості.

Студентський вік, якщо не звертати увагу на його формальні вікові межі, розглядається, з одного боку, як адаптація, звільнення від юнацького максималізму, а з другого – як творча активність, самореалізація. Відомий психолог Б.Г.Ананьев наголошував, що студентський вік – це період найактивнішого розвитку моральних, естетичних почуттів, становлення та стабілізації характеру, що особливо важливо оволодіти повним комплексом соціальних ролей дорослої людини.

Професійне самовизначення як складова частина особистісного самовизначення є процес тривалий, не обмежений часовими рамками,

нелінійний. Особливістю професійного самовизначення на етапі навчання у ВНЗ є формування професійної самосвідомості, основними характеристиками якої є прагнення до відкриття свого внутрішнього світу, виражена спрямованість на майбутнє, відносна стабілізація процесів самосвідомості, висока самокритичність.

На сьогодні в психології можна виділити чотири типи задач, що претендують на відносну незалежність і самостійне значення. Це — науково — дослідні задачі; задачі практичної психології; прикладні задачі та експертні задачі.

П'ятнадцять років становлення практичної психології в нашій країні привели до її виокремлення як особливого типу психологічного знання і діяльності. Практичних психологів готують на спеціальних факультетах і відділеннях, вони створюють свої професійні асоціації, розробляють морально — етичні кодекси і встановлюють особливі принципи і правила роботи. Сам по собі факт становлення практичної психології і, на цій підставі, зближення вітчизняної психології зі світовим досвідом розвитку психологічного знання є, безумовно, позитивним.

Проблема життя людини як предмет наукового дослідження, на думку психологів, набула особливої актуальності, насамперед завдяки зміні епох, що завжди супроводжуються динамічними процесами в глибинних життєвих структурах, відмовою від застарілих форм, основ і способів життя.

В наші дні стає популярною ідея С.Л.Рубінштейна про те, що життя людини може протікати і як стихійний, і як свідомий, творчо спрямований процес, а чинником підвищення людини може бути тільки розумна організація життя. Наявність активної життєвої позиції, побудова життєвих планів є невід'ємною умовою саморозвитку людини як особистості, показником повноти і соціальної значущості її індивідуального життя.

Процес формування у студентів — психологів образу об'єкта майбутньої професійної діяльності протікає в єдності з процесом формування образу суб'єкта діяльності. При цьому можна припустити, що, закріплюючись і

становлячись стійкою, ця система представлень, як правило, набуває рис професійного стереотипу, а неадекватно сформований стереотип може стати гальмом у розвитку особистості професіонала.

Показником благополучної професійної адаптації може служити успіх у праці, що є умовою досягнення високого рівня професіоналізму. Дослідники одностайні в тому, що професіоналізм — це складна інтегральна характеристика трудової діяльності.

У більш ранній роботі О.А. Родіна припустила, що успішність професійної діяльності також має сенс оцінювати подвійно — з обліком як зовнішніх оцінок, так і внутрішньої самооцінки професіонала. Однак внутрішня оцінка успішності не обмежується лише діяльними параметрами.

Оцінюючи власну професійну успішність, людина співвідносить діяльнісні аспекти своєї роботи з особистісними (потребами, мотивами, прагнення), у тому числі індивідуальними особливостями, що впливають на успішність професійної діяльності.

На сучасному етапі психологічний аналіз професійної діяльності фахівця розглядається в рамках теорії діяльності, виходячи з праць Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна, О.М. Леонтьєва, К.К. Платонова і продовжений у дослідженнях В.П. Зінченка, К.О. Абульханової-Славської, Б.Ф. Ломова, О.Ф. Бондаренка, С.Д. Максименка, В.Д. Шадрікова, Н.В. Чепелевої, В.Г. Панка, Т.С. Яценко, О.О. Бодальова, А.О.Деркача, І.В. Дубровіної, І.М. Юсупова, М.В. Молоканова та інш. Ці дослідження окреслюють також ціле коло професійно значущих якостей фахівця. Зазначимо, що аспекти підготовки фахівців психолого-педагогічних спеціальностей у переважній більшості досліджень не зводяться лише до рівня їх академічної підготовки. Очевидним є той факт, що рівень професійної компетентності залежить не лише від знань, умінь, навичок та стажу роботи, але й від особистості практичного психолога, наявності та прояву окремих рис особистості та особливостей інтелекту.

В ході психологічного аналізу професійної діяльності у професіограмі „психолог” зазначаються вимоги що до професійно важливих якостей. Такі як

добре розвинені комунікативні здібності, тактовність, відчуття відповідальності, уміння співпереживати, спостережливість, аналітичний розум, емоційна стійкість, розвинена словесно-логічна і образна пам'ять, уважність.

На думку О.П. Саннікової, поки ще не дуже повно вивчені критерії успішності діяльності; роль психічних, індивідуально-типологічних особливостей в успішності діяльності; професійно значущі якості особистості психолога-практика. Вона пропонує розглядати особистість професіонала як складну “багатомірну модель”, яка включає в себе:

1) індивідуально-типологічні особливості (формально-динамічні та якісні особливості індивідуальності);

2) професійно значущі властивості особистості;

3) професійну компетентність (знання, навички, вміння, їх якісний рівень).

Індивідуальність професіонала-психолога як динамічна система формується в діяльності, досягає досконалості при високій мотивації і певній спрямованості особистості за умови відсутності якостей профнепридатності.

Н.В. Чепелева зазначає, що провідним інструментом роботи практичного психолога, окрім тестів та спеціальних психологічних методик, є власна особистість фахівця. Запропонована нею модель особистості психолога-практика включає п'ять підструктур, серед яких визначені: мотиваційно-цільова, когнітивна, операціонально-технологічна, комунікативно-рольова, регулятивна. Рівень сформованості всіх професійно важливих якостей і властивостей, професійних умінь та навичок у кожній підструктурі моделі особистості практичного психолога значною мірою забезпечують продуктивність професійної діяльності, компетентність у розв'язанні психологічних завдань і надання кваліфікованої психологічної допомоги населенню.

О.Ф. Бондаренко, розглядаючи питання щодо структури моделі особистості практичного психолога, зазначає, що функціональна модель особистості психолога-практика містить в собі як мінімум три рівні репрезентації: рівень соціально-рольової нормованості праці спеціаліста; “технологічний” рівень; рівень персоналізації.

Проблему професійного становлення особистості загалом (Н.С. Пряжников, С.П. Крегжде) та особистості психолога зокрема в своїх працях розглядають І.Р. Григорова, В.І. Коновальчук, М.Є. Литвак, О.П. Сергєєнкова, Т.І. Федотюк, Л.В. Усачова та ін., зазначаючи, що професійне самовизначення та самоідентифікація фахівця - практичного психолога відбувається під час навчання та подальшої професійної діяльності в процесі особистісного розвитку і формування професійно важливих якостей та вмінь.

Емоційна регуляція і емоційна витривалість, комунікабельність, вміння слухати і підтримувати розмову, здатність легко встановлювати контакти з людьми – всі ці якості практичного психолога відмічають в своїх працях Н.В. Чепелева, В.Г. Панок; крім того, чи не найважливішим в структурі особистості психолога - практика вони вважають той особистісний сенс, життєві і світоглядні позиції, що зумовлюють вибір людиною цієї професії.

Г.С. Абрамова зазначає, що психолог, впливаючи на іншу людину, сам є носієм індивідуальної свідомості, носієм професійної етики і тому повинен бути вільним від будь-яких оціночних категорій. Позиція психолога припускає реалістичний оптимізм, відкритість для нового особистісного досвіду, для розвитку. Спонтанність розглядається як професійно важлива риса психолога, бо лише за допомоги спонтанності, звичайної експресії можна викликати в людині відповідну емоційну реакцію; психологу потрібно володіти великою внутрішньою дисципліною, щоб втриматися від негайної поради, дії, засудження, потрібно весь час бути в напруженні, щоб аналізувати і відтворювати в своїй уяві внутрішній світ клієнта. При цьому Г.С. Абрамова розглядає психолога як особистість із втіленням таких рис, як оптимізм, життєвий успіх, щастя; з вмінням швидко і виважено приймати рішення, відповідати за результати цих рішень.

Р.В. Овчарова висловлюючи свої роздуми стосовно того, який же психолог сьогодні потрібен, визначає чотири домінанти в структурі особистості психолога: 1-інтелектуальність; 2-соціальність; 3-емоційна стабільність; 4- гуманістична спрямованість.

Проблемою особистості практичного психолога займалося багато дослідників, зокрема, Ю.М. Ємельянов, О.Ф. Бондаренко, С.Н. Хоружий та ін. Так, згідно даних досліджень, наведених С.Н. Хоружий, професійно бажаними для психолога визначаються наступні риси та якості: емоційний контроль, стриманість, надійність, психічна стабільність; оптимізм, енергійність, відкритість, невимушеність, теплота; здатність до пристосування. Наявність вільної від протиріч, позитивної „Я-концепції” слід вважати необхідним елементом у характеристиці функціональної особистості психолога-консультанта. Базуючись на проведеному аналізі проблем функціональної особистості психолога-консультанта, автор відзначає, що відмічені професійно значущі якості можуть діагностуватися за допомогою трьохрівневої системи діагностичних процедур.

Н.Ф. Калина, А.Н. Миронюк вважають, що найважливішою професійно значущою якістю психолога є його вміння спілкуватися з людьми. У зв'язку з цим у процесі підготовки та подальшої професійної діяльності фахівця постає проблема комунікативної компетентності практичного психолога.

1. М. Юсупов виділяє найважливішими в особистості психолога емпатію, емоційну стійкість, альтруїзм, високий соціальний інтелект, здатність до ефективного реагування та прогнозування міжособистісних стосунків. Також він вибудовує пріоритетний ряд професійно необхідних якостей наступним чином: емпатія – афективна, когнітивна, предикативна; соціальна сензитивність – спостережлива, номотетична, ідеографічна; емоційна стійкість; альтруїзм; незалежність; комунікативність, самоконтроль, професійні знання.

На підставі низки досліджень із використанням психограм психолога-практика та визначення професійно важливих якостей успішного фахівця С.Н. Симоненко та С.С. Трейгер дійшли висновку, що по значущості перше місце займають комунікативні та емпатійні особистісні якості фахівця-психолога.

Згідно дослідженням М.Б. і Т.І. Гретченків психолог повинен мати такі професійно необхідні здібності: уважність, спостережливість, сензитивність, емпатію, рішучість, впевненість у своїх силах, енергійність, активність,

прагнення керувати ситуацією і знаходити оптимальний вихід з неї, комунікабельність.

Ю.М. Ємельянов, Г.С. Кузьмін роблять висновок, що особливу увагу необхідно приділяти наступним професійно важливим ознакам: емоційний контроль, відкритість, оптимізм, порядність (тобто моральність, людяність); відповідальність; соціальна зрілість; стриманість, стресостійкість; терпимість, послідовність, наполегливість; уважність, високі показники оперативної пам'яті; адекватність самооцінки; тактовність; соціальна чутливість, реактивність, гнучкість.

О.С. Латій, Л.М. Собчик вказують на необхідність для психолога високого рівня інтелекту, широкого кругозору та високого рівня самопізнання, незалежності мислення, вміння співчувати та внутрішньої узгодженості.

Н.А. Амінов, М.В. Молоканов, розглядаючи професійно важливі якості психолога, вказують на провідну роль в особистості фахівця спостережливості, швидкого орієнтування в ситуації, інтуїції, емпатії, співчуття, доброти і поваги до людини, готовності до надання допомоги, вміння аналізувати свою поведінку (рефлексії), а також самоконтролю.

Т.І. Федотюк визначає такі професійно важливі якості практичного психолога, як: розвинені комунікативні та емпатійні здібності; гуманне, поважне, доброзичливе ставлення до людей та бажання допомогти; високий інтелект; швидкість, глибина, гнучкість, критичність та самостійність мислення; необхідний рівень сформованості мисленнєвих операцій та пізнавальних процесів.

В.В. Гусейнов виділяє в якості професійно значущих комунікативні риси, які визначають рівень спілкування практичного психолога і є необхідною умовою здійснення професійної діяльності.

Дослідження Л.О. Кияшко, проведені на основі результатів, отриманих від групи експертів, досвідчених психологів-практиків, дали можливість виділити групу ознак, найбільш значущих у професійній діяльності практичного психолога: емпатію, щирість, терпимість, любов до людей, професійну

компетентність, спостережливість, вміння оцінювати причини соціальних явищ, вміння слухати, демократизм, витримку, безоцінне ставлення до людей .

Згідно поглядів Н.В. Бачманової та Н.А. Стафуріної структура комплексу психологічних здібностей практичного психолога складається з наступних блоків:

- 1- здатність до повного і правильного, реального сприйняття об'єкта;
- 2- здатність до розуміння внутрішніх властивостей і особливостей об'єкта;
- 3- здатність до співпереживання, емпатія, доброта і повага до людини;
- 4- здатність до самоаналізу, рефлексія;
- 5- уміння керувати самим собою і процесом спілкування, бути уважним, уміння слухати та ін.

Професійно важливими можна вважати такі психофізичні властивості і психічні якості особистості, що характеризують нервову систему як сталу, міцну, стресостійку і водночас досить гнучку і пластичну. Це зумовлює високу працездатність і саморегуляцію особистості, несхильність до психічного збудження та швидкого виснаження. Всі ці риси постають передумовою розвитку професійної рефлексії - регулюючого і стабілізуючого балансового механізму в діяльності фахівця з практичної психології.

О.Ф. Бондаренко, стосовно зовнішнього вигляду практичного психолога зазначає, що зовні привабливі психологи сприймаються більш позитивно, ніж непривабливі. Люди більш схильні довіритися і покласти на такого психолога, вигляд, одяг та манери поведінки якого відповідають загальноухваленим у суспільстві стандартам.

Аналіз фахової літератури свідчить про те, що важливим фактором у професійному плані є рівень розвитку інтелекту. Як зазначав Б.Г. Ананьєв, у структурі особистості найбільш вагомим і значущим є інтелектуальний фактор, що позитивно корелює з показниками загального розумового розвитку, вербального та невербального інтелекту, уваги та загальної успішності навчання. Саме інтелект, здатність логічно мислити, робити висновки дозволяє ефективно аналізувати поведінку, думки та якості іншої людини, при цьому важливу роль

відіграє професійний інтелект психолога-практика. Згідно досліджень М.В. Молоканова був виявлений його вплив на вираженість в особистісному профілі майбутніх практичних психологів факторів “загальна інтелектуальність” та “соціальна сміливість”.

А.І. Нафтулев розглядає професійний інтелект як інтегральний ефект конкретної соціально-детермінованої діяльності, яка забезпечує адаптацію (в широкому розумінні) до неї суб’єкта.

Отже, оскільки професійне мислення і професійний інтелект є професійно значущими якостями фахівця і формуються вони протягом всього періоду навчання та подальшої професійної діяльності на основі наявного рівня інтелектуального розвитку особистості, то зазначимо, що достатній похідний рівень інтелекту виступає в якості психологічної передумови успішної діяльності фахівця особливо у сфері „людина-людина” і, беззаперечно, виступає в якості однієї з вимог до особистості практичного психолога.

К. Роджерс наполягає на тому, що психолог і психотерапевт повинен бути конгруентним, тобто вільним від внутрішнього конфлікту під час роботи з клієнтом. Це не означає, що для успішної діяльності психолог повинен бути взагалі вільним від внутрішніх переживань та конфліктів – це бажано, але навряд чи можливо. Тут, на наш погляд, мається на увазі, що на момент психологічного контакту з клієнтом психолог повинен вміти професійно переключитися повністю на проблеми клієнта та хоча б тимчасово звільнитися від власних проблем.

Формування особистості психолога-практика – це велике, багаторівневе і складне завдання вищої школи. Переважна більшість професійно важливих якостей особистості може бути сформована протягом навчання, деякі якості – розвинені і скориговані за допомогою додаткових засобів і програм, але існує певне коло професійно значущих якостей, які повинні бути притаманні особистості абітурієнта і виражені на тому певному мінімально достатньому рівні, який дозволяє їх розвивати на основі індивідуального підходу та використання різноманітних психокорекційних засобів з метою їх

вдосконалення. Якщо вони не притаманні особистості абітурієнта, то вимоги, які висуває професія практичного психолога, не співпадатимуть з провідними тенденціями особистості, внаслідок чого ефективність професійної діяльності такого фахівця є прогностично низькою та супроводжується великою кількістю помилок у роботі, а потреба у самореалізації особистості не буде задоволена, що може призвести до глибокого внутрішнього конфлікту.

Узагальнюючи вищенаведені результати всебічного аналізу діяльності психолога-практика, а також наукових досліджень стосовно його професійно важливих рис та якостей для визначення рівня його професійної придатності, нами були зроблені наступні висновки.

До професійно важливих якостей практичного психолога дослідники відносять:

у сфері сформованості інтересів, етичних і світоглядних позицій: гуманістичну спрямованість на людину; альтруїзм, наявність стійкої системи цінностей, особистісний сенс, життєві і світоглядні позиції, орієнтовані на духовність і альтруїзм; безоцінне відношення до клієнта і розвинуту емпатію, щирість, чутливість, сенситивність, домінування соціальної енергійності і соціальної пластичності; порядність (в розумінні моральності та людяності), соціальна зрілість, стресостійкість, терпимість та послідовність у своїх діях та думках, наполегливість, соціальна чутливість, реактивність, гнучкість;

у сфері міжособистісної взаємодії: дипломатичність, толерантність, достатній рівень комунікативних здібностей і уміння слухати; відповідальність, рішучість, впевненість у своїх силах, активність, енергійність і доброзичливість, стриманість і емоційна стійкість, адаптивність, здатність до рефлексії, дружелюбність, ввічливість, тактовність, коректність, життєрадісність, відкритість до чужих ідей, думок, точок зору, здатність до лідерства, помірне домінування;

в інтелектуальній сфері: високі загальні розумові здібності, достатньо високий рівень інтелекту, достатній рівень логічного мислення; гнучкість, пластичність та динамічність мислення, вміння виділяти суттєве та узагальнювати,

прогнозувати, здатність мислити вільно, самостійно, аналітично; високі показники уваги (обсяг, розподіл, інтенсивність, переключення), спостережливість, здоровий глузд, достатньо виражена соціальна складова інтелекту та фасилітивність, багатий лексичний запас, почуття гумору, достатньо високі показники пам'яті;

4-стосовно особистості психолога-практика: збалансованість, гармонійність рис особистості, оптимізм, енергійність, висока працездатність, велика внутрішня дисципліна, емоційна витривалість, самоконтроль та саморегуляція, психічна стабільність, врівноваженість, конгруентність, внутрішня згода та впорядкованість, фрустраційна толерантність, відсутність хронічних внутрішніх конфліктів, ентузіазм, старанність, відповідальність у роботі, ретельність, вміння і бажання піклуватися іншими людьми, чесність, інтелігентність, мобільність;

9- по відношенню до себе: сталість і адекватність самооцінки і самосприйняття, здатність до самовдосконалення, самокритичність, високий рівень самопізнання та здатність до компенсації недоліків і слабких сторін, значна сила "Я", розвинене почуття власної гідності та віра в свої можливості.

Значна частина професійно важливих рис та якостей практичного психолога може бути сформована і розвинена в процесі навчання у ВНЗ та подальшій професійній діяльності. Але є також такі особистісні якості, можливості розвитку і формування яких обмежені. Саме ці параметри і є предметом вивчення і аналізу в плані професійної придатності.

Висновок до параграфу 1.6. В цьому параграфі розглянуто, які першочергові завдання, вивчення особливостей професійного самовизначення на етапі навчання у ВНЗ. Також розглянули, що процес навчання у ВНЗ повинен формувати у студентів важливий мотив, усвідомлення у необхідності реалізувати себе саме у цій професії.

Висновок до першого розділу

Професія – це стійкий і відносно широкий спектр трудової діяльності, що є джерелом доходу, передбачає певну сукупність теоретичних знань, практичного досвіду і трудових навиків і визначається розподілом праці, а також його функціональним змістом. Вибір професії для кожної молодої людини – це вибір свого місця в житті, подальшого шляху навчання і праці. Професійне самовизначення є цілісним процесом. У кожному конкретному випадку в ньому певною мірою присутні всі його структурні складові. Аспекти самореалізації, вибору і адаптації є взаємопов'язаними компонентами структури професійного самовизначення. Виявляючись як акцентовані психологічні змісти індивідуальних профорієнтаційних ситуацій, вони виступають вузловими проблемами професійного самовизначення особистості. Кожна з цих проблем може бути розглянута з точки зору духовного, психологічного і соціально-психологічного рівня у процесі її розв'язання, залежно від рівня розвитку особистості, її життєвого досвіду, місця, яке належатиме професійній діяльності в житті людини, особистісної значущості для неї обраного напрямку професійної діяльності. Підлітковий період часто вважають кризовим критичним, бо саме в цей період відбуваються досить істотні, якісні зрушення в розвитку особистості, які мають характер докорінного руйнування попередніх інтересів, відносин, особистої поведінки. Ці якісні зрушення відбуваються в дуже короткий строк і бувають нелегкими для самого підлітка, супроводжуючись значними суб'єктивними труднощами в його житті. Прагнення до самовизначення, реалізація своїх можливостей, є завжди актуальним для людини. Поняття самовизначення - одне з центральних у психології особистості. Для цілісного уявлення особливостей життєвого самовизначення підлітків слід звернутися до такого поняття, як «Я», що складає «Я — концепцію» особистості. Це поняття у філософському плані ->духовний центр людської особистості, індивідуальності. Психологи співвідносять його з одного боку, з поняттям «особистість», а з іншого — з поняттям «самоусвідомлення». В цілому процес професійного самовизначення передбачає: по-перше, активну, творчу участь особистості у всіх основних видах соціальної діяльності, вибір у кожному з цих видів діяльності

конкретних занять, які в найбільшій мірі відповідали б індивідуальним здібностям і суспільним потребам; по-друге, формування внутрішньої потреби у добросовісному виконанні кожного виду соціальної діяльності; по-третє, активну самореалізацію особистості, яка прагне до максимального використання своїх здібностей і можливостей. Отже, професійне самовизначення являє собою багатовимірний і багаторівневий процес співвідношення людиною власних життєвих цілей, нахилів, здібностей з об'єктивними можливостями їх реалізації, а також з умовами, які створюють для цієї реалізації конкретні види діяльності.

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

2.1. Психологічний зміст професійної орієнтації суб'єкта

У ХІХ ст. З'явилися літературні джерела, що розкривають деякі питання професійної орієнтації молоді. У 1849 р. у Франції вийшло «Керівництво з вибору професії», (у 1887р. у Росії була видана книга професора Петербурзького університету М.І. Кареева «Вибір факультету і проходження університетського курсу» [11]. Таким чином, рух, що зародився наприкінці ХІХ ст. - на початку ХХ ст. отримав свій поштовх від вимог самого життя, її соціально - економічного розвитку. На початку ХХ ст. в США, Англії, Німеччині були вперше організовані довідково - інформаційні бюро для молоді при біржах праці. Там школярі могли порадитися про вибір професії, про можливості подальшої освіти та підготовки до майбутньої роботи. Такі бюро не обмежувалися окремими індивідуальними консультаціями, а проводили пропаганду розумного вибору професії за допомогою видання профорієнтаційних листків, брошур і т.д. Проте основним методом визначення професійної придатності молодої людини було лише анкетне опитування. Аналіз питань анкет того часу свідчить про те, що бюро піклувалася насамперед про інтереси підприємців. Так складався перший досвід профорієнтації цієї вікової групи, який включав попереднє вивчення професійних схильностей підлітків у школі, проведення бесід у бюро, заповнення анкет, опитування батьків і педагогів, заключну розмову, консультацію і посередництво у визначенні випускників на роботу.

Професійна орієнтація – це система науково-практичної підготовки молоді до вільного і самостійного вибору професії. Її мета – підготовка підростаючого покоління до свідомого вибору професії. Реалізація даної мети передбачає формування у студентів соціально-значимих внутрішніх (психічних) регуляторів поведінки і діяльності: у вихованні шанобливого ставлення до різних видів праці, становленні особистісної позиції у професійному самовизначенні.

Все це формує розвиваючий підхід до особистості студента з метою його підготовки до соціального вибору професії [11].

Галузь знання, які вивчає світ професій, називається професіографія, а документ, в якому описано особливості спеціальності або професії, – професіограмою. Професіографія дозволяє скласти чітке, цілісне уявлення про світ професій, виробити вміння швидко і правильно орієнтуватися в загальному характері будь-якої спеціальності і визначати свою придатність до неї. Незнання змісту професійної діяльності та відповідно незадоволеність отриманою спеціальністю, у свою чергу, є однією з причин плинності кадрів, низької продуктивності праці, зміни трудової діяльності. Інтерес до певного виду діяльності збуджує безпосередньо читацький інтерес, а той, у свою чергу, забезпечує оволодіння теоретичним матеріалом і сприяє формуванню об'єктивного уявлення про професію. Це вимагає роботи з професіографічної літературою, ознайомлення з економічними та кадровими проблемами міста (районів), шкіл, знайомство з основними професіями підприємств і організацій, виробничого оточення школи. Дуже важливо донести до свідомості школярів основний зміст діяльності з потрібних професій, вимог до працівників, де і як ці професії можна освоїти [25].

Мета професіограми – створити цілісне сприйняття змісту і особливостей конкретного виду праці. Як правило, вона створюється в ході професіографічних екскурсій, спостережень та зустрічей під час роботи з професіографічною літературою.

Основою професіограми є психограма. Це документ, в якому досить повно відображена система вимог професії (спеціальності, посади, робочого місця) до психологічних та психофізичних якостей людини. Це особистісні особливості (увага, спостережливість, пам'ять, терплячість, наполегливість, гострота зору, слуху, нюхових, смакових відчуттів, дотику, наявність спритності пальців, висока координація очей, рук, ніг і ін.); професійні вміння (швидкість у трудовій діяльності, схоплювання нових ідей, самостійність суджень, оперативність дій в нештатних ситуаціях, акуратність і спритність рук, ощадливість, швидкість і

точність рахунку та ін.) Наскільки об'єктивно будуть виявлені необхідні особистісні особливості, професійні якості, настільки повно буде розроблена і професіограма професії конкретної сфери виробництва [23].

Одним із важливих компонентів профорієнтаційної консультації є попередня професійна діагностика (вивчення учнів з метою професійної орієнтації).

Зміст роботи за попередньою діагностикою особистості полягає у всебічному вивченні його особистості, тобто вивченні його інтересів, здібностей, схильностей, професійних намірів, індивідуальних властивостей нервової системи.

Одне із завдань попередньої профдіагностики визначення придатності студентської молоді до тієї чи іншої професії відповідно до психофізіологічних властивостей особистості.

Психофізіологічні особливості людини – це особливості її психіки, розвитку, будови організму, стану здоров'я. Кожна людина має психофізіологічними особливості. Тому можна говорити про те, що людина за своїм придатними даними більш-менш підготовлена до успішного оволодіння певною професією. У зв'язку з цим постає питання: які характерні особливості особистості необхідно вивчити? Як правильно визначити особливості та властивості особистості? Відповіді на ці питання і будуть предметом нашого подальшого розгляду.

До найбільш важливих особливостей особистості, що підлягають діагностуванню, відносяться: ціннісні орієнтації, інтереси, потреби, схильності, професійні наміри, професійна спрямованість, мотиви вибору професії, риси характеру, темперамент, стан здоров'я [19].

Висновок до параграфу 2.1. В цьому розділі розглянуто визначення професійна орієнтація, її мета, що основою професіограмм є психограма.

Також розглянули психофізіологічні особливості людини, та надали визначення.

Розглянемо основні мотиви вибору професій, чому і буде присвячений підрозділ 2.2 нашої роботи.

2.2. Мотиви вибору професії

Найважливіший фактор, що визначає мотивацію людини, особливо на завершальному етапі і розвитку, – це пізнавальна активність суб'єкта щодо осмислення життя її переслідуваних у ній цілей.

При вивченні мотивації вибору професії людиною розрізняють її рівні – соціальний та внутрішній (внутрішньо усвідомлювані та неусвідомлювані спонуки), які вивчали такі вчені як: В. А. Отрут, М. Х. Титма, К. Замфір та інші.

До зовнішніх мотиваційних факторів автори відносять: фактори тиску (вимоги об'єктивного характеру, рекомендації, поради), фактори притягування – відштовхування (приклади, звичні еталони «соціальної престижності»), фактори інерції (звичні заняття, стереотипи наявних соціальних ролей).

Успішність професійного становлення визначається характеристиками сформованості мотивації, якими є сила і стійкість структурних мотивів. Під «силою» мотивів розуміється глибина їх усвідомленості (розуміння, прийняття) потреби і самого мотиву. Стійкість мотиву оцінюється за його наявністю в різних видах діяльності і за збереженням його впливу на поведінку та діяльність у різних ситуаціях. Тому, на думку В.І. Ковальова та В.Н. Дружиніна, мотивація вибору професії повинна мати дворівневу структуру, а саме рівень мотивів професійної підготовки, рівень мотивів професійної діяльності [9].

Перший рівень повинен підпорядковуватися другому. У протилежному разі, виникають мотиваційні кризи особистості, які призводять до зниження ефективності навчання та перебудови мотивації особистості. У тих випадках, коли професійне самовизначення сприймається людиною як необхідність, а вибір професії детермінується зовнішніми мотиваційними факторами, надалі професійна діяльність виявляється відстороненою від внутрішніх структур

особистості. Це характеризує зниження активності й спричинює внутрішньо особистісні конфлікти.

У ситуації професійного вибору одним із головних впливів оцінювання є статус, який займає професія у соціальній структурі. Так, Т. Гоббс використовує такий спеціальний термін як «деліберація» для визначення процесу формування професійної спрямованості [25]. На етапі професійного пізнання людина обмірковує свій вибір, формує свої уявлення про престижність професії, яка розглядається як один із феноменів суспільної свідомості, що має вплив на професійний вибір, професійне становлення, на соціальну мобільність людини у сфері трудової зайнятості.

Спосіб, програма і конкретні цілі життя, які оцінюються людиною, як такі, що оптимально задовольняють потреби і щодо яких приймається намір до досягнення, – це і є система мотивів особистості.

Л.І. Божович,[4] підбиваючи підсумок дослідженням широких соціальних мотивів навчання школярів та їх навчальних (пізнавальних) інтересів, висуває деякі положення, пов'язані з теоретичним розумінням потреб і мотивів їх розвитку. Перш за все, пише вона, стало очевидним, що спонукання до дії завжди виходить від потреби, а об'єкт, який служить її задоволенню, визначає лише характер і напрям діяльності [9]. Зовнішні об'єкти можуть стимулювати активність людини лише тому, що вони відповідають наявній у неї потребі або здатні актуалізувати ту, яку вони задовольняли в попередньому досвіді людини.

Термін «мотивація» представляє ширше поняття, ніж термін «мотив». **Мотивація** – сукупність причин психологічного характеру, що пояснюють поведінку людей, та їх спрямованість і активність [13].

Суттєві фактори професійного самовизначення – вік, в якому здійснюється вибір професії, рівень інформованості молодшої людини та рівень її домагань.

Кожна особистість прагне до засвоєння тих цінностей, які найбільше відповідають її цілям та інтересам.

За характером усі мотиви можна розділити на чотири групи.

1. Мотив чітко і аргументовано обґрунтовує доцільність вибору даного напрямку трудової діяльності.
2. Мотивація нечітка, недостатньо аргументована.
3. Мотивація невпевнена, неаргументована.
4. Ніяк не аргументована мотивація.

Головну роль у виборі цінностей мають мотиви, які, у свою чергу, залежать від інтересів і потреб особистості, цілей цієї особистості. За видом мотиви вибору професії можна розділити на шість груп, таких як: пояснення, романтика професій, мотиви пізнавального характеру, мотиви, в яких підкреслюється суспільна значущість професії, посилення на приклад, невмотивований вибір. Виявлення мотивів вибору професії дозволяє дізнатися, що саме спонукало людину обрати даний вид праці і наскільки чіткі, аргументовані мотиви вибору. Це в свою чергу дає можливість з'ясувати спрямованість особистості на цінності. У взаємозв'язку з іншими характеристиками особистості їх можна представити наступним чином: потреби – інтереси цінності – мотиви – цілі – вибір [9].

Для особистості, які хочуть присвятити своє життя служінню людям і поліпшенню суспільства, в якому живуть, вибір професії буде залежати від того, які соціальні потреби здадуться їм найбільш важливими і які з них, працюючи, вони зможуть краще задовольнити. Таким чином, вони шукають професію, в якій стануть найбільш корисними. Молоді люди, які намагаються бути «практичними», обирають такі професії, які затребувані на ринку праці, добре оплачуються, цікаві і до яких вони найкраще підготовлені. Такий вибір заснований, перш за все, економічними мотивами і практичними міркуваннями, а також особистими інтересами, заняттями і навичками. Для інших молодих людей пошуки покликання стають способом показати оточуючим, що вони вже виростили, фінансово незалежні, вільні від батьківської опіки і готові жити самостійно. Для них робота – двері, що ведуть у світ дорослих [9].

Висновок до параграфу 2.2. в цьому параграфі розглянуто мотиви вибору професії, які вчені вивчали. Також надали визначення, що таке мотивація, що усі

мотиви можна розділити на 4 групи. І також, що роль у виборі цінностей мають мотиви.

Ще одним аспектом, який потребує уваги в контексті обраної для дослідження теми, є напрями та види профорієнтації, чому і буде присвячений підрозділ 2.3 нашої роботи.

2.3. Індивідуально – психологічні особливості суб'єкта у зв'язку з вибором професії

Кожен тип професії висуває певні вимоги до тих чи інших здібностей і якостей людини.

Психологічні вимоги професій типу «Людина – природа» до людини такі: розвинена уява, наочно - образне мислення, хороша зорова пам'ять, спостережливість, здатність передбачати й оцінювати мінливі природні фактори; оскільки результати діяльності виявляються після досить тривалого часу, фахівець повинен володіти терпінням, наполегливістю, повинний бути готовим працювати поза колективів, іноді у важких погодних умовах, в бруді і т.п.

Психологічні вимоги професій «Людина – техніка» до людини наступні: гарна координація рухів; точне зорове, слухове, вібраційне сприйняття; розвинене технічне і творче мислення і уява; уміння переключати і концентрувати увагу; спостережливість [29].

Більшість професій типу «Людина – знакова система» пов'язана з переробкою інформації і розрізняється за особливостями предмета праці. Психологічні вимоги професій цього типу до людини включають такі властивості, як: гарна оперативна і механічна пам'ять; хороший розподіл і переключення уваги; точність.

Професії «Людина – художній образ» пов'язані зі створенням, проектуванням художніх творів (письменник, художник, композитор). Психологічні вимоги професій цього типу до людини: художні здібності; розвинене зорове сприйняття; спостережливість, зорова пам'ять; наочно-образне

мислення; творча уява; знання психологічних законів емоційного впливу на людей.

Психологічні вимоги професій типу «Людина – людина» стосуються людини, яка прагне спілкування, вміє легко вступати в контакт з незнайомими людьми, має стійке гарне самопочуття при роботі з людьми [30].

Дж. Холланд виділяв шість типів особистості за професійною спрямованістю: реалістичний, дослідницький, артистичний, соціальний, підприємницький, конвенційний. Він вивчав особистість та види діяльності, які можуть стати сильними захопленнями, приведуть до формування певних здібностей, зумовлять внутрішній вибір певної професії [10].

1.Реалістичний тип має такі характеристики: чесний, відкритий, мужній, матеріалістичний, наполегливий, практичний, ощадливий. Його основні цінності: конкретні речі, гроші, сила, статус. Він віддає перевагу заняттям, що вимагають моторних навичок, спритності, конкретності. У професійному виборі реалістичного типу є сільське господарство (агроном, тваринник, садівник), механіка, техніка, електротехніка, мануальні роботи [10].

2.Дослідницький тип аналітичний, обережний, критичний, інтелектуальний, інтроверт, методичний, точний, раціональний, невибагливий, незалежний, цікавий. Його основна цінність – наука. Такий тип пов'язаний зі систематичним спостереженням, творчими дослідженнями біологічних, фізичних, культурних феноменів для контролю та розуміння цих феноменів, уникає підприємницьких видів діяльності.

3.Соціальний тип має такі характеристики: лідерство, товариськість, дружелюбність, розуміючий, переконливий, відповідальний. Його основні цінності – соціальні та етичні. Такий тип діяльності пов'язаний із впливом на інших людей (вчити, інформувати, просвіщати, розвивати, лікувати). У професійному виборі у цього типу наявні педагогіка, соціальне забезпечення, медицина, клінічна психологія, профконсультування. Він вирішує проблеми, спираючись головним чином на емоції, почуття, вміння спілкуватися.

4. Артистичний (художній, креативний) тип – емоційний, з багатою уявою, імпульсивний, непрактичний, йому притаманні гнучкість, незалежність рішень. Його основні цінності – естетичні якості. Вербальні здібності переважають над математичними. Такі особи уникають систематизованих точних видів діяльності, бізнесу, усвідомлюють себе як експресивну, оригінальну і незалежну особистість. У професійному виборі таку людину цікавить світ мистецтва [10].

5. Підприємницький тип: ризикований, енергійний, владний, амбітний, товариський, імпульсивний, оптимістичний, той, хто шукає задоволень, любить пригоди. Його основні цінності – політичні та економічні досягнення. Підприємницький тип включає в себе такі види діяльності, які дозволяють маніпулювати іншими людьми для досягнення організаційних цілей та економічних вигод. Суб'єкти з такими особливостями уникають монотонної розумової роботи, однозначних ситуацій, занять, пов'язаних з ручною працею, їх цікавлять завдання, пов'язані з керівництвом, статусом і владою. У професійному виборі вони віддають перевагу всім видам підприємництва.

6. Конвенціональний тип володіє наступними характеристиками: конформний (схильність дотримуватися, погоджуватися з загальноприйнятими нормами і правилами, поступливість чужій, особливо авторитетній думці (конформність), добросовісний, умілий, негнучкий, стриманий, слухняний, практичний, схильний до порядку. Основні цінності – це економічні досягнення. Представник конвенціонального типу віддасть перевагу чітко структурованим видам діяльності, в яких необхідно маніпулювати з цифрами відповідно до приписів та інструкцій. Його підхід до проблем носить стереотипний, практичний і конкретний характер, він обирає професії, пов'язані з канцелярією і розрахунками: машинопис, бухгалтерію, економіку. Математичні здібності таких людей розвинені більше вербальних. У професійному виборі у конвенційного типу – банківська служба, статистика, програмування, економіка [10].

Представники кожного типу прагнуть оточити себе певними людьми, об'єктами, вони націлені на вирішення певних проблем, тобто створюють відповідне своєму типу середовище. Відповідно до особистісних типів

Дж. Холланд виділив шість типів особистості залежно від професійної орієнтації: реалістичний тип (R), дослідницький тип (I), артистичний тип (A), соціальний тип (S), підприємницький тип (E), конвенційний тип (C).

Професійна задоволеність, досягнення і стабільність залежать від узгодженості між типом особистості і типом оточення. Чим більша різниця між особистісним типом і зразком середовища, тим більшою мірою незадоволеними, некомфортними і деструктивними стають взаємини «особистість – середовище» [23]. Наприклад, для педагогічної професії оптимальним буде соціальний тип особистості, також певних успіхів у даній діяльності можуть досягти представники підприємницького та артистичного типів, на відміну від реалістичного, інтелектуального і конвенційного типів.

Висновок до параграфу 2.3. В цьому параграфі розглянуто типи професій. Також розглянули шість типів особистості, які виділяв Дж.Холланд.

2.4. Особливості емоційної сфери з професійним визначенням студентської молоді на етапі навчання у ВНЗ

У вітчизняній та зарубіжній психології виділяють безліч підходів до дослідження особистості, але в останні роки значно зріс інтерес до прикладного аспекту цього психологічного напрямку - дослідженню професійних і особистісних якостей психологів (Абрамова Г. С., Амінов М. А., Овчарова Р. У, Обозов Н. І., Молоканов М. В., Моховиків В. Ю., Кочюнас Р. та інші.) [9, с. 74]. У багатьох дослідницьких роботах відзначається, певна залежність між особистісними якостями психологів та ефективністю у їх професійної діяльності (Молоканов М. В., Сизова І. Г., Юдіна Є. В.). На думку Юдіної Є. В. особисті якості визначають успішність діяльності, яка становить модель особистості ефективного спеціаліста [9, с. 75].

В тім, професійні та особисті якості психолога виділялися ще найвідомішими родоначальниками класичних традиційних і нетрадиційних підходів у психології: З. Фрейдом, К. Юнгом, В. Франкл, Ж.-П. Сартр, К. Роджерсом, Ф. Перлзом та іншими. Тим не менш, виділені цими вченими особисті якості: автентичність, конгруентність, безоціночне, безумовне ставлення до почуттів клієнта, розвинену мову, проникливість, емоційна стабільність, заснована на повазі до клієнта і є найбільш професійно важливими для психолога рисами. Професійний вибір є ключовим моментом соціального становлення особистості, орієнтація на певну соціальну позицію, що передбачає усвідомлення свого соціального минулого, сучасного і майбутнього. Вибіркова спрямованість особистості на професію починає виконувати регулятивну функцію відносно всіх проявів і сторін особистості студентської молоді, чим забезпечується особистісна стійкість, можливість подолання труднощів, продукування нових цілей і засобів їх досягнення за реалізації вже поставлених. Виникає стійке вибіркоче ставлення до навчальних предметів відповідно до вибраної професії. Визначеність навчальної діяльності професійною перспективою виявляється в усіх аспектах навчання. Залучення юнаків і дівчат у реальне професійне середовище дає змогу розкриватися тим їхнім якостям, які властиві професіоналу, що створює необхідні умови для вибору професії. Ставлення до праці виступає значимим чинником у формуванні професійної спрямованості. Забезпечення спадкоємності між навчальною і трудовою діяльністю є центральним моментом у становленні всіх компонентів професійної спрямованості, а також первинної потреби професіонала, яка формується.

Перехід людини до професійного навчання відкриває якісно новий етап у становленні її професійної спрямованості на основі перетворення всіх складових індивідуальності. Співвідношення вимог професії зі своїми особливостями спонукає до конструювання своєї особистості в рамках професіоналізації й створює умови для конструювання себе як професіонала. Професійна спрямованість передбачає інтеграцію минулого (усвідомлення становлення її в попередніх вікових періодах), сьогодення (ставлення до нинішньої професійної

підготовки) і майбутнього (бачення професійних перспектив). Професійна спрямованість виступає не як мимовільний процес, а як процес, що успішно протікає тільки в системі доцільно організованої життєдіяльності майбутнього професіонала, чим забезпечуються всі її перетворення, її диференціація й інтеграція в систему особистості.

Вітчизняні психологи стверджують, що емоції - це особлива форма відношення до предметів і явищ дійсності, виділяють три аспекти цих процесів:

1. Аспект переживання (С. Л. Рубінштейн, Г. Ш. Шингаров).
2. Аспект відношення (П. М. Якобсон, В. Н. Мясищев).
3. Аспект відображення (В. К. Вилюнас, Я. М. Веккер, Г. А. Фортунатов).

Емоції, як показали дослідження психологів, виникають і функціонують в процесі діяльності, в ході спілкування між людьми, в ході реалізації потреб людини по взаємообміну думками, поглядами, знаннями, вміннями. Емоції, які людина переживає у щоденному житті, впливають на індивідуальний та соціальний розвиток і на формування міжособистісних зв'язків. Емоції - це внутрішній регулятор діяльності, і вони слугують організуючим та мотивуючим фактором поведінки людини. Зв'язок емоцій з діяльністю визначається тими функціями емоцій, які вони, як специфічна форма відображення виконують в діяльності. Це, перш за все, функція внутрішньої регуляції діяльності, яка включає приватні функції оцінки інформації, що поступає зовні та спонукання до виконання необхідних дій. Досліджуючи питання про природу емоційних переживань, їх місці та функції в діяльності, О.М.Леонтьєв приходять до висновку, що емоції виконують роль внутрішніх сигналів і стимулів. Як відмітив Л.С.Виготський, емоції здатні спонукати організм до активності, здійснюючи, якби мовити диктатуру поведінки. Отже, в узькому смислі можна говорити о детермінуючим впливі емоцій на діяльність, тоді як відносини між емоційністю, як стійкої властивості особистості та діяльністю найбільш коректно розглядати в аспектах їх взаємозв'язку і взаємовпливу, оскільки становлення стійких характеристик емоційної сфери є результатом тривалого онтогенетичного розвитку людини.

Під емоціями розуміють, з одного боку, своєрідне вираження суб'єктивного ставлення людини до предметів і явищ навколишньої дійсності у формі безпосередніх переживань приємного і неприємного (емоції в широкому значенні слова), а з іншого лише - реакцію людини і тварин на вплив внутрішніх і зовнішніх подразників, пов'язану із задоволенням або незадоволенням біологічно значущих потреб (емоції у вузькому значенні слова). Через емоції як систему сигналів людина дізнається про потребностной значимості. Емоції можуть бути позитивними, пов'язаними з переживанням приємного, і негативними, коли переживається неприємне; стеническими, підвищують активність особистості, і астенічними, що знижують активність.

Структура емоційної сфери особистості (за С. Л. Рубінштейном) складається з трьох основних рівнів:

- рівень безпредметних емоційних явищ (настроїв)- тобто недиференційованих емоційних станів суб'єкта, які не спрямовані до якогось об'єкта;

- рівень предметних почуттів, що виникають з приводу якогось предмету – ці почуття бувають інтелектуальними (прикладом може бути почуття смішності якогось предмету), моральними, естетичними;

- рівень світоглядних почуттів, які не прив'язані до якогось предмету, а характеризують загальне відношення людини до життя (прикладом може слугувати почуття гумору, почуття трагічного, комічного).

Емоції поділяються на емоційний тон відчуттів, емоції у вузькому сенсі слова (про що йшлося вище), і почуття. Деякі автори у цей ряд ставлять і афекти.

Емоційний тон відчуттів - це безпосередні переживання, що супроводжують окремі відчуття (наприклад, температурні, смакові, слухові) і які спонукають суб'єкта до їх збереження або усунення. Відчуття - відображення у свідомості людини його відносин до дійсності, які виникають при задоволенні чи незадоволенні потреб.

Афект - сильний і відносно короткочасне емоційне стан, який виник у зв'язку з різким і несподіваною зміною актуальних для суб'єкта життєвих обставин і супроводжуються явно вираженими руховими та вісцеральними (всередині органічними) проявами.

Визначимо ще деякі поняття, що характеризують людські емоції.

Амбівалентність - неузгодженість, суперечливість пережитих емоцій до певного об'єкту (любов, ненависть, горе й ін).

Апатія - викликане втому, важким переживанням чи хворобою емоційний стан байдужості, спрощення почуттів, байдужості до подій навколишнього життя, ослаблення спонукань.

Депресія - пригнічений ефективний стан, характеризуються пригніченим емоційним фоном, зниженням спонукань, загальмованістю інтелектуальної діяльності і рухових реакцій.

Настрій - порівняно стійке переживання будь-яких емоцій.

Пристрасть - сильне, стійке і всеохоплююче почуття, чільне над іншими почуттями людини і призводить до зосередження на предметі пристрасті всіх його прагнень і сил.

Стрес (емоційний) - емоційний стан, який виник у відповідь на різноманітні екстремальні дії (стресори), загрозу, небезпеку, образу та т.п.

Емпатія - співпереживання, розуміння емоційного стану, проникнення, вчувствование в емоційний світ іншої людини.

Емоційна сфера в юності стає значно багатшою за змістом і тоншою за відтінками переживань, підвищується емоційна сприйнятливість і здатність до співпереживання. Водночас емоційна сприйнятливість часто поєднується з категоричністю і прямолінійністю юнацьких оцінок оточуючого, з демонстративним запереченням.

Загалом юнацький вік характеризується більшою, порівняно з підлітковим, диференційованістю емоційних реакцій і способів вияву емоційних станів, а також підвищенням самоконтролю і саморегуляції. Юнацькі настрої та емоційні

відносини стійкіші та усвідомленіші, ніж у підлітків, і співвідносяться з ширшим колом соціальних умов.

Розвиток емоційності в юності тісно пов'язаний з індивідуально – особистісними властивостями людини, її самосвідомістю, самооцінкою тощо.

Емоційні проблеми юнацького віку мають різні витoki: хворобливі симптоми і тривоги часто не стільки реакція на специфічні труднощі самого віку, скільки прояв відстроченого ефекту більш ранніх психічних травм.

Поряд з підвищенням рівня емоційної вибірковості в юнацькому віці продовжується диференціація за силою емоційної реакції, підвищується самоконтроль і саморегуляція. Юнаки порівняно з підлітками виявляють більшу екставертованість, меншу імпульсивність і емоційну збудливість, більшу емоційну стійкість.

Наслідком прагнення молодшої людини до емоційного контакту, душевної близькості, до розуміння є перше кохання – важливе випробування в юності, багато в чому впливає на розвиток особистості.

Отже, юність – період життя людини, який розміщується онтогенетично між підлітковим віком і дорослістю.

Перше кохання також певною мірою є наслідком прагнення молодшої людини до емоційного контакту, душевної близькості, до розуміння.

Висновок до параграфу 2.4. Розглянуто визначення юності, також розглянули емоційну сферу в юності, чим характеризується юнацький вік. Також розглянули те, що юнаки порівняно з підлітками виявляють меншу імпульсивність і емоційну збудливість.

Висновки до другого розділу

Галузь знання, яка вивчає світ професій, називається професіографія, а документ, в якому описано особливості спеціальності або професії, – професіограмою.

До найбільш важливих особливостей особистості, що підлягають діагностуванню, відносяться: ціннісні орієнтації, інтереси, потреби, схильності, професійні наміри, професійна спрямованість, мотиви вибору професії, риси характеру, темперамент, стан здоров'я. Вибір професії, з психологічної точки зору, тісно пов'язаний з наявністю внутрішньої мотивації вибору. Мотивація вибору професії формується під впливом соціальних та внутрішніх факторів, вона здійснюється з урахуванням минулого досвіду та з позицій очікуваного майбутнього, в її побудові значну роль відіграють емоційні, пізнавальні та вольові компоненти.

Кожен тип професії висуває певні вимоги до тих чи інших здібностей і якостей людини. За Є.О. Клімовим, усього їх п'ять: «людина – природа», «людина – техніка», «людина – знакова система», «людина – художній образ», «людина – людина».

Дж. Холланд виділяв шість типів особистості залежно від професійної орієнтації: реалістичний, дослідницький, артистичний, соціальний, підприємницький, конвенційний. Він вивчав особистість та види діяльності, які можуть стати сильними захопленнями та приведуть до формування певних здібностей, зумовляють внутрішній вибір певної професії. Професійна задоволеність, досягнення і стабільність залежать від узгодженості між типом особистості і типом оточення. Чим більша різниця між особистісним типом і зразком середовища, тим більшою мірою незадоволеними, некомфортними і деструктивними стають взаємини «особистість – середовище».

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ З ПРОФЕСІЙНИМ ВИЗНАЧЕННЯМ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ НА ЕТАПІ НАВЧАННЯ У ВНЗ

3.1. Цілі, задачі та організація емпіричного дослідження

Виходячи з результатів теоретичного дослідження та згідно з методологічним обґрунтуванням наших гіпотез, метою емпіричного дослідження обрано вивчення зв'язку особливостей емоційної сфери студентської молоді на етапі навчання у ВНЗ з їх професійним самовизначенням.

Концептуальна гіпотеза дослідження – існують певні особливості емоційного інтелекту, емоційного стану, пов'язані з професійним вибором у підлітків.

Емпіричні гіпотези нашого дослідження:

1. Низькі рівні тривожності, фрустрації, агресивності, ригідності супроводжуються вибором професійного типу «соціальний» та групи професій «людина – людина».

2. Високі рівні само мотивації, управління своїми емоціями пов'язані з конвенційним, підприємницьким та реалістичним професійними типами.

3. Високі рівні переживання емоцій інтерес, радість, здивування, горе, гнів, відраза, нехтування, страх, сором та провина супроводжуються наданням переваги професійним типам «людина – художній образ», «людина – природа» та художньому типу.

4. Низькі рівні емоційної обізнаності, розпізнавання емоцій інших людей, та емпатії пов'язані з вибором професійного типу інтелектуального, а також груп професій «людина – техніка», «людина – знакова система».

Для досягнення поставленої мети та перевірки емпіричних гіпотез поставлені наступні завдання:

дібрати релевантні мети та гіпотезам роботи психодіагностичні засоби;

2) сформувати адекватну вибірку досліджуваних; обробити, описати та інтерпретувати підсумки отриманих результатів дослідження;

5) встановити перспективи подальшого вивчення обраної теми для вирішення мети, розв'язання задач та підтвердження гіпотез нашого дослідження було сформовано

Загальна кількість респондентів осіб

Стать	кількість	
Хлопці		
Дівчата		
всього		

Особливу увагу було приділено питанню – використання отриманих індивідуальних даних: усі згадування про дані досліджуваних та посилання на них наводяться в закодованому вигляді; зберігалась конфіденційність респондентів, їх анонімність.

Емпіричне дослідження у метах даної роботи магістерської роботи проходило в 4 етапи.

1. Отримання даних згідно зі стандартом обробки результатів наведених в опитувальниках;

2. Кластерний аналіз даних за методом К–середніх.

3. Перевірка отриманих результатів на нормальність розподілу за критерієм відповідності асиметрії та ексцеса стандартним помилкам;

4 Пошук відмінностей між контрастними групами досліджуваних за допомогою аналізу через непараметричний критерій U–Манна – Уїтні.

У дослідженні було застосовано такі **психодіагностичні засоби**, детально описані у попередньому розділі даної роботи.

1. Шкала диференційних емоцій (ШДЭ) К. Изарда методика містить 10 шкал: інтерес, радість, здивування, горе, гнів, відроза, нехтування, страх, сором, та провина [15].Методика була покликана визначити які емоції переважно

переживають досліджувані щоб установити їх вірогідний зв'язок з типом професійних переваг.

2. Діагностика емоційного інтелекту Н.Холла. Методика складається з 30 тверджень і містить п'ять шкал: «Емоційна обізнаність», «Управління своїми емоціями» (емоційна відхідливість, емоційна неригідність), «Самотивація» (довільне керування своїми емоціями), «Емпатія», «Розпізнавання емоцій інших людей» (вміння впливати на емоційний стан інших) [48]. За допомогою даної методики була запланована перевірка параметрів емоційного інтелекту досліджуваних для визначення його зв'язку з особливостями професійного самовизначення.

Таблиця – 3. 1. «Методика диференціальних емоцій (К.Ізарда) та Діагностика емоційного інтелекту (Н.Холла).

стать	інтерес	радість	здивування	горе	гнів	відраза	нехтування	страх	сором	провина	результат	емоційна	управління	самотивація	емпатія	розпізнавання	інтегральний рівень інтелекту
дівчата																	
17-років																	
18-років																	
хлопці																	
18-років																	
17-років																	

3. Методика «Самооцінка психічних станів» Айзенка дозволяє оцінити деякі неадаптивні стани (тривога, фрустрація, агресія) і властивості особистості (тривожність, фрустрованість, агресивність, ригідність) [24]. За нашими припущеннями дані емоційні стани також пов'язані з типом професійних переваг юнацького віку.

Таблиця – 3.2 Методика «Самооцінка психічних станів» (Айзенка), визначення типу майбутньої професії» (Є. О. Клімова)

	тривожність	фрустрація	агресивність	ригідність	людина–	людина техніка	людина–знак	людина–	людина–	реалістичний	інтелектуальні	соціальний	конвенційний	підприємницьк	художній
дівчата															
17- років															
18- років															
хлопці															
18- років															
17- років															

4. «Опитувальник професійних переваг» Дж. Холланда (ОПП) визначає 6 типів професійних вподобань: реалістичного (Р), дослідницького (І), художнього (А), соціального (С), підприємницького (П) та конвенційного (До) [10].

5. «Методика визначення типу майбутньої професії» Є. О. Клімова призначена для виявлення схильності людини до певних типів професій: людина – природа, людина – техніка, людина – людина, людина – знакова система, людина – художній образ [50].

“Методика опитувальник професійних схильностей” Л.А.Йовайши : Тест призначений для вивчення професійної спрямованості. Л.А.Йовайши виділяє в структурі особистості чотири компонента, що визначають вибір професії : активність, можливість, стиль і спрямованості. Ці компоненти утворюють дві взаємно пересічні лінії : активність – спрямованість і стиль – можливості. П.А.Кірюк (виділення соціальної комунікативності) – включає

цінності, які допомагають організувати діяльність інших, переконувати, навчати, виховувати. З людей переважанням цього типу цінностей виходять хороші організатори, вчителі, юристи, працівники сфери обслуговування .

Інтелектуальна активність. Цей тип цінностей неоднорідний. У ньому можуть переважати різні цінності :

теоретичні (характерно прагнення теоретизувати, узагальнювати знання, філософствувати);

лінгвістичні;

планування (конструювання, проектування);

практико - технічний тип – активність проявляється у виготовленні предметів, обслуговуванні машин, вирощування рослин, відхід за тваринами;

художня активність – прагнення щось висловлювати, творити. За способом прояву можна виділити художню, музичну, театральну та інші види активності;

соматичний тип – прояв своїх цінностей в моторній активності ;

матеріально – економічний тип – характеризується яскраво вираженою потребою збереження і продовження свого життя, що проявляється в наданні особливого значення матеріальних цінностей, їх правильному розподілу, використанні і збереженні. Тест являє собою опитувальник з 30 питань, кожен з яких містить два варіанти відповіді («а» і «б») .

Дж. Роттера локус контроль

Методика призначена для вивчення рівня суб'єктивного контролю . Методика призначена для підлітків та юнаків. Дана експериментально – психологічна методика дозволяє порівняно швидко і ефективно оцінити сформований у випробуваного рівень суб'єктивного контролю над різноманітними життєвими ситуаціями і придатна для застосування . Опитувальник УСК складається з 44 пунктів.

Мотиви вибору професії» (Р.В.Овчарова): Дана методика дозволяє визначити провідний тип мотивації при виборі професії. Текст опитувальника складається з двадцяти тверджень, характеризують будь -яку професію. За допомогою методики можна виявити переважаючий вид мотивації (внутрішні індивідуально

– значущі мотиви, внутрішні соціально – значущі мотиви, зовнішні позитивні мотиви і зовнішні негативні мотиви).

Заплановано квазіекспериментальний план емпіричного дослідження, для нееквівалентних груп.

Методи обробки. Обробка результатів здійснювалась за допомогою кластерного аналізу за методом К – середніх; перевірка на нормальність зроблена за відповідністю стандартним помилкам отриманого розкиду даних асиметрії ексцеса; пошук відмінностей між контрастними групами досліджуваних за допомогою непараметричного критерія U – Манна–Уїтні.

Емпіричне дослідження проводилось у лютий ,березень м. Дніпро.

Результати емпіричного дослідження та їх обговорення представлено у підрозділі 3.2 даної магістерської роботи.

3.2. Результати емпіричного дослідження зв'язку особливостей емоційної сфери студентської молоді та його професійного визначення

Емпіричне дослідження у метях даної роботи магістерської роботи проходило в 4 етапи.

1. Отримання даних згідно зі стандартом обробки результатів наведених в опитувальниках;

2. Кластерний аналіз даних за методом К– середніх.

3. Перевірка отриманих результатів на нормальність розподілу за критерієм відповідності асиметрії та ексцеса стандартним помилкам;

4 Пошук відмінностей між контрастними групами досліджуваних за допомогою аналіза через непараметричний критерій U–Манна – Уїтні.

Сирі бали досліджуваних наведено у додатку А до даної магістерської роботи.

Перша методика яка буде нами представлена Л.А.Йовайши , спрямована на вивчення професійної спрямованості особистості – це ціла система рушійних

людиною мотивів . Вона визначає його тип мислення , схильності , потреби і бажання, інтереси. Отримані результати у вигляді середніх значень.

Таблиця 3.3.1. Результати дослідження з методики Л.А.Йовайши

	Хлопці	Дівчата	усього
правознавство			
психологія			
усього			

Представимо отримані результати у вигляді середніх значень.

Факультету психології 1 курсу

Таблиця.3.3.2.

Результати професійної спрямованості, серед дівчат

Сфера Роботи з людьми	Сфера розумової праці	Сфера Технічних інтересів	Сфера естетики і мистецтва	Сфера фізичної праці рухомої діяльності	Сфера матеріальних інтересів

Рисунок.3.3.1Графічний вигляд результатів середніх значень за методикою Л.А.Йовайши. Серед дівчат.

Середні значення за методикою Л.А.Йовайши .

Таблиця.3.3.3.

Результати професійної спрямованості, серед хлопців

Сфера Роботи з людьми	Сфера розумової праці	Сфера Технічних інтересів	Сфера естетики і мистецтва	Сфера фізичної праці рухомої діяльності	Сфера матеріальних інтересів

--	--	--	--	--	--

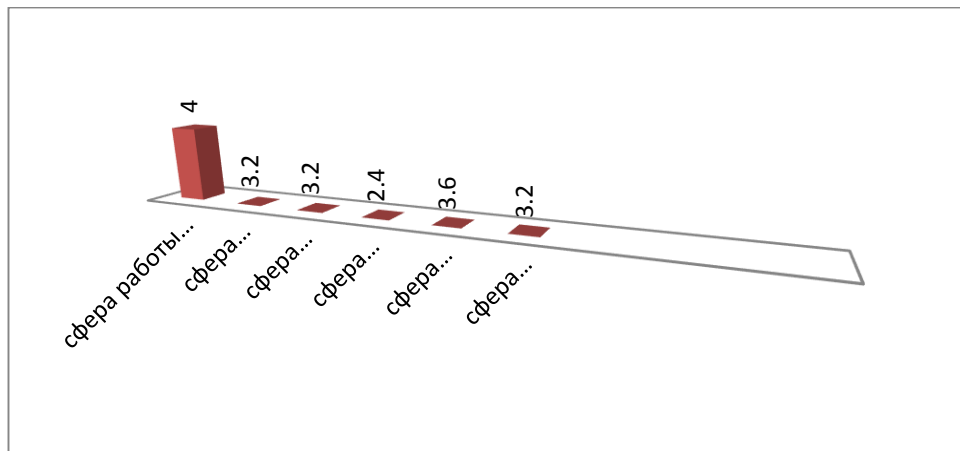

Рисунок.3.3.2.Графічний вигляд результатів професійної спрямованості за методикою Л.А.Йовайши, серед хлопців.

Таким чином, проаналізувавши результати серед студентів психологів 1 курсу між хлопцями та дівчатами, ми виявили, що серед шести шкал, переважає шкала : сфера роботи з людьми це говорить про те , що людина має змогу працювати в системі людина – людина.

Результати студентів 1 курсу, середні значення.

Юридичного факультету.

За методикою Л.А.Йовайши

Таблиця.3.3.4.

Середні значення, результатів професійної спрямованості

Сфера	Середнє значення
Сфера Роботи з людьми	4
Сфера розумової праці	3.2
Сфера Технічних інтересів	2.4
Сфера естетики і мистецтва	3.6
Сфера фізичної праці рухомої діяльності	3.2
Сфера матеріальних інтересів	3.2

--	--	--	--	--	--

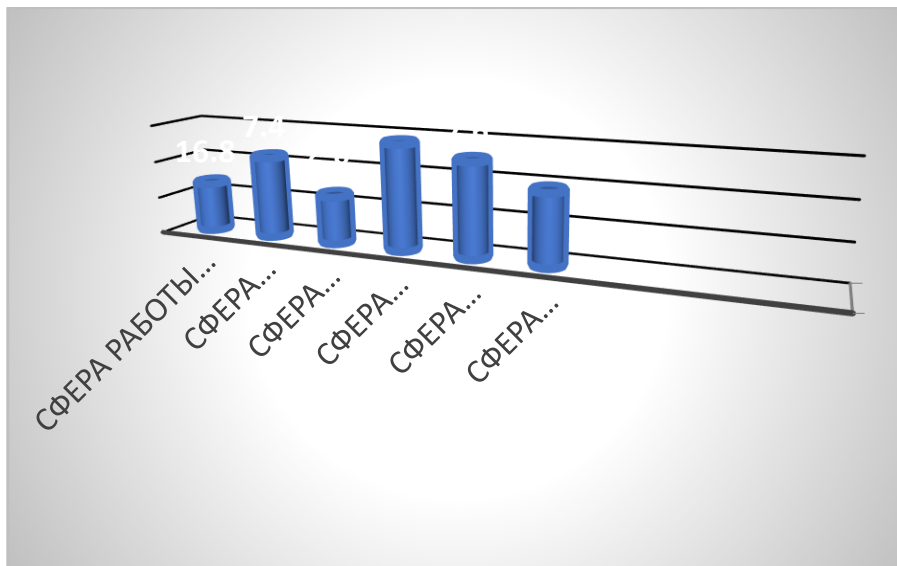

Рисунок.3.3.3. Графічний вигляд результатів професійної спрямованості за методикою Л.А.Йовайши, середніх значень. Серед дівчат, юридичного факультету.

Таблиця.3.3.5.

Середні значення, результатів професійної спрямованості серед хлопців

Сфера Роботи з людьми	Сфера розумової праці	Сфера Технічних інтересів	Сфера естетики і мистецтва	Сфера фізичної праці рухомої діяльності	Сфера матеріальних інтересів

--	--	--	--	--	--

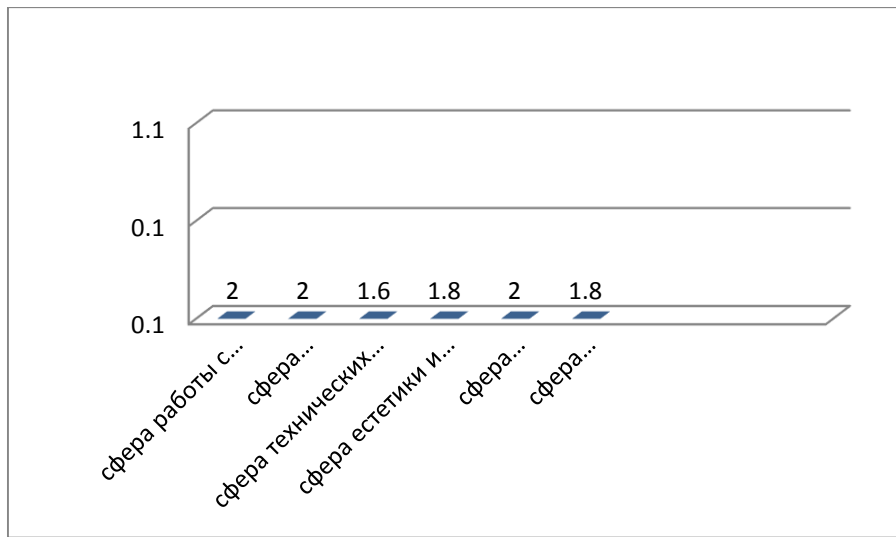

Рисунок.3.3.4.Графічний вигляд результатів професійної спрямованості за методикою Л.А.Йовайши середніх значень, серед хлопців, юридичного факультету.

Висновок : Проаналізувавши методику Л.А.Йовайши, серед студентів перших курсів, юридичного та психологічного факультету, ми визначили, що на факультеті психології переважає шкала сфера роботи з людьми, це свідчить про те, що людина має змогу працювати в системі людина – людина. На юридичному факультеті серед дівчат також переважає шкала роботи с людьми, а серед хлопців ще до сфери роботи с людьми, виявили сфера розумової праці це вчений дослідник (математик, хімік, фізик) і шкала фізичної рухомої праці це фотограф, водій.

Мотиви вибору професії» Р .В. Овчарова»

Таблиця 3.3.6.

Результати за методикою «Мотиву вибору професії» Р.В.Овчарової

	Хлопці	Дівчата	усього
Правознавство			
психологія			
усього			

Таблиця.3.3.7.

Середні значення , професійних переваг. Серед дівчат

Внутрішні індивідуально-значущі мотиви	Внутрішні соціально-значущі мотиви	Зовнішні позитивні мотиви	Зовнішні негативні мотиви

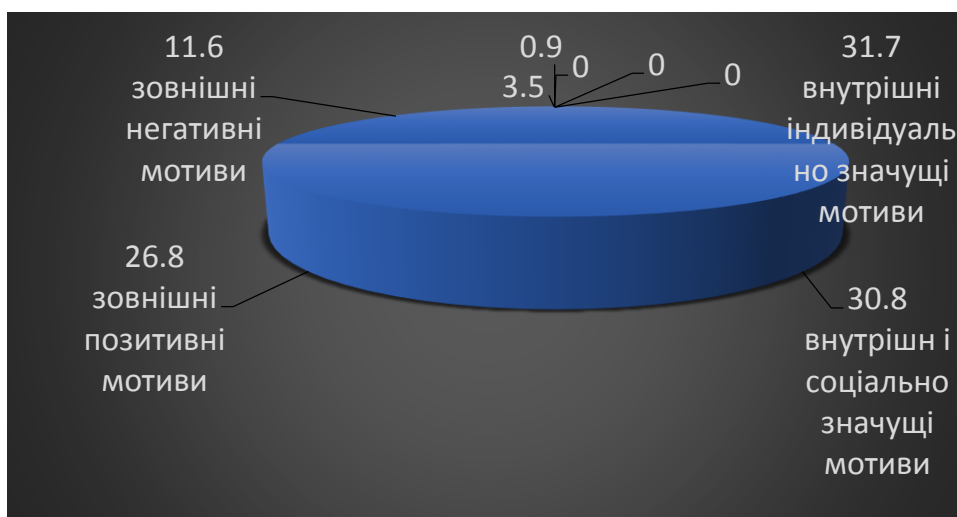

Рисунок.3.3.5.Графічний вигляд результатів, середніх значень за методикою «мотиви вибору професії» серед дівчат.

Середні значення, за методикою «мотиви вибору професії»

Таблиця.3.3.8

Середні значення, професійних переваг, серед хлопців

Внутрішні індивідуально-значущі мотиви	Внутрішні соціально-значущі мотиви	Зовнішні позитивні мотиви	Зовнішні негативні мотиви

--	--	--	--

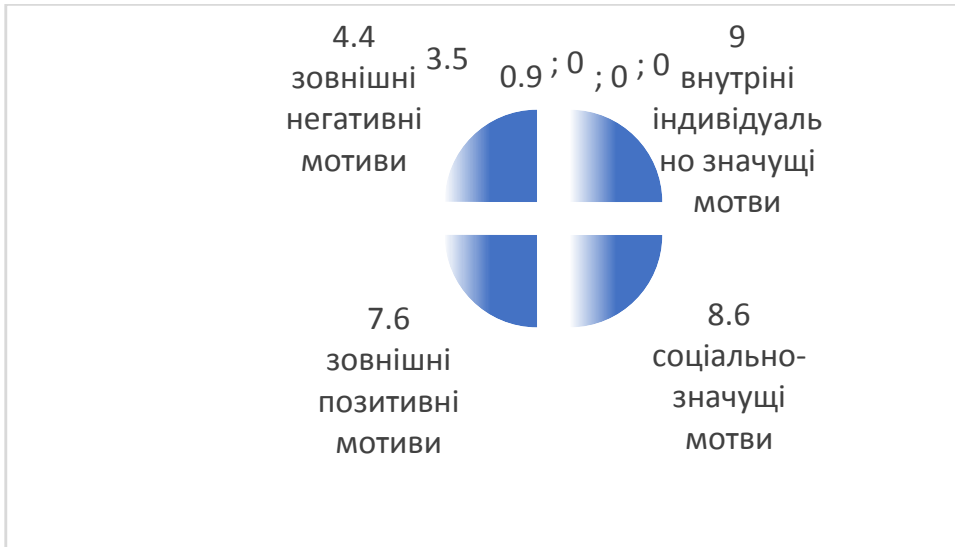

Рисунок.3.3.6.Графічний вигляд результаті, середніх значень за методикою

Результати студентів 1 курсу , юридичного факультету .

За методикою «мотиви вибору професії» Р.В.Овчарова

Таблиця.3.3.9.

Середні значення , професійних переваг, серед дівчат

Внутрішні індивідуально-значущі мотиви	Внутрішні соціально-значущі мотиви	Зовнішні позитивні мотиви	Зовнішні негативні мотиви

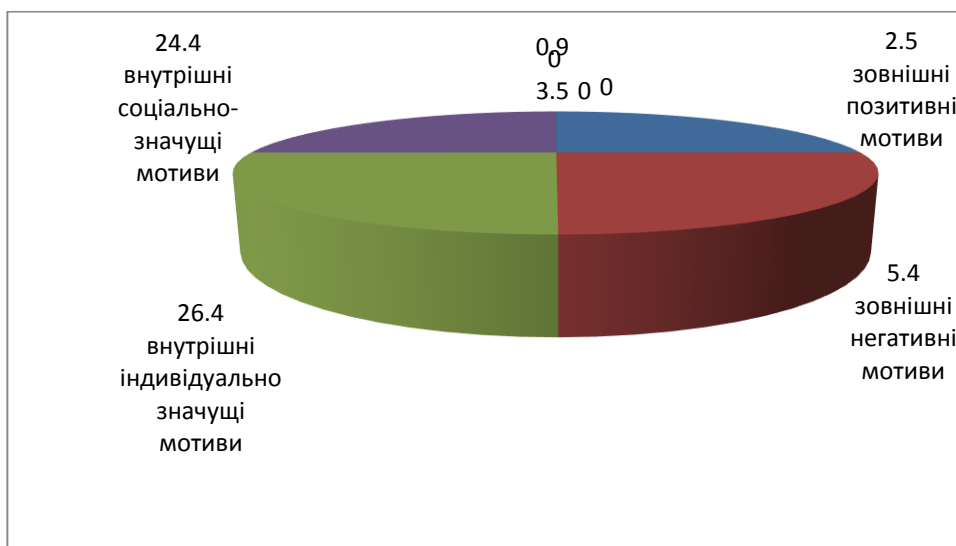

Рисунок.3.3.7.Графічний вигляд результатів, середніх значень за методикою

Середні значення , за методикою «мотиви вибору професії»

Таблиця.3.3.10.

Середні значення, професійних переваг, серед хлопців

Внутрішні індивідуально-значущі мотиви	Внутрішні соціально-значущі мотиви	Зовнішні позитивні мотиви	Зовнішні негативні мотиви

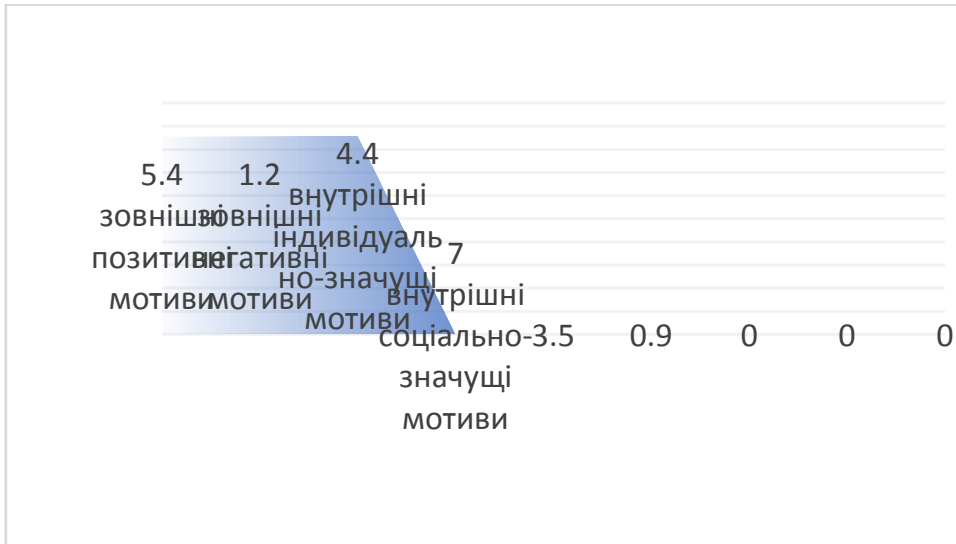

Рисунок.3.3.8. Графічний вигляд результатів, середніх значень за методикою «мотиви вибору професії». Серед хлопців.

Висновок: Проаналізувавши методику «Мотиви вибору професії» Р.В.Овчарова, між студентами перших курсів, юридичного та психологічного факультетів, ми виявили, що на факультеті психології, що серед дівчат і серед хлопців переважає шкала : внутрішні індивідуально значущі мотиви це говорить про те що, внутрішні мотиви вибору тієї чи іншої професії, її суспільна і особиста значущість, задоволення, яке приносить робота завдяки її творчого характеру. На юридичному факультеті серед дівчат також переважає внутрішні індивідуально - значущі мотиви, а серед хлопців переважає шкала: внутрішні соціально – значущі мотиви це говорить про те, що внутрішня мотивація виникає з потреб самої людини, тому на її основі людина працює із задоволенням , без зовнішнього тиску.

Таблиця.3.4.1.

Результати за методикою «Рівень суб'єктивного контролю Дж.Роттера»

	Дівчата	хлопці	усього
правознавство			
психологія			
усього			

Психологи

Таблиця 3.4.2.

Середні значення , рівень сформованості суб'єктивного контролю, серед дівчат.

Дівчата психологи	Іо	Ід	Ін	Іс	Іп	Із	Ім

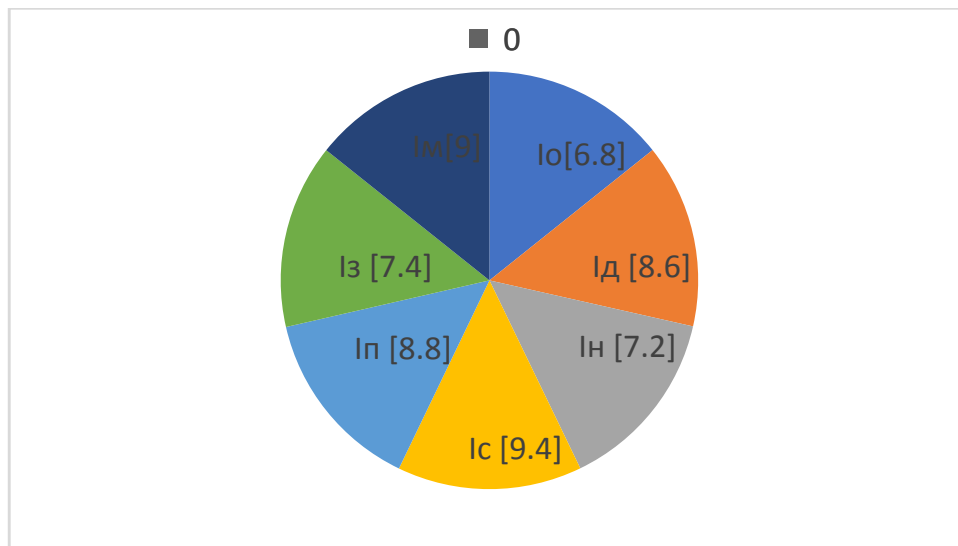

Рисунок.3.4.1.Графічний вигляд результатів за методикою «РСК» Дж.Роттера. Серед студентів психологів , дівчат.

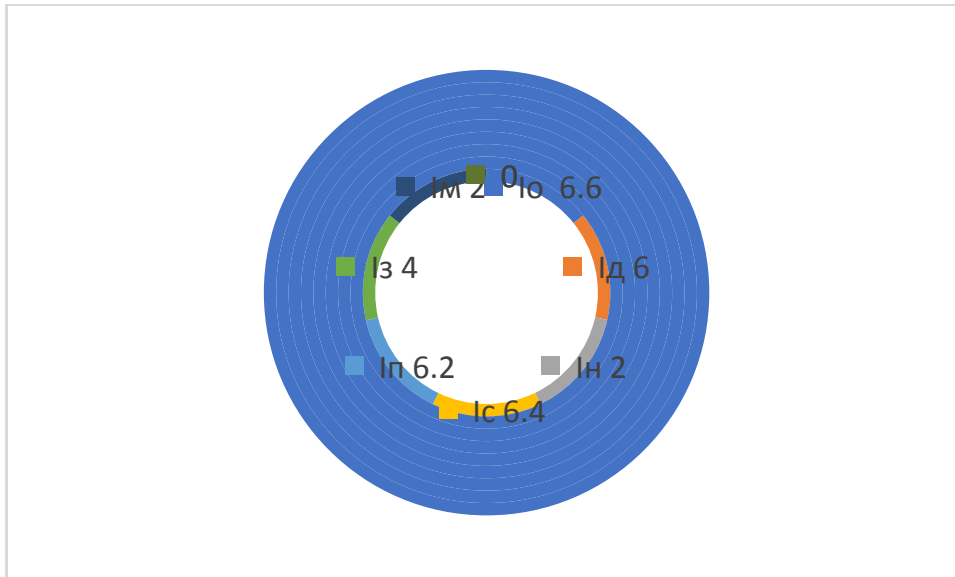

Рисунок.3.4.4.Графічний вигляд результатів за методикою «РСК» Дж.Роттера серед хлопців , студентів юридичного факультету .

Висновок : Проаналізувавши результати за методикою «Рівень суб'єктивного контролю» Дж.Роттера , було виявлено рівень сформованості суб'єктивного контролю в учасників емпіричного дослідження . У студентів факультету психології , серед дівчат переважає шкала : інтернальність в міжособистісних відносин . А серед хлопців шкала : інтернальності у сімейних відносинах . Щодо студентів юридичного факультету , то серед дівчат та хлопців перевищує шкала : загальної інтернальності.

Першим етапом аналізу даних був кластерний аналіз за методом К – середніх. За допомогою даної процедури ми прагнули засобами дескриптивної статистики переконатись, що бали досліджуваних дійсно групуються за ознакою певної професійної переваги або професійного типу. Результати кластеризацій даних на 5 груп наведено у додатку Б, а кластеризацій даних на 6 кластерів – у додатку Г. Як видно з результатів у додатку Б, значущі розбіжності між кластерами встановлено майже за всіма вимірюваними ознаками, а саме інтересом ($F = 6,03$ за $p \leq 0,001$) , радістю ($F = 4,71$ за $p \leq 0,003$), горем ($F = 5,87$ за $p \leq 0,0007$), гнівом ($F = 291,87$ за $p \leq 0,03$), відразою ($F = 2,43$ за $p \leq 0,061$), нехтуванням ($F = 4,27$ за $p \leq 0,005$), страхом ($F = 1,24$ за $p \leq 0,30$), соромом ($F = 1,05$ за $p \leq 0,38$), провинною ($F = 1,28$ за $p \leq 0,29$), результативністю ($F = 5,42$ за $p \leq$

0,001), емоційною обізнаністю ($F= 18,31$ за $p \leq 0,0001$), управлінням своїми емоціями ($F= 6,88$ за $p \leq 0,0002$), самомотивацією ($F= 22,46$ за $p \leq 0,0001$), емпатією ($F= 31,39$ за $p \leq 0,0001$), розпізнаванням емоцій інших людей ($F= 17,81$ за $p \leq 0,0001$), інтегральним рівнем ($F= 79,75$ за $p \leq 0,0001$), тривожністю ($F= 2,74$ за $p \leq 0,03$), фрустрованістю ($F= 4,75$ за $p \leq 0,002$), агресивністю ($F= 2,98$ за $p \leq 0,002$), ригідністю ($F= 2,40$ за $p \leq 0,053$), людиною–природою ($F= 4,70$ за $p \leq 0,002$), людиною–технікою ($F= 2,44$ за $p \leq 0,06$), людиною–знаковою системою ($F= 3,10$ за $p \leq 0,02$), людиною–художнього образу ($F= 7,56$ за $p \leq 0,0001$), людиною–людиною ($F= 1,83$ за $p \leq 0,13$).

Отже, кластерний аналіз доводить виправданість виділення саме п'яти запропонованих Є.О. Клімовим професійних груп. Усереднені бали за всіма вимірюваними ознаками для п'яти кластерів досліджуваних наведено у додатку В.

При розгляді результатів кластеризацій розкиду даних на 6 кластерів (див. додаток Г) можна також побачити наявність значущих розбіжностей між кластерами за більшістю ознак: за інтересом ($F= 5,75$ за $p \leq 0,0003$), радістю ($F= 3,85$ за $p \leq 0,006$), горем ($F= 3,34$ за $p \leq 0,01$), гнівом ($F= 5,69$ за $p \leq 0,0003$), відразою ($F= 3,09$ за $p \leq 0,01$), нехтуванням ($F= 4,31$ за $p \leq 0,002$), провинною ($F= 1,55$ за $p \leq 0,19$), результативністю ($F= 3,61$ за $p \leq 0,007$), емоційною обізнаністю ($F= 11,67$ за $p \leq 0,00001$), управлінням своїми емоціями ($F= 8,68$ за $p \leq 0,000009$), самомотивацією ($F= 10,73$ за $p \leq 0,000001$), емпатією ($F= 9,79$ за $p \leq 0,000002$), розпізнаванням емоцій інших людей ($F= 16,71$ за $p \leq 0,100001$), інтегральним рівнем ($F= 104,67$ за $p \leq 0,000001$), тривожністю ($F= 7,82$ за $p \leq 0,000024$), фрустрованістю ($F= 4,50$ за $p \leq 0,002$), агресивністю ($F= 5,003$ за $p \leq 0,001$), ригідністю ($F= 3,73$ за $p \leq 0,006$), реалістичним ($F= 2,79$ за $p \leq 0,02$), дослідницьким ($F= 2,39$ за $p \leq 0,05$), соціальним ($F= 1,35$ за $p \leq 0,25$), конвенційним ($F= 1,32$ за $p \leq 0,26$), художнім ($F= 2,68$ за $p \leq 0,033$).

Таким чином, такий варіант кластеризацій також доводить виправданість теоретичної моделі професійних переваг, створеної Дж. Холландом.

Усереднені результати за вимірюваними феноменами для шести кластерів досліджуваних, які відповідають шести професійним перевагам Дж. Холланда, наведено у додатку Д.

Наступним кроком аналізу результатів була перевірка відповідності розкиду даних закону нормального розподілу, що було зроблено за допомогою співставлення емпіричних величин асиметрій та ексцесу стандартним помилкам цих характеристик. Як бачимо за результатами цієї процедури (див. додаток Е), майже всі ряди даних не підкорюються закону нормального розподілу, завдяки чому було прийняте подальше рішення використовувати непараметричні критерії.

Наступним кроком статистичної обробки отриманих емпіричних даних було співставлення контрастних груп досліджуваних за допомогою критерія U-Манна - Уїтні.

Результати співставлення полярних груп досліджуваних, що відрізняються за наданням переваги різним типам професій за методикою Є.О. Клімова, наведено у таблицях.3.5.1.

Таблиця.3.5.1. – Співставлення груп досліджуваних з крайніми результатами за типами професій «Диференціальних емоцій К. Ізарда».

Згідно з методикою Є.О. Клімова за вираженістю емоцій, вимірюваних «Методикою диференціальних емоцій К. Ізарда».					
Емоції вимірюванні методикою К.Ізарда	людина природа	людина техніка	людина знакова ситема	людина худ.обр аз	людина людина
інтерес				p ≤ 0,01	
радість					
здивування					
горе	p ≤ 0,04				
гнів					
відраза					
нехтування					
страх					
сором					
провина					U=215 p ≤
результат					

Як бачимо з таблиці 3.5.1. існують значущі розбіжності між досліджуваними, які по - різному віддають перевагу типу професій «людина – природа» за переживанням горя ($U=214,5$ за $p \leq 0,04$); між досліджуваними, які в різній мірі віддають перевагу сфері діяльності «людина – художній образ» за інтересом ($U=146$ за $p \leq 0,01$); та між досліджуваними, які по-різному оцінюють привабливість групи професій «людина – людина», за провиною ($U=215$ за $p \leq$

Усі обраховані розбіжності між групами унаочнені на рисунку 3.7.1.

Таблиця 3.6.1.

Співставлення груп досліджуваних з крайніми результатами за типами «Емоційного інтелекту» Н.Холла.

Згідно з методикою Є.О. Клімова за вираженністю емоцій, вимірюваних за типами "Емоційного інтелекту" Н.Холла					
Ємоції вимірюванні методикою Н.Холла	людина–природа	людина–техніка	людина–знакова система	людина–худ. образ	людина–людина
емоційна обізнаність					
управління своїми емоціями					
самомотивація				$p \leq 0,02$	
емпатія					
розпізнавання емоцій інших					
інтегральний рівень емоційного інтелекту				$p \leq 0,01$	

Як бачимо з таблиці 3.6.1. існують значущі розбіжності між досліджуваними, які по-різному віддають перевагу типу професій «людина–

художній образ» за самомотивацією ($U=164,5$ за $p \leq 0,02$) та інтегральним рівнем

Усі обраховані розбіжності між групами унаочнені на рисунку 3.7.1.

Таблиця.3.7.1.

Співставлення груп досліджуваних з крайніми результатами за типами «Самооцінка психічних станів» Айзенка

Психічний стан вимірюваний методикою Айзенка	Згідно з методикою Є.О. Клімова за вираженістю емоцій, вимірюваних за типами «Самооцінка психічних станів» Айзенка				
	Людина – природа	Людин а – техніка	Людин а – знакова система	Люди на – худ.о браз	Людина – людина
тривожність					
фрустрованість					
агресивність					
ригідність					

Усі обраховані розбіжності між групами унаочнені на рисунку 3.7.1.

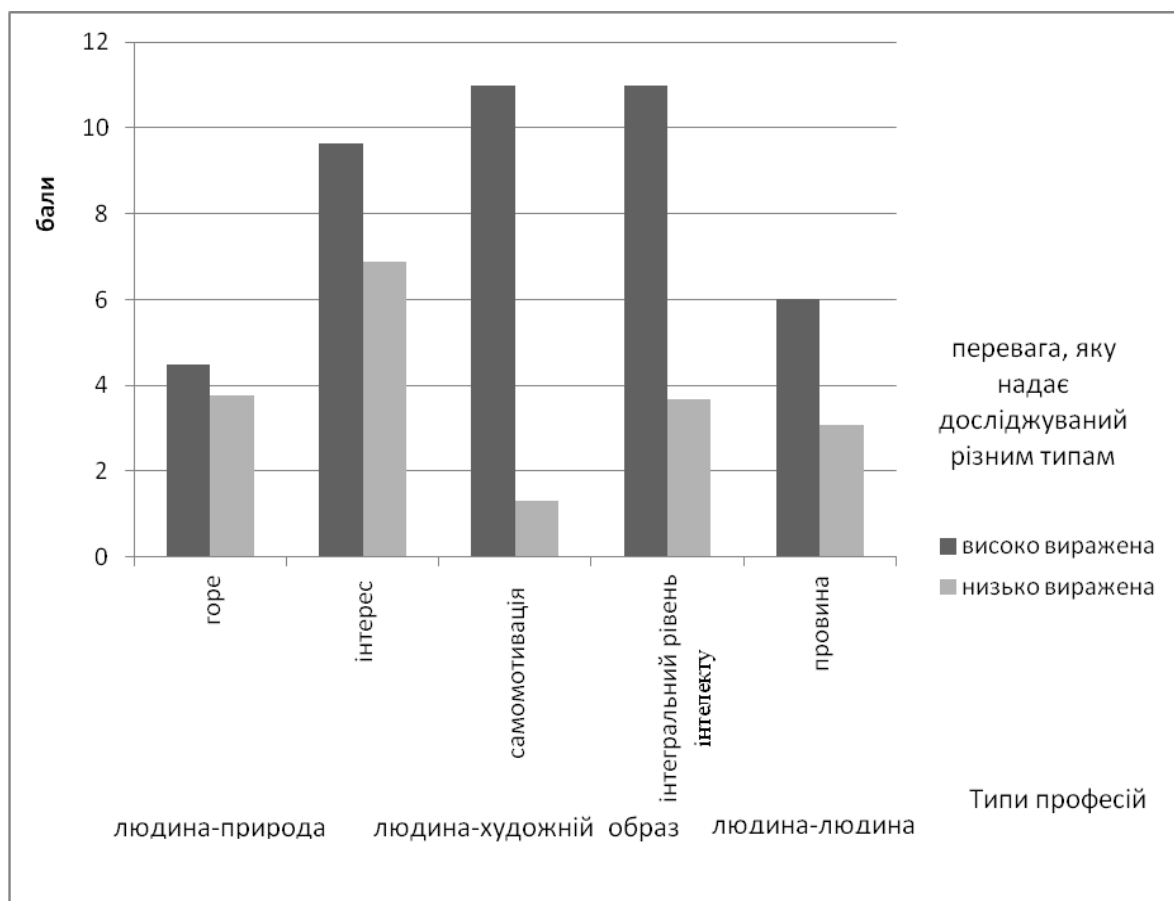

Рисунок .3.7.1. Усереднені показники емоційних феноменів, притаманних групам досліджуваних, які по - різному надають перевагу типам.

З рисунку.3.5.1. ми бачимо, що досліджувані, які в різній мірі надають перевагу групі професій «людина – природа», відрізняються за проживанням емоцій «горе» (\bar{x} для тих, хто надає високу перевагу даній групі професій, дорівнює 4,47, а для тих, хто не обирає професій «людина – природа» – 3,77). Водночас, респонденти, які по-різному надають перевагу групі професій досліджуваних з високою перевагою даній групі професій становить 9,65, з низькою – 6,88), самомотивацією (\bar{x} для «високої» групи дорівнює 11, для групи становить 13,68), для «низької» – лише 13,68).

І на останок, досліджувані, які по-різному оцінюють привабливість груп професій «людина–людина», відрізняються за проживанням провини (для тих,

$p \leq 0,04$); та ми нашли розбіжності між досліджуваними, які в різній мірі віддають перевагу сфері діяльності «конвенційного типу» за страхом $U=231$ за $p \leq 0,05$).

Усі обраховані розбіжності між групами унаочнені на рисунку 3.7.1.

Таблиця 3.8.1. – Співставлення груп досліджуваних з крайніми результатами за типами «Емоційного інтелекту» Н.Холла.

Емоції вимірюванні методикою Н. Холла	Результати співставлення полярних груп досліджуваних за вираженністю типів професій					
	реалістичний	інтелектуальний	соціальний	конвенціальний	підприємницький	художній
результат		$p \leq 0,01$			$p \leq 0,04$	
емоційна обізнаність						
управління своїми емоціями						
самотивація						
емпатія		$p \leq 0,04$			$p \leq 0,02$	
розпізнавання емоцій інших		$p \leq 0,02$				

Як бачимо з таблиці 3.8.1, існують значущі розбіжності між досліджуваними, які по - різному віддають перевагу професіям досліджуваними, які в різній мірі віддають перевагу сфері діяльності розбіжності між групами унаочнені на рисунку 3.8.1.

Таблиця 3.7.1.

Співставлення груп досліджуваних з крайніми результатами за типами «Самооцінка психічних станів» Айзенка

Психічний стан вимірюваний методами Айзенка	Результати співставлення полярних груп досліджуваних за вираженістю типів професій					
	реалістичний	інтелектуальний	соціальних	конвенціональний	підприємницький	художній
інтегральний рівень інтелекту						
тривожність			$U = 209,5$ $p <$			
фрустрованість						$U=148$ $p \leq 0,07$
агресивність						
ригідність						

Як бачимо з таблиці 3.7.1, існують значущі розбіжності між досліджуваними, які по-різному віддають перевагу професіям «соціального типу» за тривожністю ($U=209,5$ за $p \leq 0,04$); між досліджуваними, які в різній мірі віддають перевагу сфері діяльності «художнього типу» за фрустрованістю ($U=148$ за $p \leq 0,07$). Усі обраховані розбіжності між групами унаочнені на рисунку.3.7.1.

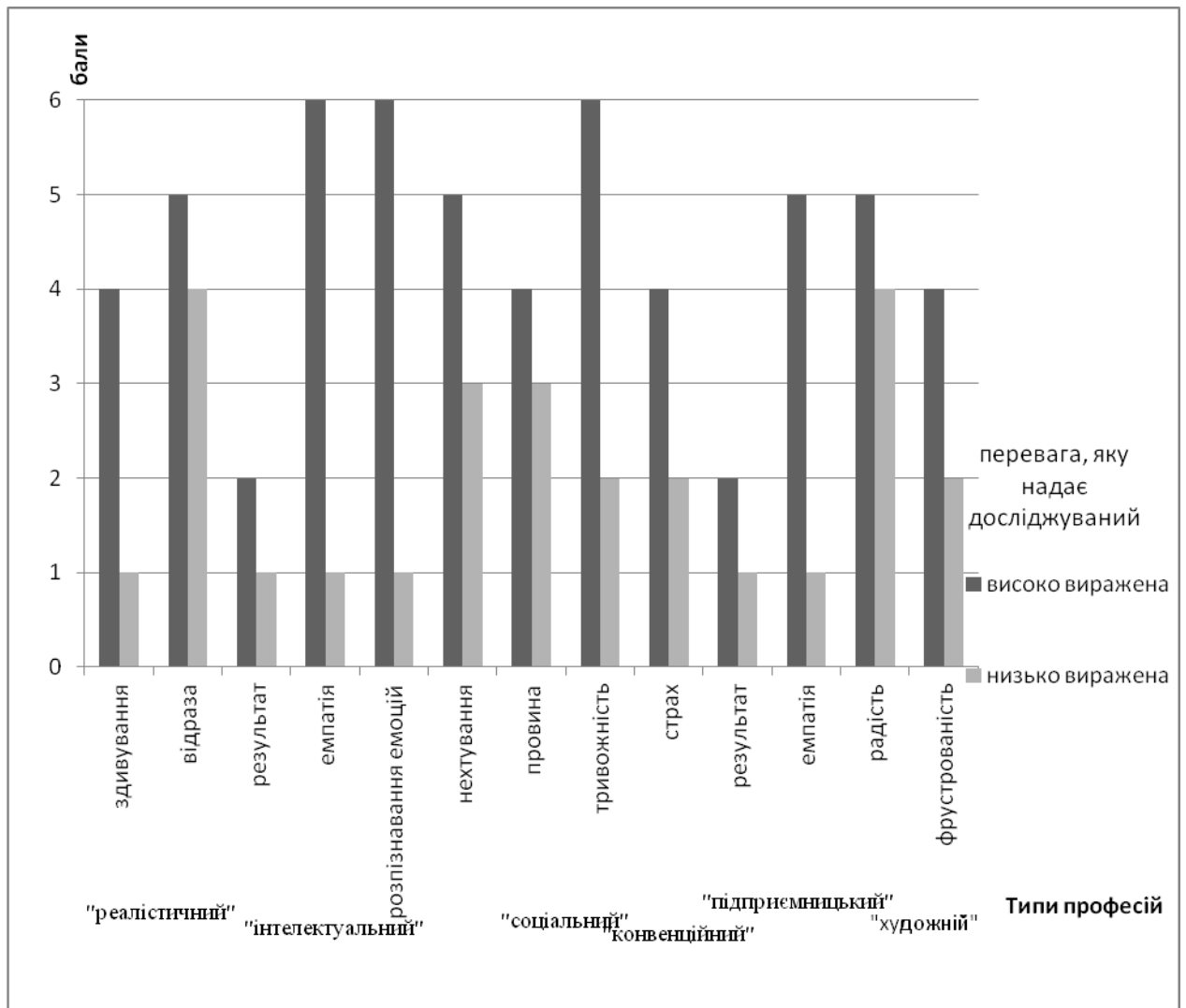

Рисунок 3.6.1. Усереднені показники емоційних феноменів, притаманних групам досліджуваних, які по - різному надають перевагу типам професій за методикою Дж. Холланда

З рисунку 3.6.1. ми бачимо, що досліджувані, які в різній мірі надають перевагу групі професій «реалістичного типу», відрізняються за відчуттям

здивування» (\bar{x} для тих, хто надає високу перевагу даній групі професій, дорівнює 7,62, а для тих, хто не обирає професій «реалістичного типу» – 3,76). Водночас, респонденти, які по-різному надають перевагу групі професій досліджуваних з високою перевагою даній групі професій становить 7,47, з низькою – 4,56), результативністю (\bar{x} для «високої» групи дорівнює 1,66, для – 0,22, та хто володіє розпізнаванням емоцій інших людей (\bar{x} для «високої» групи становить 11,81, для «низької» – лише 6,44), досліджувані, які в різній мірі надають перевагу групі професій «соціального типу», відрізняються за відчуттям «нехтування» (\bar{x} для тих, хто надає високу перевагу даній групі професій, дорівнює 6,23, а для тих, хто не обирає професій «соціального типу» – 3,37), провинною (\bar{x} для «високої» групи дорівнює 5,81, для «низької» – 3,33, та тривожністю (\bar{x} для «високої» групи дорівнює 9,31, для «низької» – 4,71. Респонденти, які по-різному надають перевагу групі професій «конвенційного типу», відрізняються за почуттям «страху» (\bar{x} для досліджуваних з високою перевагою даній групі професій становить 6,21, з низькою – 2,86), далі ми бачимо, що досліджувані, які в різній мірі надають перевагу групі професій надає високу перевагу даній групі професій, дорівнює 11,9, а для тих, хто не обирає професій «підприємницького типу» – 2,22), результативністю (\bar{x} для

І на останок, досліджувані, які по - різному оцінюють привабливість груп професій «художнього типу», відрізняються за проживанням радості (для тих, хто високо оцінює привабливість професій «художнього типу», \bar{x} для переживання провини складає 8,64, для контрастної групи 5,31), відрізняються за станом «фрустрованості» (\bar{x} для досліджуваних з високою перевагою даній групі професій становить 7,67, з низькою – 3,5).

Аналіз отриманих закономірностей у світі відомих нам теоретичних відомостей представлено у підрозділі 3.3 даної магістерської роботи.

3.3. Аналіз результатів емпіричного дослідження та їх обговорення

Виходячи з аналізу дослідження, ми можемо стверджувати, що існують певні особливості емоційної сфери юнацького віку, які мають зв'язок з їх професійним самовизначенням.

При розгляді результатів кластеризацій розкиду даних на 5 кластерів (див. додаток Б) можна побачити наявність значущих розбіжностей між кластерами за більшістю ознак: а саме інтересом, радістю, горем, гнівом, відразою, нехтуванням, соромом, провинною, результативністю, емоційною обізнаністю, управлінням своїми емоціями, самомотивацією, розпізнаванням емоцій інших людей, інтегральним рівнем, тривожністю, фрустрованістю, агресивністю, ригідністю.

При розгляді результатів кластеризацій розкиду даних на 6 кластерів (див. додаток Г) можна також побачити наявність значущих розбіжностей між кластерами за більшістю ознак: за інтересом, радістю, горем, гнівом, відразою, нехтуванням, провинною, результативністю, емоційною обізнаністю, управлінням своїми емоціями, самомотивацією, емпатією, розпізнаванням емоцій інших людей, інтегральним рівнем, тривожністю, фрустрованістю, агресивністю, ригідністю.

Дійсно емоційні переживання групуються у п'ять та шість груп кругом професійних навколо професійних переваг, при цьому різновиди між цими групами на значному рівні. Це також підтверджує нашу основну гіпотезу, що емоційні переживання зв'язані з вибором професії.

Далі ми визначили відмінності між контрастними групами досліджуваних за допомогою аналізу через непараметричний критерій U–Манна – Уїтні.

У респондентів, які обирають «соціальний» тип професії та професійну групу «людина – людина» властиві такі психічні стани як тривожність (9,31), почуття провини (6), (5,81) та нехтування (6,23) тому що, такі студенти прагнуть допомогти людям, «олюднити» суспільство і мають намір вирішити власні психологічні проблеми, забезпечити особистісний ріст і саморозвиток. Мають потребу розібратися в своїх особистих проблемах, що і підштовхує їх до вибору професій працюючих з людьми. Переживання почуття провини зв'язано з переживанням відповідальності за власні дії, думки і бажання, які можуть нанести шкоду іншим, в результаті цього у юнацькому віці виникає стан тривожності. Такі студенти прагнуть триматися в стороні від інтелектуальних проблем, активні, але часто залежні від думки інших людей. Володіють хорошими вербальними здібностями. Часто бажання відчувати свою перевагу в якомусь відношенні може вести до деякої міри нехтування.

Такі фахівці, які віддають перевагу працювати з людьми в професійній групі «людина – людина» та «соціальному» типу професії мають низьку тривожність та швидше за все вигорають, так як на початку кар'єри багато очікують від професії, і в результаті звинувачують себе і з нехтуванням ставляться до оточуючих. Нарешті, особам, які обирають професії групи людина – людина, професійно важливою якістю є емоційна стійкість.

У досліджуваних, які віддають перевагу працювати в професіях «інтелектуального» типу професії, виявлено високий рівень емпатії (11,9), розпізнавання емоцій інших людей (11,81), їм більшої мірою властива результативність (1,66) та відраза (7,47). У таких студентів – інтелектуалів переважають теоретичні цінності, мають багатий словниковий запас, люблять проводити дискусії на різні теми, а до тих людей які не відповідають ідеологічним, моральним та естетичним принципам виникає почуття відрази (наприклад до людей, які не можуть підтримати діалог через відсутність теоретичних знань тощо). Але якщо співрозмовник здався цікавим, здібним та зміг підтримати розмову, такі підлітки заохоче поспілкувалися б з ним ще, вони вміють вислухати, інтелектуально проаналізувати його слова, дії і

поведінку, іншими словами, зрозуміти людину розумом, так як у них високий рівень емпатії. Вона включає не тільки вміння здатність розуміти людину, але й зробити аналіз і порівняння. Такий вид когнітивної емпатії використовується при веденні наукових дискусій і під час полеміки.

У респондентів, які обирають «конвенційний» тип професії, переважає емоція страху (6,21), а які віддають перевагу «реалістичному» типу професії, переважає емоція здивування (7,62). Такі студенти віддають перевагу чіткої структурованої діяльності. Характер стереотипний, конкретний, практичний. Не проявляє критичність, оригінальність, консервативний, залежний. Слабо розвинені організаторські здібності, переважають математичні здібності. Вони постійно прагнуть до особистісного вдосконалення. Вони мають високу дисциплінованість, акуратність та точність, тому в них і виникає почуття страху у чомусь зробити помилку. Такі студенти відносяться до роботи досить скурпульозно, та з точністю виконують усі поставлені завдання, переживають здивування, більше чим інші, тому що, не все в житті можливо виконати так автоматично, не допускаючи помилок. Можливо, через звернення до професійних обов'язків у межах своєї професії, такі люди і компенсують переживання таких емоцій як страх та здивування. Тому такі підлітки притягуються до «реалістичного» та «конвенційного» типу професії.

Наші високі показники зі страху (6,21) який притаманний «конвенційному» професійному типу, цілком узгоджуються з дослідженнями Веселової М.П. [11], що були згадані у підрозділі 3.3 даної магістерської роботи. За цими даними, індивіди, які працюють у межах професійних типів: конвенційний, реалістичний, підприємницький, працюють з великою відповідальністю, від них залежить фінансовий стан організації та взагалі робота підприємства, тому таким працівникам властива холонокровність, точність, скурпульозність, результативність але при цьому вони відчують постійно здивування та страх із – за роботи.

Досліджуваних, які обрали професійну групу «людина – природа», більш чим інші, схильні переживати такі душевні переживання як горе (4,47),

тому вони притягуються до таких професій, в яких вони можуть показати свою значимість, допомагаючи навколишнього світу [10]. Можливо, через звернення до професійних обов'язків у межах своєї професії, такі люди і компенсують переживання вищезгаданої емоції.

Наші дані цілком узгоджуються з даними Л.В. Матвеевої, які описані у підрозділі 1.3, біологи більше виявляють схильність до прояву емоцій, на відміну від інженерів [10].

Респонденти, які обирають професійну групу «людина – художній образ», мають високий інтегральний рівень емоційного інтелекту в цілому (49,44), самомотивацію (10,94), та високий рівень з емоції інтересу (9,65), тому що такі студенти більше цікавляться, ідеями, людьми, предметами, а саме їх високий інтерес позитивно сприяє на творчу діяльність. Емоція інтересу відіграє важливу роль у розвитку вмінь та інтелекту, вона спрямовує студента на пізнання та дії, тому в них високий рівень самомотивації. Такі студенти можуть бути недисциплінованими, примхливими, мати мінливості настрою, але завдяки емоції інтересу, який впливає на високу самомотивацію, та на інтегральний рівень емоційного інтелекту в цілому, змушує їх довго займатися певним видом діяльності, та доводити роботу до кінця.

За дослідженням А. П. Єршової [10], яке описано у підрозділі 3.1, нагадаємо, було встановлено, що у юнацькому віці, найбільш здатних до акторської творчості, було більш виражене збільшення амплітуди ШГР і частоти серцевих скорочень у відповідь на уявне представлення емоційно забарвленою ситуації. Ці дані цілком узгоджуються з нашими результатами, досліджувані які мають високі переживання емоцій та станів таких як: інтерес (9,65), самомотивація (10,94), інтегральний рівень емоційного інтелекту (49,44), радість (8,4), фрустрація (7,67) та горе (4,47), тому вони обирають професійну групу «людина – художній образ», та художній професійний тип.

Досліджувані, яким притаманні високі показники за шкалами «фрустрованість» та радість, віддають перевагу художньому професійному типу, тому що особливе значення мають емоції у даних видів професій. Такі

підлітки відчують радість, після якоїсь творчої дії. Упевненість і особистісна значущість дають підлітку відчуття здатності долати труднощі і насолоджуватися життям. Але радість супроводжується короткочасною самозадоволеністю, задоволеністю всім світом, і в юнацькому віці не можуть постійно перебувати у стані радості, тому в результаті дії численних негативних факторів, які оточують підлітків можливо виникає стан фрустрованості. Їм важко долати конфлікти та жорстокість у поводженні з людьми, та внаслідок підлітки постійно переживають емоційні стреси.

Такі фахівці постійно повинні зображати емоційні переживання, негатив своїх героїв, а це вимагає від них власного глибокого сценічного переживання, яке вони пропускають через себе, та в результаті в них виникає стан фрустрації.

У респондентів, які обрали професійний «підприємницький» тип, виявлено високі рівні з результативності (1,60) та емпатії (11,9), тому що завдяки ентузіазму, інтелектуальним зусиллям та добре розвиненим вербальним здібностям, вони мають високий рівень результативності. Такі підлітки мають високий рівень здібностей до емпатії, тому що такі люди, більш успішні та легше рухаються вперед, чим ті, у кого низькі здібності до емпатії, тому що людина, яка вміє розуміти інших, в цілому доброзичливіше, та має багато друзів. Показувати іншій людині, що розумієш її важливо не тільки в близьких, але і в ділових відносинах. Навіть якщо існує конфліктна ситуація, адекватні люди, які вміють слухати і чути, зможуть знайти ефективне рішення і компроміс набагато швидше, ніж співрозмовники без розвиненої емпатії в аналогічних умовах, тому підлітків з такими здібностями притягує саме «підприємницький» тип професії.

Висновки до третього розділу

Гіпотезою емпіричного дослідження було твердження про те, що існують певні особливості емоційного інтелекту, емоційного стану, пов'язані з професійним вибором студентів на етапі навчання у ВНЗ.

З метою перевірки гіпотези, було дібрано батарею психодіагностичних методик, яка уміщувала «Методику шкала диференційних емоцій» (К. Ізарда), «Методику для діагностики емоційного інтелекту» (Н.Холла), методику «Самооцінка психічних станів» (Айзенка), тест «Опитувальник професійних переваг» (Дж. Холланда), «Методику визначення типу майбутньої професії» (Є. О. Клімова), опитувальник професійних схильностей (Л.А.Йовайши), мотиви вибору професії (Р.В.Овчарова), Локус контроль (Дж.Роттера)

Емпіричні дані оброблялись за допомогою математико – статистичних процедур: застосовано квазіекспериментальний план емпіричного дослідження, для нееквівалентних груп. Обробка результатів здійснювалась за допомогою кластерного аналізу за методом К– середніх; перевірка на нормальність зроблена за відповідністю стандартним помилкам отриманого розкиду даних асиметрії ексцеса; пошук відмінностей між контрастними групами досліджуваних за допомогою непараметричного критерія U– Манна – Уїтні.

В результаті аналізу емпіричних даних основну гіпотезу дослідження підтверджено.

ВИСНОВКИ

Професійне самовизначення як складова частина особистісного самовизначення є процес тривалий, не обмежений часовими рамками, нелінійний; а також період життя людини, залежний від вікових характеристик, ситуацій оточення, який має особливості на кожному етапі становлення професіонала. Особливістю професійного самовизначення на етапі навчання у ВНЗ є формування професійної самосвідомості, основними характеристиками якої є прагнення до відкриття свого внутрішнього світу, виражена спрямованість на майбутнє, відносна стабілізація процесів самосвідомості, висока самокритичність.

Розуміння емоцій іншої людини є важливим для процесу спілкування між людьми як в побуті, так і в професіях типу «людина-людина». Крім того, візуальне стеження за емоційним станом людини в процесі здійснення ним професійної діяльності дозволяє вчасно приймати заходи по регуляції його стану, що знижує травматизм на виробництві, підвищує продуктивність праці. Одна людина вважає критерієм професіоналізму просто приналежність до професії або здобування спеціальної освіти, відповідно і себе оцінює з цих позицій. Інша людина вважає, що критерієм професіоналізму є індивідуальний творчий вклад в свою професію, збагачення своєї особи засобами професії, відповідно, він інакше з цієї вищої планки себе визначає і реалізує свої цілі і потреби. Це тривалий процес узгодження внутрішньо особових і соціально-професійних потреб, який відбувається впродовж всієї життєвої і трудової дороги. І особливості емоційної сфери: глибини переживань, такі якості характеру як, наприклад, товариськість, відвертість, емоційна лабільність, тривожність і багато що інше грають одну з найважливіших ролей при виборі професії.

Аналіз психологічної літератури показує що багато дослідників, які займалися вивченням емоційної сфери і професійного самовизначення людини не приділяли достатньо уваги зв'язку між компонентами емоційної сфери та

вибором професії. Кожна професія має певний перелік, як професійних так і особистісних якостей, але на нашу думку особливо важливо, як той чи інший емоційний чинник впливає на професійне самовизначення людини.

На основі нашого дослідження особливостей емоційної сфери студентської молоді у зв'язку з їх професійним самовизначенням, ми можемо зробити наступні висновки:

Визначено, що одна з найважливіших особливостей емоцій – їх індикаторний характер, тобто здатність формуватися по відношенню до ситуацій і подій, які реально в цей час можуть не відбуватися, і існують тільки у вигляді ідеї про пережиті, очікувані чи уявні ситуації. Основні теорії емоцій: Еволюційна теорія емоцій Дарвіна, Теорія Джеймса – Ланге, Теорія Кеннона – Барда, Теорія Вундта, Інформаційна теорія П. Симонова, Основна ідея Сартра.

Критичність мислення виявляється у тому, що діти починають оцінювати свою діяльність та діяльність інших з поглядів законів і правил.

Особливість емоційної сфери цієї вікової групи можливість співіснування емоцій і почуттів протилежної спрямованості.

Професіографія – галузь знання, яка вивчає світ професій, а документ, в якому описано особливості спеціальності або професії, – професіограмою.

Особливості що підлягають діагностуванню, відносяться: ціннісні орієнтації, інтереси, потреби, схильності, професійні наміри, професійна спрямованість, мотиви вибору професії, риси характеру, темперамент, стан здоров'я. Вибір професії, з психологічної точки зору, тісно пов'язаний з наявністю внутрішньої мотивації вибору.

Кожен тип професії має свої вимоги до здібностей людини. Є.О. Клімовим, визначив п'ять типів: «людина – природа», «людина – техніка», «людина – знакова система», «людина – художній образ», «людина – людина».

Дж. Холланд виділяв шість типів особистості: реалістичний, дослідницький, артистичний, соціальний, підприємницький, конвенційний. Він вивчав особистість та види діяльності, які можуть стати сильними захопленнями та приведуть до формування певних здібностей, зумовлять

внутрішній вибір певної професії. Професійна задоволеність, досягнення і стабільність залежать від узгодженості між типом особистості і типом оточення. Чим більша різниця між особистісним типом і зразком середовища, тим більшою мірою незадоволеними, некомфортними і деструктивними стають взаємини «особистість – середовище».

Дослідження отримали докази того, що вираз емоційних властивостей особистості може впливати на професійне самовизначення підлітка.

Для професійної групи людина – природа зауважують на притаманних їм. Хто обирає групу професій людина – техніка, характерним є помірний рівень тривожності. Для індивідів, які обирають групи людина – знакова система, типовими є низькі рівні емоційної обізнаності, розпізнавання емоцій інших людей та емпатії. Для тих хто обирає професійний тип людина–художній образ притаманне більш виражене збільшення амплітуди ШГР. Особам, які обирають професії групи людина–людина, професійно важливою якістю є емоційна стійкість.

Підсумовуючи особливості емоційної сфери професійних груп за розподіленням Дж. Холланда, зауважимо на фрустраційній напруженості і стійкості до тривог реалістичного типу;

на важливості емоції страху у професійному самовизначенні, дослідницькому типу; емоційності та здатності до управління своїми емоціями для соціального типу; має низьких рівнях емоційної обізнаності, розпізнавання емоцій інших людей та емпатії, для конвенційного типу; або емоційності, або, навпаки, «товстошкірості» для підприємницького типу; підвищеній емоційній вразливості, яка нерідко виступала в ролі першого поштовху до їх літературної творчості, – для художнього.

За методикою Л.А.Йовайши, взяло участь 120 чоловік з факультету психології та право. Результати за методикою за середніми значенням.

Методика опитувальник професійних схильностей. Л.А.Йовайши: Тест призначений для вивчення професійної спрямованості. Л.А.Йовайши виділяє в структурі особистості чотири компонента, що визначають вибір професії :

активність, можливість, стиль і спрямованості. Ці компоненти утворюють дві взаємно пересічні лінії : активність – спрямованість і стиль – можливість. Л.А.Йовайши виділяє наступні типи цінностей :

Спілкування (тип соціальної комунікативності) – включає цінності, які допомагають організувати діяльність інших, переконувати, навчати, виховувати. З людей переважанням цього типу цінностей виходять хороші організатори, вчителі, юристи, працівники сфери обслуговування .

Інтелектуальна активність. Цей тип цінностей неоднорідний. У ньому можуть переважати різні цінності :

теоретичні (характерно прагнення теоретизувати, узагальнювати знання, філософствувати);

лінгвістичні;

планування (конструювання, проектування);

практико - технічний тип – активність проявляється у виготовленні предметів, обслуговуванні машин, вирощування рослин, відхід за тваринами;

художня активність – прагнення щось висловлювати, творити. За способом прояву можна виділити художню, музичну, театральну та інші види активності;

соматичний тип – прояв своїх цінностей в моторній активності ;

матеріально – економічний тип – характеризується яскраво вираженою потребою збереження і продовження свого життя, що проявляється в наданні особливого значення матеріальних цінностей, їх правильному розподілу, використанню і збереженню.

Проаналізувавши методику Л.А.Йовайши, серед студентів перших курсів, юридичного та психологічного факультету, ми визначили, що на факультеті психології переважає шкала сфера роботи з людьми, це свідчить про те, що людина має змогу працювати в системі людина – людина. На юридичному факультеті серед дівчат також переважає шкала роботи з людьми, а серед хлопців ще до сфери роботи з людьми, виявили сфера

розумової праці це вчений дослідник (математик, хімік, фізик) і шкала фізичної рухомої праці це фотограф, водій.

За методикою Дж.Роттера, взяло участь 120 чоловік з факультету психології та право. Результати за методикою за середніми значенням.

Дж. Роттера локус контроль: методика призначена для вивчення рівня суб'єктивного контролю. Методика призначена для підлітків та юнаків. Дана експериментально – психологічна методика дозволяє порівняно швидко і ефективно оцінити сформований у випробуваного рівень суб'єктивного контролю над різноманітними життєвими ситуаціями і придатна для застосування.

Проаналізувавши результати за методикою «Рівень суб'єктивного контролю» Дж.Роттера, було виявлено рівень сформованості суб'єктивного контролю в учасників емпіричного дослідження. У студентів факультету психології, серед дівчат переважає шкала: інтернальність в міжособистісних відносинах. А серед хлопців шкала: інтернальності у сімейних відносинах. Щодо студентів юридичного факультету, то серед дівчат та хлопців перевищує шкала: загальної інтернальності.

Шкала інтернальності в області міжособистісних відносин - ІМ. Високий показник ІМ свідчить про те, що людина вважає себе в силах контролювати свої формальні і неформальні відносини з іншими людьми, викликати до себе повагу та симпатію. Низький ІМ, навпаки, вказує на те, що людина не може активно формувати своє коло спілкування і схильний вважати свої міжособистісні стосунки результатом активності партнерів.

Шкала інтернальності в сімейних відносинах - ІВ. Високі показники означають, що людина вважає себе відповідальною за події, що відбуваються в її сімейному житті. Низький ІС вказує на те, що суб'єкт вважає не себе, а своїх партнерів причиною значимих ситуацій, що виникають у його родині.

Шкала загальної інтернальності - ІО. Високий показник по цій шкалі відповідає високому рівню суб'єктивного контролю над будь-якими значущими ситуаціями. Такі люди вважають, що більшість важливих подій в

їх житті є результатом їх власних дій, що вони можуть ними керувати, і, таким чином, вони почувають свою власну відповідальність за ці події і за те, як складається їхнє життя в цілому. Низький показник за шкалою ІО відповідає низькому рівню суб'єктивного контролю. Такі люди не бачать зв'язку між своїми діями і значущими для них подіями життя, не вважають себе здатними контролювати цей зв'язок і думають, що більшість подій і вчинків є результатом випадку або дій інших людей.

Мотиви вибору професії» (Р.В.Овчарова): Дана методика дозволяє визначити провідний тип мотивації при виборі професії. Текст опитувальника складається з двадцяти тверджень, характеризують будь - яку професію. За допомогою методики можна виявити переважаючий вид мотивації (внутрішні індивідуально – значущі мотиви, внутрішні соціально – значущі мотиви, зовнішні позитивні мотиви і зовнішні негативні мотиви).

Проаналізувавши методику «Мотиви вибору професії» Р.В.Овчарова, між студентами перших курсів, юридичного та психологічного факультетів, ми виявили, що на факультеті психології, що серед дівчат і серед хлопців переважає шкала : внутрішні індивідуально значущі мотиви це говорить про те що, внутрішні мотиви вибору тієї чи іншої професії, її суспільна і особиста значущість, задоволення, яке приносить робота завдяки її творчого характеру. На юридичному факультеті серед дівчат також переважає внутрішні індивідуально -значущі мотиви, а серед хлопців переважає шкала: внутрішні соціально – значущі мотиви це говорить про те, що внутрішня мотивація виникає з потреб самої людини, тому на її основі людина працює із задоволенням , без зовнішнього тиску.

І на останок, ми можемо сказати що наші гіпотези повністю підтвердились.

Перспективою подальших робіт визнано дослідження , як на наш погляд, з продовженням розпочатої роботи, але вже з упором на детальне вивчення самовизначення юнацькому віці у наданні переваг певній групі професій..

Аналіз літератури з даної тематики дозволяє нам сформулювати теоретичну позицію, згідно з якою особливості емоційної сфери студентської молоді мають зв'язок з їх професійним самовизначенням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алієва Е.Ю. Психологічні особливості самостійності особистості / Е.Ю. Алієва. – К., 2013. – С. 17–18. 2.

2. Артемова О.І. Професійна самореалізація особистості в сучасних у

м 3. Артюшин Л.М. Праця в особливих умовах лекцій / Л.М. Артюшин, Є.П. Мосов, О.Р. Охременко. – К. : Хімджест, 2004. – 94 с.

Баклицький І.О. Психологія праці / І.О. Баклицький. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2008. – 655 с.

Батраченко І.Г. Психологічні закономірності розвитку антиципації людини : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01 / Іван Георгійович Батраченко. – Одеса, 2010. – 37 с.

Е 6. Бикова О.В. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів пожежної охорони : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Олена Валентинівна Бикова. – К., 2001. – 21 с.

к 7. Борисюк А.С. Соціально-психологічні засади становлення професійної ідентичності майбутнього медичного психолога : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.05 / Алла Степанівна Борисюк. – К., 2011. – 38 с. 175

о 8. Бочелюк В.Й., Бочелюк В.В. Методика та організація наукових досліджень із психології. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 360 с.

Я.Боярин Л.В., Бучко Т.М., Блискун О.О., Завацька Н.Є. Соціальнопсихологічні особливості смисложиттєвих орієнтацій молоді та їх адаптації до професійної діяльності. Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2021. – № 3 (56). – Т. 1. – С. 70–77.

Боярин Л.В., Завацький Ю.А. Соціально-психологічні особливості самореалізації молоді та її життєстійкості: інтернальний та екстернальний виміри. Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи : зб.

р

с

]

наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2022. – № 2 (58). – С. 15–24.

Боярин Л.В. Проблеми особистісно-професійної самореалізації фахівця в умовах професійної діяльності соціономічного типу // Особистіснопрофесійна адаптація фахівців соціономічного профілю у проблемогенному соціумі : монографія / За ред. І.Є. Жигаренка, Н.Є. Завацької. – Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2020. – С. 23 – 37. 12.Булах І.С. Психологічні аспекти міжособистісної взаємодії викладачів і студентів : навч.-метод. посіб / І.С. Булах, Л.В. Долинська. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2002. – 114 с.

13.Бут В.П. Формування професійно важливих якостей газодимозахисниківрятувальників МНС України : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.09 / Віталій Петрович Бут. – К., 2008. – 20 с.

Вавринів О.С. Соціально-психологічні особливості формування професійної емпатії майбутніх рятувальників : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Олена Степанівна Вавринів. – Сєверодонецьк, 2020. – 265 с. 15.Вавринів О.С. Емпатія в структурі особистості майбутніх рятувальників, як фахівців екстремального виду діяльності / О.С. Вавринів // Journal 176 Sciences of Europe. – № 46(46). – Vol. 2. – Praha (Czech Republic) : Sciences of Europe, 2019. – P. 59–64.

Вавринів О.С. Емпіричне дослідження емпатійності майбутніх рятувальників психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень», 12-13 липня 2019 р., м. Київ. – К. : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2019. – Ч. 2. – С. 61–64. 17.Вавринів О.С. Емпіричне дослідження психологічних особливостей майбутніх рятувальників / О.С. Вавринів // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – № 1 (42). – Т. 2. – Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. – С. 147–158.

Вавринів О.С. Професійна мотивація майбутніх рятувальників до діяльності в особливих умовах / О.С. Вавринів // Матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф.

правоохоронних органів», 15 лютого 2018 р., м. Кривий Ріг. – Кривий Ріг : Донецький юридичний інститут МВС України, 2018. – С. 343–345.

Варус В.І. Фізіолого-гігієнічне обґрунтування превентивної реабілітації як напрямку в медичному забезпеченні професійної надійності і здоров'я операторів : автореф. дис. ... д-ра мед. наук : 14.02.01 / Василь Іванович Варус. – К., 1995. – 47 с.

Військова психологія та педагогіка / авт. кол. : Л.А. Снігур, О.А. Хижняк, Є.М. Подтергера, Е.І. Сарафанюк, К.П. Аветісян, О.Ю. Булгакова / за заг. ред. Л.А. Снігур. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2010. – 576 с.

Вірна Ж.П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога : монографія / Ж.П. Вірна. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – 320 с.

22. Вірна Ж.П. Неврогенез професійних деструкцій особистості / Ж.П. Вірна // Психологічні перспективи. – 2012. – № 19. – С. 84–91.

Власенко Ю.О. Психологічний аналіз інноваційного потенціалу особистості: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Юлія Олександрівна Власенко. – Одеса, 2003. – 20 с. 178

Волошенко О.В. Творчість як складова професійної самореалізації педагога / О.В. Волошенко, В.І. Хрипун. – Черкаси : ЧОППОП, 2009. – 34 с. 25. Волянюк Н.Ю. Психологічні засади професійного становлення тренера-викладача : автореф. дис... д-ра психол. наук : 19.00.01 / Наталія Юріївна Волянюк. – К., 2006. – 34 с.

Гомонюк В.О. Самоактуалізація та самореалізація особистості: сучасні наукові уявлення / В.О. Гомонюк // *Materialy IX Międzynarodowej naukowo-praktycznej*

Грищенко С. Самоактуалізація майбутнього фахівця соціальної сфери в контексті організації самостійної навчальної діяльності / С. Грищенко // *Рідна школа*. – 2010. – № 3. – С. 36–39. 36. Грязнов І.О. Теоретико-методичні засади морального виховання майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби

України : дис. ... дра пед. наук : 13.00.07 / Ігор Олександрович Грязнов. – Тернопіль, 2005. – 420 с.

Гулеватий А.А. Формування психологічної готовності майбутніх фахівців з вищою освітою до використання комп'ютерної техніки : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Андрій Анатолійович Гулеватий. – Хмельницький, 2005. – 191 с.

Гупаловська В.А. Професійна самореалізація та суб'єктивне благополуччя жінки // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2005. – Т.7. – №1. – С. 90–97.

Гупаловська В.А. Самореалізація особистості як наукова проблема / В.А. Гупаловська // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – 2002. – № 1. – С. 4–7. 179

31. Діденко О.В. Формування професійної творчості майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України : монографія / О.В. Діденко. – Хмельницький : Вид-во Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, 2009. – 407 с.

Дубасенюк О.А. Теорія і практика професійно-виховної діяльності педагога : монографія / О.А. Дубасенюк. – Житомир : ЖДУ ім. Івана Франка, 2005. – 367 с.

Дунець Л.М. Психологічні умови формування професійної мотивації слухачів вищого військового навчального закладу : автореф. дис. ... канд. психол. наук / Лілія Михайлівна Дунець. – Хмельницький, 2000. – 18 с. 34.

Дьоміна Г.А. Психологічні особливості емпатії студентів – майбутніх соціально-психологічних працівників / Г.А. Дьоміна // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / За ред. С.Д. Максименка. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – Т. VII. Екологічна психологія. – Вип. 32. – С. 73–79.

Євсюков О.П. Психологічне прогнозування професійної надійності фахівців діяльності працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС : монографія /

О.П. Євсюков, О.В. Тімченко. – Х. : НУЦЗ, 2007. – 288 с. 36. Желаго А.М. Соціально-психологічні детермінанти професійного становлення командира підрозділу внутрішніх військ МВС України : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 / Анатолій Миколайович Желаго. – Х., 2014. – 24 с.

Завірюха В.В. Формування здатності до професійного самозростання студентів в умовах інноваційного навчання : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Валентина Василівна Завірюха. – К., 2007. – 20 с. 180 автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Валентина Василівна Зарицька. – Х., 2006. – 21 с.

Іванова С.В. Критерії та показники розвитку професійної компетентності вчителів біології в закладах післядипломної педагогічної освіти / С.В. Іванова 52. – С. 152–156.

Кальниш В.В. Психофізіологічні системні механізми формування працездатності операторів : автореф. дис. ... д-ра біол. наук : 14.03.26 / Валентин Володимирович Кальниш. – К., 1996. – 32 с.

Капля А.М. Соціалізація курсантів / А.М. Капля – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – С. 63–68.

Карамушка Л.М., Ткалич М.Г. Самоактуалізація менеджерів у професійно-управлінській діяльності (на матеріалі діяльності комерційних організацій) : монографія. – Запоріжжя : Просвіта, 2009. – 262 с.

Католик Г. Техногенні катастрофи: психологічна допомога очевидцям та постраждалим / Г. Католик, І. Корнієнко. – Львів : Червона калина, 2003. – 144 с.

Келен Л.М. Особливості трансформування мотивів у процесі професійної переорієнтації вчителів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.03 / Л.М. Келен. – К., 1998. – 24 с.

Климчук В.О. Математичні методи у психології / В.О. Климчук. – К.: Освіта України. – 2009. – 288 с.

Коваль І.С. Формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах: дис. ...канд. пед. наук : 13.00.04 / Ігор Святославович Коваль. – Львів, 2017. – 304 с.

Коваль І.С. Особливості формування особистості для діяльності в екстремальних умовах / І.С. Коваль, Р.Л. Ткачук // Особистість в 181 екстремальних умовах : зб. тез IV наук.-практ. конф., 29 листопада 2011 р., м. Львів. – Львів, 2011. – С. 79–81. 5

48.Коваль М.С., Коваль І.С. Основні принципи професійної підготовки майбутніх рятувальників // Військова освіта. Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. – 2021. – №2(44). – С. 100– 107.

Ковальова А.В. Педагогічні умови самореалізації старшокласників у навчально – виховному процесі загальноосвітньої школи : автореф. дис. ...канд. пед. наук : 13.00.07 / Антоніна Валеріївна Ковальова. – Луганськ, 2005. – 20 с.

50.Piechka L., Honchar M., Koval M., Kusiya M., Lytvyn A., Levchuk N. Innovative Educational Environment in the Conditions of Educational Reform: Neuropsychological Approach // BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience, 2022. – № 13. – P. 80–93.

51. Piletska L., Bocheliuk V., Panov N., Yaremchuk V., Borysiuk A. Authority as a factor of formation of a leader's personality and life position // ASIA LIFE SCIENCES Supplement. – 2019. – № 21(1). – P. 445–461.

52. Piletska L., Popovych I., Kononenko O., Kononenko A., Stynska V., Kravets N., Blynova O. Research of the Relationship between Existential Anxiety and the Sense of Personality's Existence // Revista Inclusiones. – 2020. – Vol. 7 num Especial. – P. 41–59.

53. Popovych I., Chervinskyi A., Kazibekova V., Chervinska I., Machynska N. Empirical research of the typology of social expectations of the personality // Amazonia Investiga. – 2021. – № 10(43). – P. 112–122.

54. Popovych I., Halian O., Geiko Ie., Zaverukha O., Spytka L., Bokhonkova Yu., Fedyk O. Research on the Correlation between Subjective Control

and the Indexes of Study Progress of Bachelors of the Faculty of Physical Education and Sport // Revista Inclusiones. – 2020. – № 7(Especial). – P. 497–511.

55. Popovych I., Tkach T., Sirko R., Rudenko L., Sokolova H., Slobodianyuk V., Blynova O. Research on Mental States of Anxiety of First Year Cadets of the University of Life Safety // Revista Inclusiones. – 2020. – № 7(Especial). – P. 264–278.

Інтернет-ресурси:

Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. - К.: Просвіта, 2001.- 416 с. / [електронний ресурс] Режим доступу: <http://194.44.152.155/elib/local/sk743646.pdf>

2

3. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського

4. Колекція тестів з психології <http://test.vin.com.ua/>

5. Психологія розвитку та формування особистості дитини : реком.

бібліогр.

покажч.

Г

У

Ц

А

Л

О

Е

Л

Е

К

Т

Р

О

Н

И